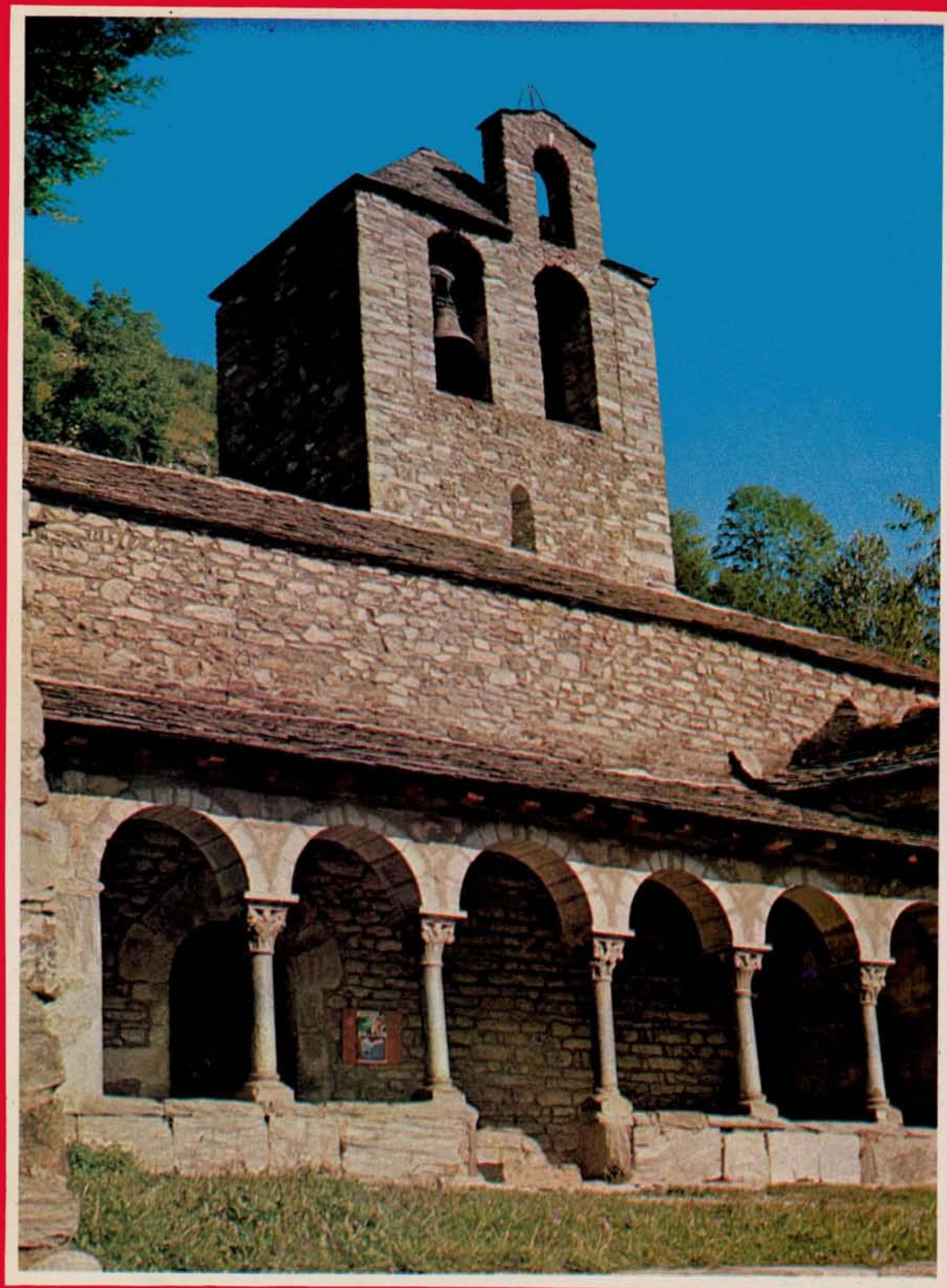

MUNTANYA

JUNE 1978

HCC

Manufacturas Cobra, S. A.

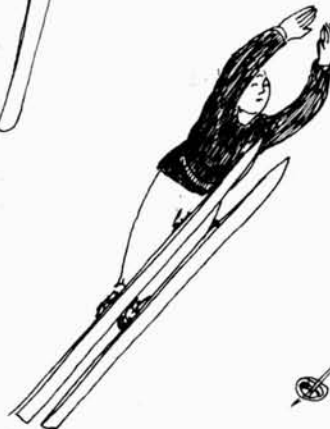
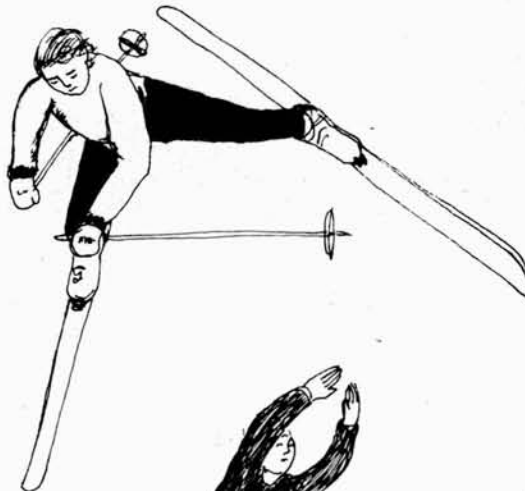
Sepulveda, 66 - Tel. 325 34 93 - Barcelona-15

WITTY

ARAGÓ, 261 (Junt P. de Gràcia)

BARCELONA

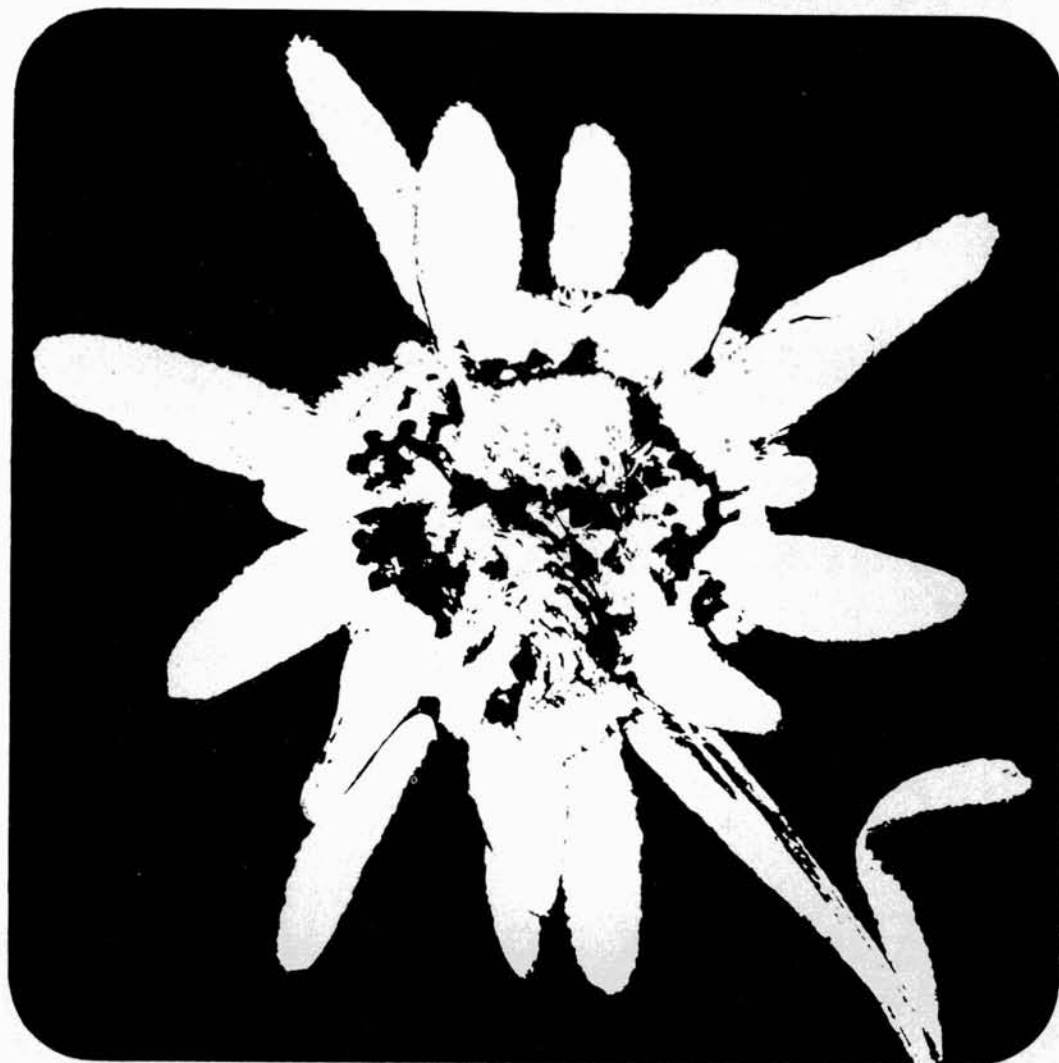
calçat infantil

- BALMES
PLAÇA MOLINA
  - AVDA.
PAU CASALS, 15
  - PASSEIG
GRAL. MOLA, 43
- BARCELONA

KATAKROK

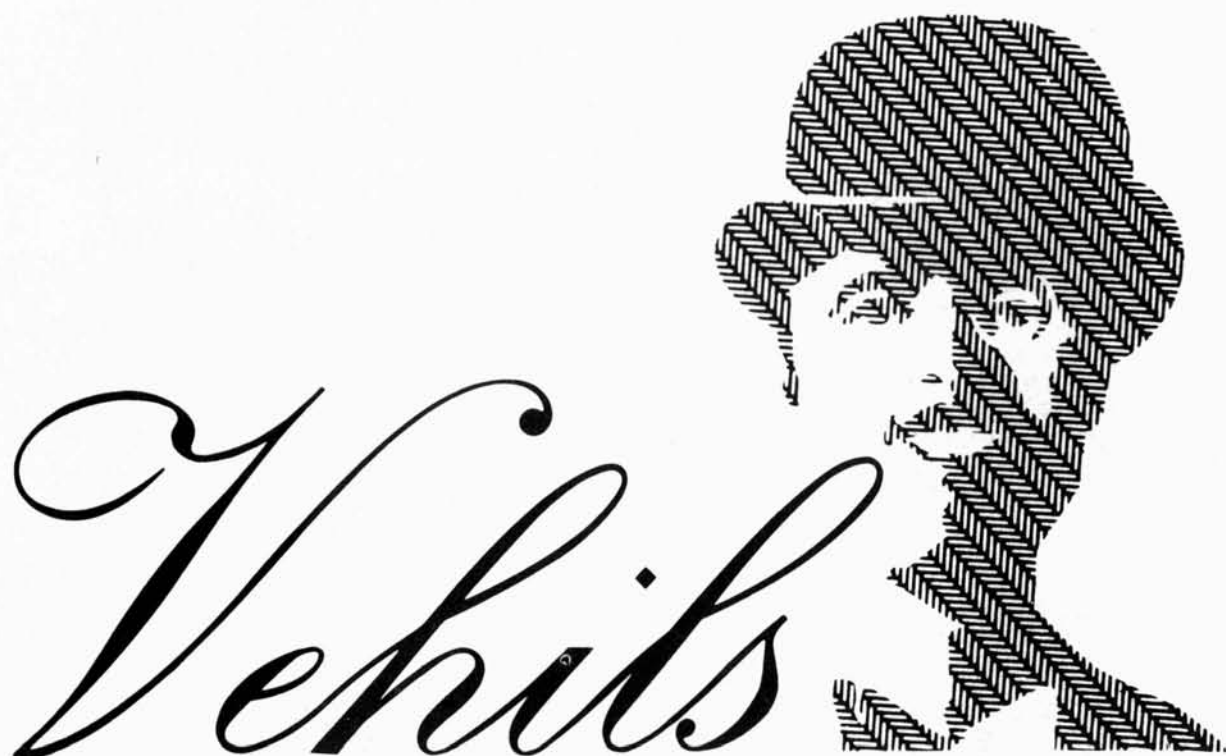

ESPORTS
edelweiss

PARKING GRATUIT

Gran Vía, 527
Telefon 254 83 00
BARCELONA-11

VESTEIX A L'HOME

Portal de l'Angel, 32
(Parking Saba, Pl. Catalunya)

Plaça Universitat, 7
(Parking Amesca, Pl. Castilla)

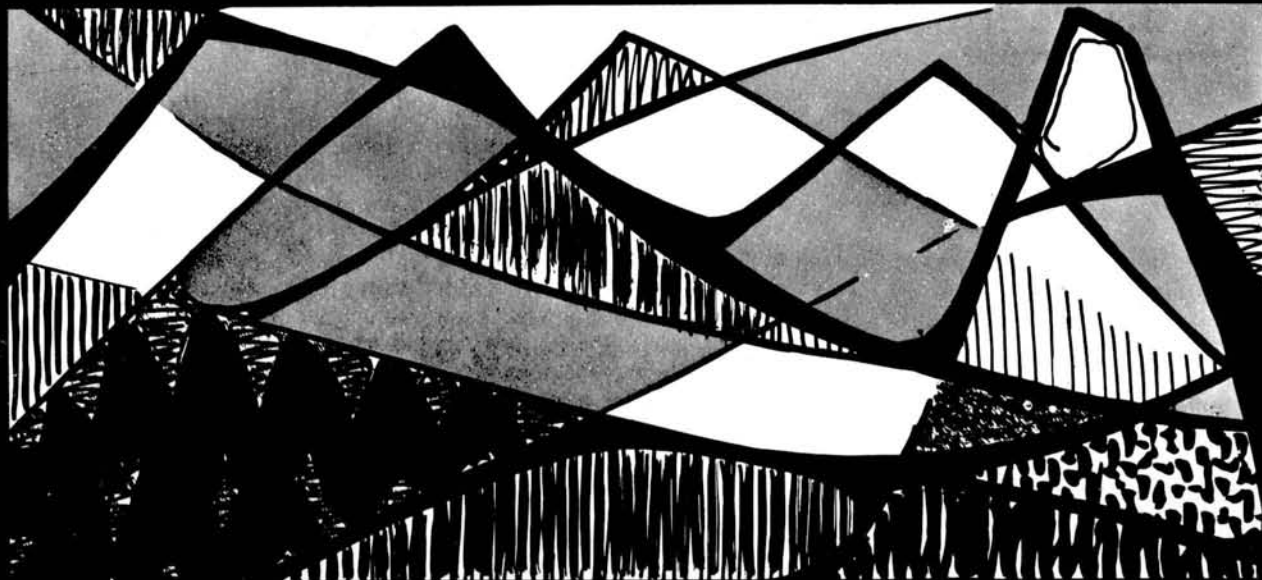
---

la línia floïd per a una afeitada fresca, penetrant i...perfecta

Loció per a després d'afaitar-se
Crema d'afaitar amb brotxa
Espuma de crema d'afaitar.

HAUGRON CIENTIFICAL, S. A.
Perfumeria amb base científica.

CAMPANYA, PRUDENCIA A MUNTANYA

1. En preparar l'itinerari cal informar-se amb persones i organismes competents.
2. No sortiu sols i sense dominar la tècnica de muntanya. Agafeu un guia o sortiu amb un company experimentat.
3. Aneu ben equipats i no us deixeu la corda, el piolet i els crampons. Abans de sortir de qualsevol refugi, indiqueu el vostre itinerari.
4. La tècnica a muntanya s'obté després d'una llarga pràctica a muntanya. L'ús de la corda és obligatori en la travessia d'una gelera coberta de neu nova, així com en tots els casos en què hi pot haver perill.
5. El mal temps a muntanya es pot presentar sobtadament. No vacil·leu a abandonar una excursió des del moment que les condicions esdevenen desfavorables.
6. L'alta muntanya és particularment perillosa els dies següents a fortes nevades.
7. Al final de llargues jornades d'escalada, els reflexos d'atenció disminueixen de seguretat. Cal també menjar sovint per no arribar a l'esgotament de les vostres forces.
8. La noció de dificultat no ha de ser mai confosa amb la de perill.
9. Sortiu aviat i arribeu aviat.
10. El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA s'adhereix a la campanya de prudència a muntanya promoguda per tots els clubs alpins.

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
CLUB ALPÍ CATALÀ

Any CII Núm. 697 Vol. 87

Juny 1978

Dipòsit Legal B. 545 - 1953

Sumari

Redacció i administració:

Paradís, 10 - Barcelona (2)
Tel. 318 62 20

Director: Martí Romero i Rectoret

Assessor tècnic: Ramon Torrents

Maqueta: Josep Nuet i Badia

Secretari: Josep Velázquez i Crespan

Publicitat: Lluís Puntis, Via Augusta, 47-6.^e

Col.laboradors: Ramon Pujol i Alsina
Albert Oliveras, Hermenegild Carreté,
Josep M. Sala Albareda, Ricard Vila,
Agustí Jolis i Felisart, Josep Abril,
David M. Aloy, Enric Font,
Josep Girona, Modest Montlleó, Lluís Puntis,
Josep Velázquez Crespan, Lluís Belvis.

Subscripció: 500 pessetes anuals
(sis exemplars) estranger, 650 pessetes;
preu d'aquest exemplar, 95 pessetes
(Comanda de números endarrerits a la
redacció de la revista)

Impressió: Suïmpa, Indústria, 110
Barcelona (25)

Equip Queralbs Mil.lenari

Jaume Vidal i Alcover

Alexandre Cirici

Benigne Marquès

Joan Janer i Viñas

Josep Vigo i Bonada

Victor Hurtado

Eudald Carbonell i Roura

Joan Janer i Viñas

Paco López

Modest Montlleó

Antoni Torcal

Lluís Belvis

Lluís Belvis

Lluís Belvis

Lluís Belvis

Editorial 104

Queralbs mil.lenari 105

El nom de Queralbs 107

L'església de Queralbs 108

Notes històriques sobre el poble
de Queralbs 114

Els molins de la Vall de Ribes 122

Queralbs i la botànica 125

Uns privilegis reials del segle XIII 128

L'arqueologia a les rodalies de
Queralbs (Freser mitjà) 131

Les fargues a la Vall de Ribes i Queralbs 135

La Forcanada: primera ascensió nacional
per la via Ravier 138

Crònica del Centre 140

Esqui nòrdic. Temporada 1977-78 140

Films de Louis Audoubert 140

Expedició "Sharagar-77" 140

Pucaranra "Euzko Ezpedizioa Peruko
Andesera". 141

Notícia de la secció de Càmping 141

Neige-Glace-Roc 141

Els Amics de l'Alta Garrotxa, al Centre 142

Operació "Afganistan-77". 142

Acte de presentació de la guia
"Pirineu Oriental". 142

Presentació de "Queralbs - Mil.lenari"
(1978-1978). 143

Viatge de setmana santa a Sòria 143

Islàndia: exposició de fotografies
originals de Trinitat Company 143

"Camina que caminaràs" 144

Festa de Sant Jordi 144

Expedició "Inti-Wata-78" 145

Expedició "Stauning-78" (Groenlàndia) 145

Crònica 146

Ara fa cent anys 146

Expedició "Euskaldunak Himalaya Era" 147

Crònica alpina. 148

Arxiu de vies 148

Bibliografia 148

"Panoramas del Pirineo Español" 148

"Pirineu Oriental: del Coll de la Perxa
al Mediterrani" 149

"El massís del Pedraforca" 150

E. Font

Modest Montlleó

Lluís Belvis

Ricard Vila

Josep Girona

Josep Girona

J. M. Sala Albareda

Josep Girona

Editorial

Avant

Amb aquest breu parlament, reflex del sentir de la major part de la Junta Directiva del Centre Excursionista de Catalunya, el nostre president, Lluís Puntís i Pujol, inicià l'acte de la festivitat de Sant Jordi, celebrat al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat.

Tornem a trobar-nos en la Festa de Sant Jordi, que el Centre Excursionista de Catalunya, amb una tradició iniciada fa uns quants anys i en circumstàncies ben delicades, manté encara en un acte públic com el que estem celebrant a l'històric Saló del Consell de Cent de Barcelona.

Aquest acte és ocasió que el Centre aprofita per exposar el seu pensament col·lectiu del moment, per il·lustrar els concurrents amb una conferència a càrrec d'un ciutadà honorable i prestigiós dins l'àmbit de la cultura catalana i per repartir unes merescudes distincions als seus associats més constants, els que fa 50 o 25 anys que es troben entre els seus rengles.

A mi em correspon de reflectir el pensament del Centre Excursionista de Catalunya en aquests moments i he de confessar que la tasca és ben fàcil. N'hi ha prou amb expressar que sentim la justificada esperança que vivim tots els catalans, com també la viuen altres pobles que com nosaltres tenen la frisança de ressorgir tot aprofitant els vents favorables de llibertat, de progrés vers la igualtat social i d'enaltiment de la cultura.

Fins fa ben poc, ara fa un any, els excursionistes i tots els qui senten aquells ideals teniem, i nosaltres ho expressàvem des d'aquí, un sentiment d'esperança.

Avui, però ja comencem a viure realitats.

Aquestes realitats, comporten grans responsabilitats.

En efecte, mentre les persones, com els pobles, no tenen llibertat, la responsabilitat concerneix plenament els qui en detenen els drets. Però quan aquests homes i pobles gaudeixen de llibertat, llavors ja són plenament responsables.

Recentment, en representació del nostre Centre Excursionista de Catalunya, he concorregut a un Congrés de Turisme Juvenil d'Europa, que s'ha celebrat a Roma.

Allí hi havia representat un nombre important d'associacions: universitàries, ecològiques, de recerca i d'altres grups, de 22 països europeus, que parlaren de cercar nous camins i orientacions per al turisme juvenivol.

Tots plegats vàrem arribar a la conclusió que, sense esperar la gestió estatal o oficial, calia fomentar i reforçar l'activitat de les associacions recolzades en la iniciativa privada, per més petites que no fossin, calia reforçar els grups locals i comarcals, sense menyspreu, ans tot al contrari, de les demarcacions més reduïdes.

Les conclusions que exposo m'ompliren de satisfacció perquè el Centre Excursionista de Catalunya entra de ple en aquestes característiques.

En efecte, gràcies a la voluntat dels seus associats conscients i responsables, aconsegueix els objectius per als quals fou creat.

Fent un breu repàs a l'actuació dels darrers temps, veiem com recentment, la seva obra editorial, plasmada en guies de muntanya, de ciències naturals, de meteorologia i de tantes altres disciplines, ha augmentat amb la publicació d'unes noves obres, tan importants com són la guia del PIRINEU ORIENTAL i el llibre CAMINA QUE CAMINARAS.

Amb la lectura d'aquests llibres, apreciàreu una part de les activitats que realitzem des del Centre que, d'altra banda, són nombroses i variades gràcies a la dedicació desinteressada dels organitzadors i col·laboradors que se'n fan responsables: els qui porten excursions col·lectives, un diumenge darrera d'altre, per integrar els socis nous a l'entitat, els qui dirigeixen o controlen proves d'esquí, rallies d'esquí i de muntanya, els directors de campanyes que apleguen grans estols de socis de totes les edats, els qui organitzen curssets de llengua catala-

na, d'ecologia, geografia, cinema, escalada esquí, i excursionisme, exposicions conferències i concursos, els qui vetllen per la instal·lació i pel manteniment i funcionament de xalets, refugis i locals socials, els qui col·laboren incansablement perquè les revistes que el Centre edita siguin cada dia millors: totes aquestes activitats i moltes altres, portades a terme des de les nostres seccions socials autònomes.

I, com a conseqüència lògica d'aquesta preparació i del prestigi del Centre Excursionista de Catalunya, guanyat per les generacions anteriors i mantingut i ampliat per les que les han succeït, podem encoratjar i donar nom a activitats que sobrepassen el nostre cercle corrent de relació, com són ara les dels grups que se'n van a altres continents organitzant expedicions alpinístiques i espeleològiques i alhora esportives, científiques i culturals.

Per acabar, he de dir-vos que si en aquesta ocasió he volgut referir-me a l'obra que realitza el Centre Excursionista de Catalunya, ha estat amb l'objecte de donar entenent la nostra voluntat i la confiança amb què l'hem de realitzar d'ara endavant.

Cal mirar endarrera i veure-hi una experiència que ens fa seguir endavant.

A temps nous, necessitem iniciatives noves.

A major llibertat, més responsabilitat.

En intentar empreses de més relleu i transcendència social, també ens cal més obra de col·laboració i de conjunt.

Això cal aplicar-ho a l'obra del Govern de Catalunya i a la modesta tasca de col·laboració que en l'esforç de redreçament col·lectiu pot aportar el Centre Excursionista de Catalunya.

Acabo fent vots, desitjant fermament que tots plegats siguem conseqüents i que per la diada de Sant Jordi de l'any vinent, ens puguem sentir satisfets de l'obra aconseguida.

Així serem, sens dubte, dignes de la nostra estimada Catalunya.

Queralbs Mil·lenari

per l'Equip Queralbs Mil·lenari

Cartell del Mil·lenari de Queralbs. ▼

En acostar-se la commemoració del mil·lenari de l'església de Queralbs, que segons consta documentalment fou songrada el 30 de juliol de l'any 978, vàrem plantejar-nos la manera més adient de celebrar-lo. Fer una gran festa el 30 de juliol d'enguany era una idea que ens feia il·lusió però no ens deixava satisfets, calia fer una cosa perdurable.

No hi ha dubte que si l'any 978 es consagrava una església, molt abans ja existia un poble o nucli habitat i gent per construir-la, car el nom de «Keros Albos» consta en un document de l'any 839. Val a dir, doncs, que és tot el poble, que és mil·lenari.

Un altre punt a sospesar era l'estat en què es troben actualment els pobles del Pirineu i, lògicament, Queralbs. Tots, han passat de ser el planter del nostre país, amb una riquesa considerable i una vitalitat impressionant, a esdevenir pobles que tot just, en molts casos, fan la viu-viu, altres tiren amb penes i treballs, i tots plegats estan mancats dels serveis, equipaments i comoditats mínims imprescindibles amb què es desplega una societat actual. Doncs, més que no celebrar el mil·lenari amb grans festes que es marceixen fàcilment, vàrem decidir d'orientar els esforços a intentar frenar i evitar aquesta caiguda. I, posats a ser optimistes, voldríem revitalitzar el poble dintre les nostres possibilitats.

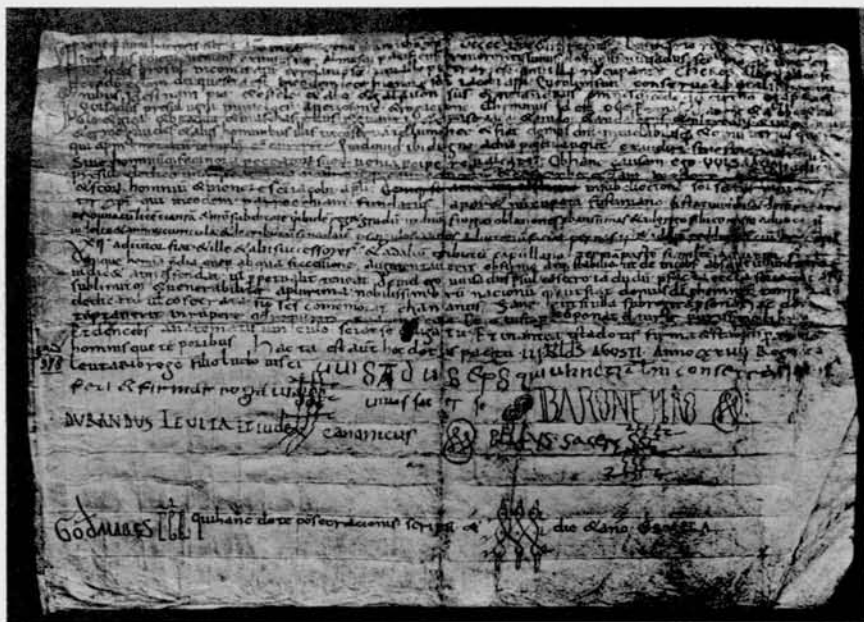
Arribats en aquesta conclusió es decidí dedicar tot l'any 1978 al mil·lenari, però calia trobar un nom adient. No podíem adoptar el de **Mil·lenari de Queralbs**, ja que encara que la població d'aquestes valls es remunta a la prehistòria, no hi ha, precisament per això, cap data exacta de fundació. Però d'allò que sí estem certs és que el poble és mil·lenari i d'aquí que les nostres activitats s'anomenin **QUERALBS MIL·LENARI**.

Tot moviment, conjunt d'activitats, festes, etc. té una comissió, la de **Queralbs-mil·lenari** està forma-

da per tot el poble; no hi ha nomenaments, ni presidents, ni títols honorífics: és oberta a tothom, i espera la màxima col·laboració, amb l'única condició que l'ànim que mougui els participants sigui totalment desinteressat, que l'únic beneficiat sigui Queralbs. Obrar d'aquesta manera ha estat per donar cabuda a totes les opinions i, doncs, el qui cregui en una determinada mena d'activitat i passi el temps sense realitzar-la no té altra cosa a fer que tirar-la endavant. No dubtem

que si és quelcom positiu trobarà col·laboradors. Com més serem dintre d'aquesta comissió, més fugirem de protagonismes ja que l'autèntic protagonista serà el poble.

Desvetllar un poble no és fàcil, però si s'està disposat a treballar, a tenir constància, a sofrir decepcions, a tenir fe en el futur, si es confia en la gent, tampoc no és impossible. No val la pena iniciar un treball en què la joventut no demostra interès. Afortunadament, aquí una gran part del jovent valora el poble, l'es-

QUERALBS MIL·LENARI 978~1978

tima i en pateix les limitacions. és conscient dels problemes, es planteja la situació, afronta les dificultats amb serenitat, aporta iniciatives i té bona capacitat de diàleg.

Les activitats previstes podem dividir-les en tres grans grups.

RECREATIVES. Al marge de festes i actuacions de cara als grans i a la mainada, de les quals el poble estava totalment mancat (i per això han estat les primeres que s'han organitzat), l'interès principal és de recuperar les tradicionals que, a causa de moltes circumstàncies, s'han anat perdent a través dels anys, com és ara el cas del carnestoltes, una festa que ens enorgulleix de recuperar pel seu simbolisme. Només els qui érem aquell dia a la plaça podem comprendre què és un poble llançat a una festa autènticament seva. De mica en mica, cal anar retornant, amb la màxima fidelitat els nostres costums festius: una de les coses principals per ser feliç és l'alegria autèntica.

RECUPERACIO HISTÒRICA. Encara que el nostre no és un poble dels que surten en els llibres, tampoc no ha estat un poble desconegut i sense menció. Per això volem recuperar la nostra modesta història. S'ha iniciat una cerca de documentació referent a Queralbs a fi de fer una

recopilació i de facilitar-ne l'estudi. S'ha previst d'organitzar un arxiu de còpies fotogràfiques del màxim nombre de documents. No volem arxivar els documents autèntics ja que aquets deuen guardar-los els seus propietaris: aquest arxiu estarà a disposició de qualsevol estudiós de la història i, per tant, només ens n'interessen els textos. Les nostres aspiracions són de fer un arxiu simple, sense pretensions, però amb una certa dignitat.

Tant de bo molts pobles i viles aparentment sense importància es decidissin, cadascun, a organitzar el seu modest arxiu històric! Farien un gran servei a la malmesa cultura del nostre país.

CARA AL FUTUR. Evidentment no serviria de res investigar i recuperar la nostra història si no vivíem amb realisme el present, si no ens preocupàvem pel futur, conscients que els problemes són nombrosos i greus.

Cal acceptar el màxim de suggeriments, cal buscar alternatives. No podem acceptar el camí, que en alguns llocs ja s'ha donat, de tenir el turisme com a única sortida. Tampoc volem ser una reserva natural o un museu. Encara queden recursos naturals perquè Queralbs conservi la seva identitat, continuï essent un poble amb vitalitat i pu-

gui anar escrivint la seva petita història.

Per aconseguir aquesta aportació de suggeriments s'ha establert un concurs no competitiu titulat «QUERALBS, PASSAT, PRESENT I FUTUR» en què s'acceptarà tota mena de treballs, històrics, literaris, folklòrics, econòmics, sociològics, etc. A final d'any es publicaran tots en un llibre que aplegarà encara totes les activitats d'aquest any de QUERALBS MIL·LENARI.

Amb tot això cal parlar del que ha ser la commemoració del mil·lenni que se celebra aquest any. Tots sabem molt bé que el 30 de juliol cal fer una bona festa, que sigui un autèntic mil·lenni. Sense reserves, podem dir, que tots, creients o no, estem orgullosos de la nostra església.

Nosaltres ens aprofitem d'aquest mil·lenni per donar valor als nostres projectes, ens volem servir d'aquest monument històric per fer-nos sentir. Tinguem present que si algun projecte arriba a bon terme i d'aquí a uns anys el poble aconsegueix de revalorar-se i millorar les seves condicions de vida, això serà una col·laboració positiva de l'església durant l'any del seu mil·lenni.

El nom de Queralbs

per Jaume Vidal i Alcover

El poble de Queralbs, des de Fustanyà.

Els dos elements que formen el topònim de QUERALBS, sembla que són, avui, perfectament identificats, i la seva significació, en el llenguatge actual, és la de 'penyals blancs' o 'roques blanques' o 'pedres blanques', segons es vulgui matisar en el significat de 'quer'. Sobre la part determinativa (l'adjectiu 'alb'), hi pot haver discussió, per si procedeix de 'albus' o bé de 'alpis'. Els gramàtics llatins deien: els uns, que 'alps' era el nom que els gals donaven a les muntanyes altes; els altres, que era una forma dialectal (concretament, pròpia dels sabins) de pronunciar 'albs'. No veig que aquestes dues interpretacions es contradiguin gaire: les muntanyes altes solen ésser blanques de neu. Una informació procedent de la filologia alemanya ha proposat un origen cèltic, llengua en la qual 'alps' significaria 'pastures'. Pel que fa al nostre topònim, aquesta explicació no resulta tan convincent com la llatina.

Acceptant, doncs, una identitat 'albus' = 'alpis', se'ns planteja el problema ortogràfic: ¿Queralbs o Queràlps? Sembla que ha triomfat la primera solució: els filòlegs i els ortògrafs presenten l'autoritat de documents antics: un 'cheros albos' del segle XI, un 'queros albos' de l'XI i un 'chers albs' del XII. N'hi ha més que prou. Però convé advertir que al Llenguadoc s'han tirat per la forma en 'p': el que avui s'anomena Saint-Martin-de-Caralp, al comtat de Foix, és documentat, amb aquest grafia ('Castel de Caralp'), en el segle XII.

Quant a l'element substantiu, 'quer', es tracta d'un mot especialment estès en la toponímia catalana i el seu veïnatge: la relació d'exemples ocupa part de la pàgina 47, tota la 48 i quasi tota la 49 a l'obra **Toponymie du Languedoc et de la Gascogne** del doctor J. Lemoine. A Catalunya, el seu domini és gairebé reduït a la Catalunya Vella. Més avall, no passem de la Conca de Barberà, amb Santa Coloma de Queralt i Querol. Al País Valencià,

foto: Anna Borbonet

només conec la menció d'una muntanya d'aquest nom, Querol, al Maestrat. A les Illes, no sé de cap topònim on figuri el mot 'quer'. Existeix com a llinatge, Qués (= 'quers'), cosa que és, potser, un testimoni de l'origen empordanès d'alguns repobladors de Mallorca. Altres cognoms, formats amb l'element 'quer' —com són ara Querol, escrit també Carol, Querós, Queralt o Caralt, Querot o Carot i encara Carod, etc.—, no els conec, a les Illes, tot i que són relativament estesos a la resta dels Països Catalans.

En canvi, a la Catalunya Vella, com dic, l'abundor de topònims formats per 'quer', ja sol, ja en alguns dels seus derivats, ja en composició amb algun determinatiu, és notable: Quer (i el Quer), la Quera, Querós, Querosa (les Queroses, la vall Querosa), Querol, Queralt, Querafumat, Queragut, Querfort, Quereany i Quermany, Quermensó, Quer-roig, Quer-rubí, Dosquers, Cadaqué(r)s, etc. De la majoria d'aquests topònims, no és dubtós que comprenen l'element 'quer'; d'uns pocs —Quermensó, per exemple, també escrit Carmençó; el mateix Cadaqués—, convindria fer-ne una reflexió més detinguda.

Com també agrairíem als filòlegs

un acord ben concret sobre l'origen etimològic de 'quer'. Alcover-Moll dubten de la hipòtesi de Meyer-Lübke, segons el qual 'quer' suposa un pre-romà 'karri', no documentat, llatinitzat en un 'carrium', igualment sense documentar, que correspondria al basc modern 'harri', que vol dir 'pedra', i el dubte ve del fet que tots els derivats de 'quer' són amb 'r' simple i no 'rr' forta o doble. Corominas diu senzillament que el pre-romà 'carri' és l'antecedent del basc 'harri' i del català 'quer'. Alcover-Moll, quan donen l'etimologia de Queramany, diuen que procedeix de 'cario magno', documentat en el segle IV com 'Quero magno'. I el doctor J. Lemoine diu que 'quier' representa el mot occità 'caïre', evolució normal fonèticament de 'quadrus', que vol dir 'pedra (tallada)', rebutjant la hipòtesi d'una base 'ker' o 'kar' pre-indoeuropea.

El nom de Queralbs, doncs, és antic i, tot i que l'últim matis i finesa del coneixement complet siguin discutibles encara, de significació coneguda. Als habitants d'aquest vilatge correspon ara determinar si el topònim —els Penyals Blancs— és adequat o si els etilòlegs que l'expliquen es deixen emportar per una certa fantasia.

L'església de Queralbs

per Alexandre Cirici

L'església de Queralbs vista per la seva façana meridional.

La importància del monument

L'església de Queralbs és un monument romànic important, sobretot a causa del seu extraordinari nàrtex o pòrtic meridional, ornat amb columnes de marbre polit i bells capitells historiatos. Hi ha molt pocs nàrtex a les terres catalanes. A la vall de Boí n'hi ha a Erill la Vall i a Durro, d'arcs sobre pilars, sense ornament. A Sant Joan de Caselles a Andorra, n'hi ha un de fusta que presenta entramats retallats. Però com aquest, amb columnes i capitells historiatos, no n'hi ha cap altre. Només s'hi assembla la galeria penjada de Serrabona.

La fundació, al segle X

La primera menció històrica de Queralbs apareix a l'acta de consagració de la Seu d'Urgell, del 839, on el lloc anomenat Keros Albos és citat al costat de Fustiniano, l'actual Fustanyà. Però en aquell moment no hi havia església. Queralbs pertanyia a la de Fustanyà, dedicada patró de Tolosa de Llenguadoc, sant Saçurní.

L'església queralbina no fou una realitat fins que, a finals del segle X, uns quants habitants del costat més assolellat de la vall van considerar necessari tenir una església per a estalviar-se l'anada a l'altra banda del riu Com tot el territori del Comtat de Cerdanya, pertanyia a la mitra d'Urgell.

La nova església fou consagrada pel bisbe Guisad II de la Seu d'Urgell, el 30 de juliol del 978, dedicada a sant Jaume, i a l'acta de consagració consten els noms dels promotors locals, veïns de Queralbs: Nampí, Ossol, Ab, Galarons i Melendre. Era sufragània de la de Sant Sadurní de Fustanyà.

No queda res de l'església del segle X que, a jutjar per les que coneixem de l'època, devia ésser d'abís rectangular. L'actual podem suposar-la bàsicament del segle XI, car quan en fou construït el nàrtex, visiblement del segle XII, els bells

foto: Ton Abel

carreus de la nova construcció foren senzillament adossats a la vella obra de pedres sense tallar. Si la nau fos simultània o posterior, els hauria pres com a elements enfortidors i els hauria integrat, com hom va fer més tard, en afegir el braç meridional del transepte.

El nàrtex

El nàrtex o galeria de solana, destinat a lloc de reunió, és adossat a la paret més assolellada de l'església, de cara a migdia. Va ésser construït al davant del mur vell, amb dues parets laterals d'excel·lents carreus, ben lligats, de pla i en profunditat, i clos, pel seu front, amb la galeria de sis arcades sobre podi.

Un banc de pedra dona la volta per tres costats a aquest àmbit que protegeix un embigat i enllatat de fusta, cobert amb lloses de pedra. El seu gran interès radica en les columnes de marbre blau i especialment en els cinc capitells, que descriurem d'esquerra a dreta.

L'heroi de les Àligues

El primer capitell de l'esquerra al·ludeix a un tema de l'heroi solar

tal com ha estat reproduït durant milers d'anys, des que van idear-lo els pobles astrònoms de Mesopotàmia.

D'ells el van aprendre totes les poblacions de l'Àsia pròxima, des d'on els cristians van portar-lo cap a Europa. És un dels grans temes de la iconografia, un dels exemples més antics del qual és el famós vas d'argent d'Entemena.

L'heroi solar s'aixeca cel amunt, cavalcant al damunt d'un parell d'àligues, considerades com l'animal que arriba més a prop del sol, motiu pel qual el cristianisme va adoptar l'àliga com a símbol de l'evangelista Joan, el més elevat de tots.

L'heroi solar ens mira amb els ulls ben oberts, coronat i amb un vestit ornat de franges al voltant de l'escot. Amb els braços agafa el coll de les dues àligues que li donen com a plataforma una cua que és comuna a totes dues.

Aquesta representació apareix quatre vegades, a tramuntana, llevant, migjorn i ponent, en una imatge quàdruple que esdevé una de sola perquè l'àliga de l'esquerra de cada grup toca amb el cap de la de la dreta del grup veí, i totes dues s'enllacen de potes.

Com a resta del vell esquema

El nàrtex o galeria de solana de l'església de Queralbs és l'element més important d'aquest monument.

Capitell 1. L'heroi de les àligues.

dels capitells compostos, la testa de l'heroi ocupa el lloc dels florons, i les quatre cantonades estan formades per la convergència dels caulicles, formes derivades de les volutes dels capitells jònics, que, com si fossin fulles, comporten un nervi central.

Hi ha també la resta de l'àbac tradicional, als elements sortints que coronen les testes dels herois i de les àligues. L'astràgal o collarí de la base és el record del coronament del fust de les columnes antigues, que, per facilitar la construcció fent les columnes simplement cilíndriques, a l'època romànica, passà del fust al capitell. En aquest capitell, la representació no es limita al cistell, com sol fer-se, sinó que les potes de les àligues s'arrapen a la motllura dels peus. Per cert que hi ha dues àligues, a l'angle nord-oest, que no es donen la mà, sinó que amb totes llurs potes s'agafen a l'astràgal.

Els ulls de les àligues són rodons, amb una cueta, i fan pensar en els de les fíbules germàniques. Les ales estan formades per dues parts, l'espatlla coberta d'imbricacions romboïdals, com escates, i la resta ratllada amb el bisell.

foto: Ton Abel

Els ulls dels herois i de les àligues antigament brillaven. Eren incrustats amb plom, del qual queden algunes restes.

Dintre l'òptica oriental, per la qual el sol era el signe de l'UN, desmaterialitzat, aquest tema preparava el camí a la idea evangèlica de la LLUM DEL MON. És un símbol de l'elevació espiritual cap al Déu únic.

Reis i reines

Després del signe espiritualista místic del capitell de l'heroi de les

àligues, el segon, o capitell dels reis i de les reines, ens dona una imatge terrenal. Si el sol representa l'Únic en el cel, el rei representa l'Únic a la terra.

Entre els caulicles, a la cara de tramuntana i a la de ponent, hi ha dos reis. A la de llevant i a la de migjorn, hi ha dues reines. Els reis, estilitzats, presenten un grafisme que fa pensar, de molt a prop, en el grafisme dels reis dels naips francesos i anglesos. Porten abundants bigotis que pugen dels llavis per a caure cap als costats, i unes barbes dividides en quatre metxes, dues cap als costats i dues cap avall, formant dues puntes divergents, a la manera xinesa.

Els dos reis porten un vestit molt sumptuós. Duen una mena de coll girat molt ample i una peça que els cobreix el pit i acaba en un retallat sinusoïdal. És una peña decorada amb vuit pedres incrustades, representades per vuit boles de plom encerclades per una muntura. A les cares de llevant i de migdia hi ha dues dames, que cal pensar que són les dues reines. Una, la de migjorn, és vella. L'altra, la de llevant, és pove, tal com escau, car a llevant el dia és jove, i a migdia és madur.

Podem pensar que els reis són els arquetípics de l'Escriptura, David i Salomó, i que les seves parelles són les parelles arquetípiques.

La dona que mira a llevant, i que té la particularitat, molt excepcional al romànic, de no estar de cara ni de perfil, sinó de tres quarts, com un retrat renaixentista, té els ulls ben resseguits de kohol, els narius ben oberts i la boca una mica menyspreadora. La cara, encerclada per una trena. El cap, cobert amb una còfia. La voluntat de representar la reina jove i bella per al rei jove, la fa correspondre a la possibilitat de representar la reina de Saba. El rei vell seria David, i la reina vella, de barba allargada i pòmuls sortits, emmarcada per un vel o una caputxa, seria Betsabé.

Les reines porten els mateixos

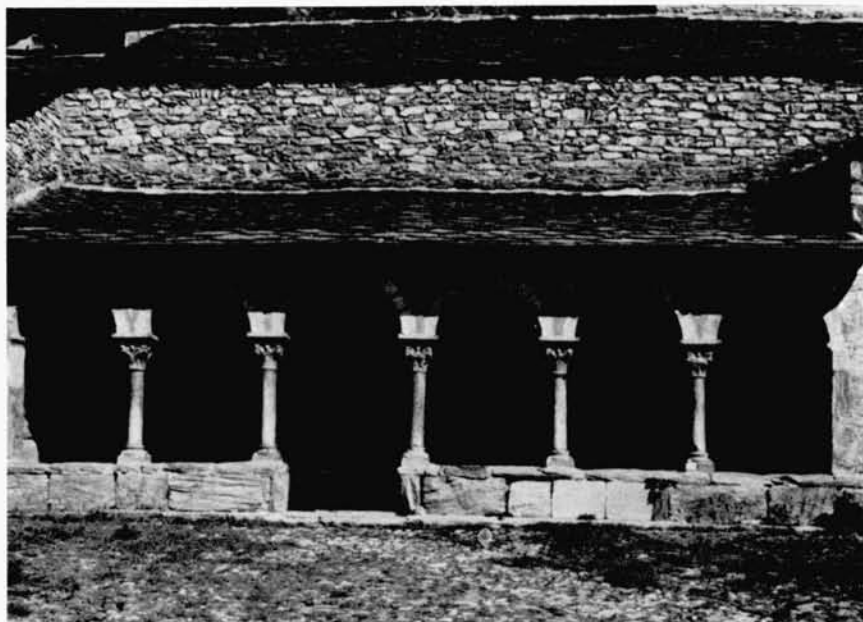

foto: Ton Abel

foto: Ton Abel

vestits, amb peces ornades de pedreria que els reis.

Entre els reis i les reines hi ha el signe de la fecunditat. Les branques de palmera, amb el nervi central ornat d'incrustacions de plom, associades amb ramells de dàtils. És un símbol de fecunditat que ja es trobava als vells relleus assiris dels palaus de Khorsabad o de Nínive. A cada ocnjunt dels reis i les reines, al damunt dels ramells de dàtils, hi ha també les volutes dels caulicles.

En conjunt, doncs, el segon capitell és un símbol de la plenitud material i de la fecunditat.

Els tetramorfs

Al tercer capitell, el tema principal són uns grifons, animals monstrosos formats per la síntesi de quatre menes diferents d'éssers. Hi ha el lleó, l'àliga, l'home i el brau, units en un sol monstre, la bèstia fabulosa que té crinera de lleó, ales d'àliga, rostre humà i cos de brau.

Aquesta bèstia fabulosa és la mateixa que es trobava ja, a l'alba de l'Edat del Ferro, a les portes dels palaus assiris. D'altra banda, els éssers que la componen són citats també a les descripcions visionàries de la Bíblia, com les visions

d'Ezequiel i d'Isaïes a l'Apocalipsi. La tradició cristiana els ha adoptat com a símbols dels Evangelistes en el Tetramorf. El lleó era un animal solar, per la seva cara voltada d'una crinera daurada, com el sol és voltat pels raigs de llum. L'àliga és el més elevat habitant de l'aire. L'home és pastat del fang mateix de la terra, bufat per Jahvé per rebre l'esperit. El brau és l'animal de la nit, a causa de les seves banyes que fan pensar en la lluna, i si el sol és signe de foc, la lluna nocturna és signe d'aigua.

Per tot això, el lleó, l'àliga, l'home i el brau eren, respectivament, signes d'allò que els antics creien ésser els quatre elements que componen l'univers material: el foc, l'aire, la terra i l'aigua.

Cal anotar que, a dalt, entre els caulicles, quatre testes xuclen les ales dels monstres. Com l'heroi solar que dominava les àligues, representen un poder dominador de l'univers sencer. Els tetramorfs són uns monstres terribles. Obren la boca, mostren les dents i treuen la llengua, amb el gest que feien les gorgones hel·leniques per petrificar aquells qui gosessin mirar-les.

El seu tractament escultòric és molt elegant. Apareixen rampants, amb la cua que els volta el ventre. Les ales són, com les del capitell de les àligues, amb l'espallla imbricada i la resta llaurada a bisell, les

potes, enriquides, com els ulls, amb incrustacions. La motllura que fa l'astràgal baix és d'estries torses.

En conjunt, aquest capitell sembla representar la totalitat de l'univers material.

Guerrers i dones

Després de la simbologia de la llum del cel, del primer capitell, venia la representació dels reis i les reines que senyoregen la terra. Després de la simbologia de l'univers material, que la llum del cel ordena, segueix la representació de la gent del món, que estan sota el domini dels reis.

Aquest tema sembla ésser el del quart capitell, molt semblant al segon, però en el qual en lloc dels dos reis hi ha dos guerrers amb l'elm posat, que miren terriblement des de les cares de llevant i de ponent. Al costat que mira el nord, al costat del fred, hi ha la que sembla ésser la dona, vella, d'un dels guerrers. Al costat de migjorn, el costat de l'escalfor del sol, hi ha la que sembla ésser la dona jove orlada, com la reina jove, amb una trena de cabells que li cenyeix el rostre.

Els vestits dels dos guerrers i de les dues dones són també molt semblants als vestits dels reis i de les reines, amb la mateixa capeta de fístó ondulat carregada de pedreria,

fotos: Ton Abel

cedeix. Semblen representar la successió dels dies, cadascun dels quals ve a occir el dia anterior i a substituir-lo amb un nou sol, gairebé exactament igual que el sol del dia abans. Per a un observador que estigués situat al mig d'aquesta ronda de lleons que sembla ésser la ronda dels dies, els lleons girarien al seu volt en el mateix sentit amb el qual el sol gira, per a un espectador del nostre hemisferi, al voltant d'una terra que hom creia fixada al centre de l'Univers.

Els quatre caps que apareixen més alts estan en activitat de bufar, i s'assemblen molt als quatre caps dels vents tal com apareixen, per exemple, a la Tapisseria de la Creació de la Seu de Girona. Serien Tramuntana, Llevant, Migjorn i Ponent personificats, segons la tradició hel·lenística, que bufarien sobre el cel per on els sols —i els dies— se succeïen.

Aquesta imatge de la successió dels dies té la particularitat de no tenir principi ni fi. Essent circular com és, cap lleó no hi és el primer ni el darrer. La successió de dies nous que es mengen els dies vells és infinita.

El tractat escultòric és molt ric.

foto: Ton Abel

que els botonets de plom feien brillar.

També, com al capitell dels reis i les reines, les cantonades contenen quatre branques de palmera, però aquests palmons són més rics, ornats amb incrustacions al nervi central i a les vores, entre les punxes de les fulles. No hi ha, en canvi, els grans rams de dàtils, símbol de fecunditat, que acompanyaven els sobirans. Entre les volutes dels caulicles i la punta de les branques de palmera, hi ha uns forts botons amb silueta de pinya i planta d'estrelles, que enriqueixen les cantonades.

Al fons, com als altres capitells, l'espai que suggereix el cistell originari és tot ell estriat per la talla en bisell, segons una disposició hel·licoïdal.

L'astràgal baix, en canvi, és llis. Aquest capitell sembla ésser la representació de la gent del món.

La ronda dels lleons

La composició que dona la volta al cinquè capitell és molt unitària. Quatre lleons hi apareixen, caminant de costat de dreta a esquerra, i encaixant-se l'un a l'altre amb una grapa. Entre els caulicles, al damunt, apareixen quatre testes amb els llavis en embut i les galtes inflades.

Símbols del Sol, els lleons se succeïen l'un a l'altre i s'encaixen i obren les enormes boques, mostrant les dents i la foscor del buit mateix de la gola. És com si cadascun anés a menjar-se el que el pre-

foto: Ton Abel

Els lleons tenen al mig del front la berruga d'Apol·ló, un altre mite solar. És sumptuós el pentinat de la crinera, amb clenxa, blens curts i llargaruts, blens fent ganxo, que recorden de molt a prop els de les Nikes gregues arcaïques, personificació de la victòria en el combat.

Les costelles hi són ben dibuixades per l'escarpra en bisell. La cua els passa entre cames. Les potes, com els ulls, s'enriqueixen amb forats per a incrustacions brillants de plom. L'astràgal, com al capitell dels Tetremorfs, és tors, amb arestes bisellades helicoidals.

La successió dels dies i els vents que empenyen la ronda, sembla ésser, des d'aquest capitell, una representació del Temps o potser, perquè no té començ ni fi, de l'Eternitat.

El cant dels capitells

Si resumim el cant dels cinc capitells, hi veurem una visió total, una Summa, amb el mateix desig de síntesi que apareix a tants d'altres monuments de l'època, com la portada esculpida de Ripoll en la qual Jacint Verdaguer veié el passat, el present i l'esdevenir del món.

De la mateixa manera que a Ripoll cal llegir el conjunt dels frisos des de baix fins a dalt per veure-hi la successió de l'univers material, els homes que viuen a la terra, en acció i en contemplació, més amunt els herois del passat i, dalt de tot, la Glòria, els capitells del nàrtex de Queralbs s'ordenen possiblement d'una manera més èpica llegits de dreta a esquerra.

Trobarem, al començ, el temps in-

finit, durada on passen totes les coses. A partir d'aquest temps, amb els seus dies constants i els seus vents canviant, trobarem la Terra, poblada per la Humanitat, en allò que té de combat —els guerrers— i de bellesa —les dames—.

Més enllà de la Terra, l'Univers sencer, compost per l'harmonia dels elements, concertats en una total unió orgànica.

Com a cim de l'Univers visible trobarem els reis.

Per sobre els reis, la Llum del Món, l'heroi solar cavalcador de les àlrigues, símbol de Crist.

L'escultor dels capitells

No tenim cap document per a conèixer qui tallà els bells capitells de Queralbs, però podem deduir-ne el punt de partida a partir de l'origen dels temes i de l'estil.

El prototipus dels seus temes es troba sens dubte als capitells del transepte de Sant Serní de Tolosa de Llanguadoc que, com diu Puig i Cadafalch, ja era acabat el 1119. D'altra banda, els únics capitells realment semblants als de Queralbs són els del Mestre de Cuixà, al claustre d'aquest monestir (i a la reconstrucció de Nova York).

A Tolosa trobem ja els caps en lloc de florons, entre els caulicles, les bèsties d'angle, sovint com dues amb un sol cap, i les que s'encalcn al volt del capitell. A Cuixà, com a Queralbs, la disposició excepcional d'un sol rengle de columnes —els claustres romànics catalans i els nàrtexs historiat, com el de Serrabona, en tenen dos—, el podí mateix amb motllura bisellada, les impostes mateixes de gola egípcia. No solament hi ha una temàtica molt semblant a la de Queralbs, sinó, així mateix, detalls tècnics i estilístics comuns, com la cistella ratllada al biaix, amb el bisell, els astràgals torsos, les urpes de les àlrigues agafades a l'astràgal, les cares d'ulls grans, pòmuls sortits, mentons llargs i boca menyspreadora, els lleons de dentadura cala-

foto: Ton Abel

da, els ornaments trepanats amb l'instrument anomenat violí, les incrustacions de plom als ulls dels personatges, la berruga sobre el nas, les potes amb trepanacions entre els dits, etc.

Capitells semblants, però un xic evolucionats, que revelen data posterior, es troben al nàrtex penjat de Serrabona. Els del Canigó, que pel seu primitivisme Puig pensava que eren més antics, semblen ésser la versió tosca d'un imitador poc dotat.

Més tardans són, sens dubte, els de tema semblant, a la catedral d'Elna.

La data dels de Cuixà gairebé ha estat demostrat per Annie de Pons que cal situar-la sota l'abat Gregori, vers 1140. La de Serrabona podem pensar-la anterior a la consagració que en féu el bisbe d'Elna, assistit pel de la Seu d'Urgell, el 1151. El tros d'Elna que ens interessa estaria enllestit el 1170.

Per tant, cal pensar que l'obra dels capitells de Queralbs fou feta vers el 1140 per algú que hi hauria anat des de Cuixà, monestir que en línia recta no es troba a gaire més de trenta quilòmetres de distància passant per la Portella de Mentet, Ulldeter i el coll de la Marrana, i baixant pel Freser.

Marcel Durliat ha relacionat aquests capitells amb els de la finestra de l'absis de Sant Salvador de Bianya, església consagrada el 1170, on hi ha el tema de les testes entre fulles de palmera i la ronda dels lleons, amb alguns capitells rossellonesos del mas Cabanes, amb fulles i amb un de Sant Genís les Fonts, al Vallespir, que s'assembla al dels grifons o tetramorfs alats.

Les testes de biga

Al mur del fons del nàrtex, sis testes de biga, tallades en fusta, es carreguen el pes de la llarga, jàcera alta on recolza la coberta.

Llur tractament escultòric és molt particular, com si fossin uns caps que es destaquessin del bloc

foto: Ton Abel

de fusta mitjançant un coll, sota del qual apareixen dues punxes laterals, com espatlles molt punxegudes, que arriben a semblar unes banyes.

Començant per l'esquerra, la primera testa és molt elemental, potser desgastada pel temps. Té un esquema facial romboïdal i uns grans ulls pintats.

La segona, en canvi, conserva bé la talla, amb arcs ciliars enfonsats, a la manera de Scopas, nas quadrat i llavis perfilats.

La tercera és encara més escultòrica, amb els grans ulls badats, que conserven la policromia, el nas d'oberts narius i la boca d'arestes fines.

La quarta testa de biga apareix molt irregular, d'origen o a causa de la destrucció. No conté un cap humà, sinó un relleu a dos plans de fons refondit, en el qual sembla po-

der-se distingir, de perfil, un paó que camina cap a la dreta i obre la cua de l'esquerra. El paó és un vell símbol cristianitzat. Hom creia, a l'antiguitat, que la carn d'aquest animal era incorruptible, i per això era pres com un signe de la vida eterna, en el Paradís.

La cinquena té un tema heràldic. Amb el mateix sistema del relleu de dos plans, amb fons refondit, comporta un escut amb un animal quadrúped que camina cap a l'esquerra.

La sisena testa és, de nou, un cap humà, desdibuixat pel temps, amb grans ulls decantats, d'expressió trista.

(*) Extret per l'autor del seu llibret: «Dues esglésies romàniques Queralbs, Funstanya». Pàgs. 11-13 i 12-27. Barcelona 1975.

Notes històriques sobre el poble de Queralbs

per Benigne Marquès

1. — Primeres ressenyes històriques de Queralbs

Desconeixem els orígens del poble de Queralbs, però certament deuriem ésser força antics. Al s. IX ja existia en aquest lloc una comunitat formada i estable, puix el trobem citat a l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell de l'any 839.¹ Al segle següent hi ha una data que esdevé fonamental per a la història d'aquest poble: el **30 de juliol de l'any 978**, en què el bisbe d'Urgell Guisad II consagrà la primera església de Queralbs. Els constructors o promotors de l'obra foren els veïns locals, Manipi, Oseló, Abó, Galavons i Melendre. Acabada ja la construcció de l'església i essent ja difunts els esmentats promotors, un altres homes de Queralbs —l'acta de consagració refereix el nom de 14— suplicaren al bisbe que consagrés aquell temple. El bisbe amb els seus canonges dedicà i consagrà aquesta església en honor de l'apòstol sant Jaume, i la va establir sota la jurisdicció de l'església parroquial de sant Sadurní de Noya, de la qual era aleshores una sufragània.

El prevere Adroer fou nomenat per a regir aquesta comunitat de Queralbs. I, com era costum d'aquell temps, les comunitats cristianes establien els seus tributs i prestaven els seus dons a la seu de la diòcesi en senyal de submissió. Així Queralbs, en consagrar la seva església, es compromet a donar dues pernes de tribut sinodal amb un terç del tribut de XII argenços i dos terços d'una altra classe de tribut (el de la tala de boscos?). El prevere Godemar escrigué l'acta de consagració d'aquesta església.²

L'etimologia de Queralbs deriva de **Penyes** (quers) **Blanques** (albs).³ La primera referència llatina que trobem, l'esmenta **Keros Albos**;⁴ i el primer document català que en parla, l'anomena **Chers Albs**.⁵ La **K** o **Ch** inicials es muden per la **Qu** i donen l'actual grafia de Queralbs.⁶ Posteriorment s'operen

alguns canvis o deformacions fonètiques; la **b** final és substituïda per una **p**, s'escriu Queralps,⁷ i encara al s. XVI, hom, tot apartant-se de la grafia originària, l'anomena **Caralps**.⁸

A continuació, amb desig de contribuir a la celebració d'aquesta important efemèride, el primer mil·lenari de la consagració l'església de Queralbs, exposarem algunes dades i fets de la història d'aquest poble, ocorreguts durant els segles posteriors, i que trobem en un fons de pergamins procedents de Queralbs, els quals es conserven a l'Arxiu Diocesà d'Urgell.

2. — Privilegis i concessions reials al poble de Queralbs

Mencionarem en primer lloc uns privilegis o concessions reials adreçats a tota la vall de Ribes, i que per aquest motiu afecten també el poble de Queralbs.

El 15 de setembre de l'any 1303, el rei Jaume II de Mallorca, comte de Rosselló i Cerdanya i senyor de Montpeller, concedeix a tots els seus súbdits l'exacció del tribut anomenat «bovatge», el qual solia cobrar-se en ocasió de l'adveniment d'un nou rei, com a senyor que era d'aquelles terres. Però, substituint aquest tribut, n'imposa un altre de nou, conegut amb el nom de «gavella de la sal» el qual, fixant-ne l'import total, no podrà sobrepassar la quantitat de 1.000 lliures barceloneses l'any.⁹

L'infant Joan, primogènit del rei Pere III de Catalunya-Aragó, el 14 d'agost de 1368, per a una major seguretat de la vall de Ribes, ordena que el governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya o el seu lloctinent visiti, almenys una vegada l'any, aquesta vall. D'aquesta forma donarà una major tranquil·litat als seus habitants i s'ocuparà de castigar oportunament els delinqüents i facinerosos.¹⁰

El mateix infant Joan, l'any següent, el 23 d'agost de 1369, fa una remissió general dels delictes im-

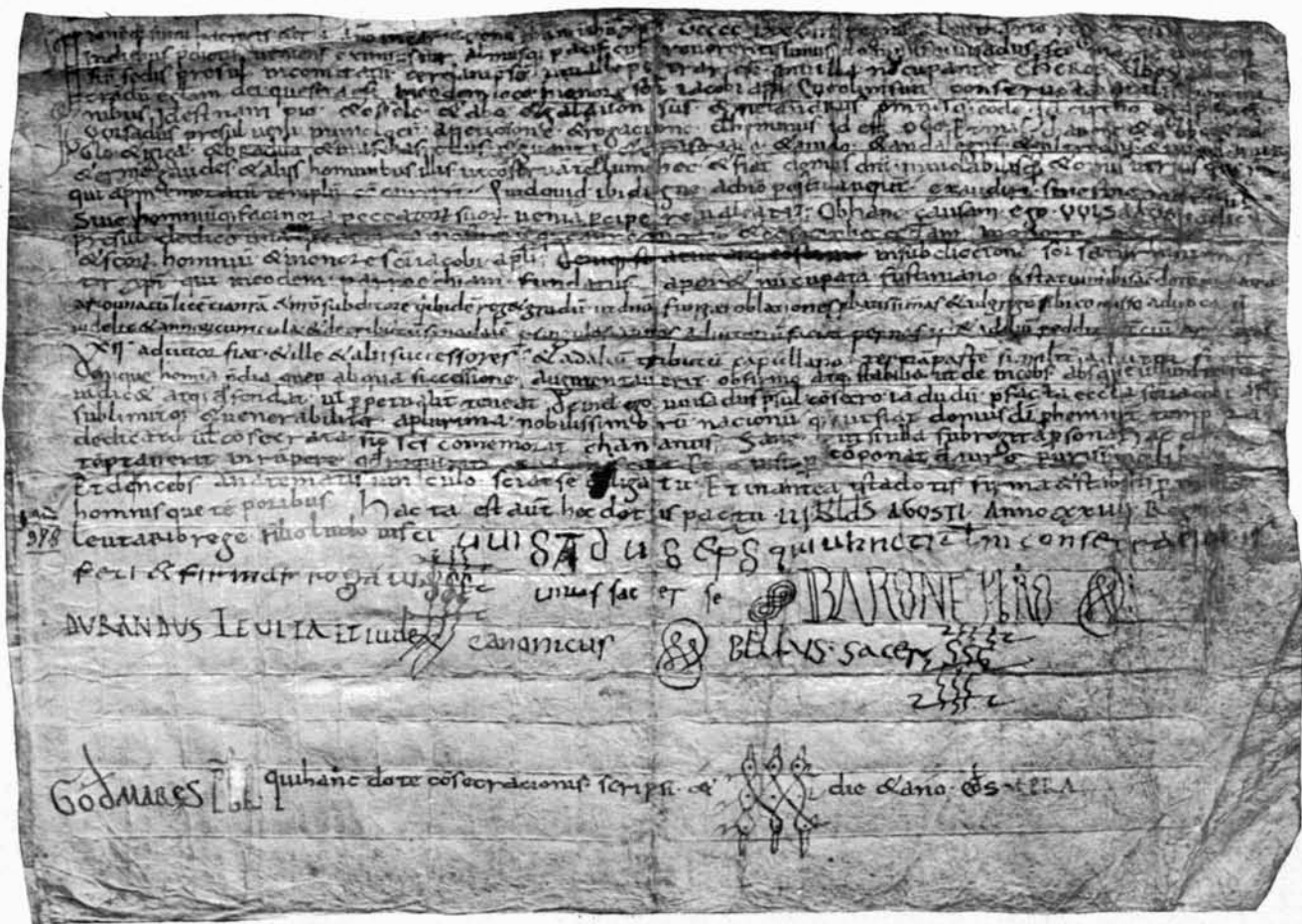
putats als homes de la vall de Ribes, els quals foren acusats, en altre temps pels vicaris de Ribes i de Cerdanya d'haver ajudat i afavorit algunes persones excloses de la pau i la treva.¹¹

El 21 de setembre de 1436, la reina Maria, muller d'Alfons IV el Magnànim, fa un nou establiment, en emfiteusi de la vall de Ribes, per tal d'afavorir un augment de la seva població, la qual, per diverses causes, havia disminuït molt. Foren causes d'aquesta minva d'habitants les mortaldats, els terratrèmols, les secades, i també les càrregues oneroses de censos i d'altres drets. Cal tenir present que, per aquest temps, un important terratrèmol enderrocà la volta de l'església de Queralbs. Per altra banda, comenta el document, la vall havia fet també un esforç per a tornar al domini de la corona. Per tots aquests motius, exonera la vall de tots els antics censos i tributs amb un nou establiment més favorable el qual sens dubte contribuirà a un major poblament. Hauran de pagar com a lluïsmes la quantitat de 1.000 florins, en un termini de 5 anys.¹²

El poble de Queralbs, que, com es desprèn del document anterior, pertangué durant molt de temps al domini i jurisdicció reials, va obtenir també alguns privilegis especials, en virtut dels quals el rei concedí als seus habitants de continuar fruit de certs drets i usos antics.

El rei Jaume II de Mallorca, el 31 de juliol de 1308, concedí als homes de Queralbs i Noya el privilegi de poder continuar prestant el delme segons l'ús i costum antics, els quals diferien de la nova forma que el mateix rei havia acabat d'establir. L'usança antiga era aquesta. El dia acostumat en què hom solia prestar el delme dels xais i de les cabres, els contribuents i els delmers es reunien en un lloc per on feien passar el bestiar, que numeraven. El cap al qual corresponia el número establert a la sort, si era mascle, era entregat

en delme; si era femella, el delme corresponia al proper mascle vivent. De manera semblant es feia també amb el delme dels vellons de llana, que dipositaven en un mateix lloc i que eren numerats. S'entregaven en delme aquells que obtinguessin el número de la sort.

Referent al delme dels formatges, s'observava la següent disposició: si el delmer no es presentava el dia que era acostumat, els contribuents n'assenyalaven un altre. I si tampoc hi acudia aquell dia, aleshores els mateixos contribuents escollien els formatges que havien de lliurar en delme.

Certament aquesta antiga usança afavoria els habitants de Queralbs, ja que d'aquesta forma, establint el delme a la sort, els delmers no podien triar-se els millors lots¹³

També el rei Pere III, de Catalunya-Aragó, el 16 d'agost de 1361, manà i establí que els homes de les parròquies de Queralbs i de Fustanyà fossin mantinguts en tots els usos, privilegis, llibertats i immunitats, que els foren concedits, i en aquest sentit ordenà a tots i qualssevol oficials seus que no permetessin res de contrari.¹⁴

L'infant Joan, primogènit de l'abans esmentat rei Pere, com a governador general del regne que era, el 16 d'octubre de 1363 concedí als cònsols de Queralbs la facultat d'expedir i tatxar tota mena de vitualles, ajustant o disminuint-les a cadascuna lliura, segons l'ocurrència, necessitat o abundància.¹⁵ El mateix infant Joan, concedí també un altre privilegi important al poble de Queralbs. El 10 de març de 1377,

acceptà i ratificà els capítols que li foren presentats pels habitants de Queralbs sobre la forma de l'elecció dels cònsols i dels jurats, segons l'antiga usança que venia observant-se. Cada any, en arribar el dilluns de Pasqua Granada, els cònsols acabaven llur regiment, i aquell mateix dia havien d'elegir dotze persones, les més discretes i aptes del poble. Aquestes, que formaven el consell, calia que elegissin d'entre elles mateixes els dos cònsols que havien de regir durant un any el poble. Els cònsols elegits tenien l'obligació d'acceptar el càrrec, i no podien ésser reelegits els mateixos de l'any anterior. Els cònsols cessants devien retre comptes de la seva gestió als nous elegits. De les dotze persones elegides, dues havien d'ésser del poble del Serrat; i

tots ells, després d'ésser elegits, devien presentar-se a la vicaria de la vall i al batlle reial per a jurar els seus càrrecs.

Aquest consell requeria un quòrum de vuit persones, entre les quals hi havia d'haver, almenys, un cònsol, per representar la universitat de Queralbs i decidir tots els casos que s'hi plantejaven. Són competències d'aquest consell conèixer i determinar sobre herbes, corts, cortals, embarg o empatxament de terres, contrafets d'herbes, de terres, d'hortos, de camins i d'altres coses. Pot també ordenar i tatxar les viandes i totes altres vitualles.¹⁶

El 19 d'agost de 1421 Ramon de Servinyà, lloctinent del procurador reial als comtats de Rosselló i Cerdanya, confirmà de nou als homes de les parròquies de Queralbs i de Fustanyà tots els usos i els emprius de pasturar, de llenyar i de pescar, tot establint les aigües en els termes de les esmentades parròquies.¹⁷

3. — Drets de pastures i plets que s'hi refereixen

La ramaderia ha estat de sempre la primera de les riqueses naturals d'aquest lloc. Per això tenien molta importància per a Queralbs els drets de pastures, els quals sovint ocasionaven també plets diversos, cosa que queda reflectida en alguns documents que exposaren a continuació.

L'infant Jaume, fill del rei Jaume I de Catalunya-Aragó, el 22 d'abril de 1273, concedí als homes de Queralbs i de Fustanyà el dret de pasturar els animals que volguessin als pasturats dels termes de les dites parròquies, les quals pertanyien al rei. Cap bestiar forani no hi podia pasturar sense haver-ne pagat abans el pasquer al rei. Per aquest dret de pastures, els habitants de les esmentades parròquies pagaran un cens anyal de 50 sous melgoresos, pagadors per Totsants. Aquest mateix document fou expe-

dit de nou, o més ben dit refet, pel mateix Jaume II, quan ja era rei de Mallorca el 21 de gener de 1277. L'anterior original estava molt deteriorat, per això el notari de Queralbs, Joan Pujol, mostrà el document al rei i li suplicà que el refés, i n'expedí un de nou, segons el text de l'anterior, conservat al registre reial.¹⁸

Es suscità una qüestió de drets de pastures i límits territorials entre el poble de Queralbs i el monestir de Sant Joan de les Abadeses. El batlle reial Arnau, dictaminà que la coma de Frevers pertanyia a aquell monestir, però els homes de Queralbs tenien el dret de passar-hi amb el bestiar i de restar-hi tres dies en anar i altres tres en retornar. Però l'abat de l'esmentat monestir sostenia, a més a més que les comes de Maltinel, de Clots Peliclers, i part de coma de Vaca pertanyien a la coma de Frevers. El batlle nomenà aleshores el jurisperit Ramon de Trullars perquè fes un reconeixement d'aquells límits territorials. Aquest va dictaminar a favor del monestir de Sant Joan de les Abadeses i així ho ratificà la sentència pronunciada el 25 d'agost de 1301. Però els homes de Queralbs, que no hi estaven conformes, presentaren l'apel·lació de la sentència, el 2 de setembre d'aquell mateix any. En aquesta apel·lació feren constar l'ús pacífic que havien fet d'aquelles pastures durant quaranta anys. Alhora exposaven que totes aquelles comes estaven separades de la coma de Frevers per colls i serres. I finalment constaten el greu perjudici que els ocasiona la sentència donada, la qual en realitat limita injustament el seu territori, que és del senyor rei i pertany a la seva jurisdicció.¹⁹

El 6 de setembre de 1421 els homes de Ribes i els de Queralbs firmaren un compromís sobre l'ús i emprius dels límits territorials d'abdues parròquies i del dret de passatge amb els bestiar.²⁰

Pere Roura, lloctinent del procu-

rador reial en els comtats de Rosselló i Cerdanya, el 23 de setembre de 1434 féu l'establiment de la devesa de coma de Vaca. Pagaran en cens 20 sous barcelonesos per Nadal, 10 al rei i 10 als hereus del castell de Ribes. Aquest document, tot comentant aquest nou establiment favorable, afirma que aquesta vall encara que agresta és una posició clau en la defensa de la invasió de gent estrangera. També afluïx a una mortaldat especial que tingué lloc l'any anterior, 1433, a la vall de Ribes, amb motiu de la qual diu que solament sobrevisqué la meitat dels habitants d'aquesta vall.²¹

Martí de Tessa, prior de la canònica agustiniana de Santa Maria de Cornellà del Conflent, el 14 de febrer de 1499, impugnà aquell establiment de la devesa de coma de Vaca, al·legant el dret que el monestir hi tenia. Joan Soler, l'11 de març d'aquell mateix any donà una sentència arbitral, la qual obligà el prior a reconèixer aquell establiment reial. Però els de Queralbs hauran de pagar al monestir pels seus drets en aquell establiment 60 ducats, 12 formatges i també un cens anyal de 20 sous.²²

Encara el 5 d'octubre del 1600 trobem una altra sentència sobre l'esmentada devesa de coma de Vaca. Montserrat Parra Cuasidicum, síndic de les parròquies de Queralbs i de Fustanyà, presenta un plet contra Galceran Caris, arrendatari de l'hospital dels pobres de Perpinyà i Blai Bordes Codolet. Aquests al·legaven un pretès dret de braçatge sobre la dita muntanya i per aquest motiu havien empenyorat dos ases i un cavall. El jutge Llorenç Suarez de Figuerosa donà la raó als de Queralbs, i va denegar els drets que aquells altres al·legaven. La sentència esmenta aquell primer establiment fet per Pere Roure.²³

4. — La fortalesa de Queralbs

Essent com és Queralbs un lloc

fronterer, tenien molta importància les fortificacions, sobretot en èpoques de grans revoltes i d'inseguretat. Per això la fortalesa de Queralbs també tingué la seva història.

El habitants de Queralbs, en ocasió de la guerra entre el rei de Mallorca, Jaume III i el rei d'Aragó, Pere el Cerimoniós, exposaren al rei Jaume de Mallorca, comte del Rosselló i de Cerdanya, que sovint havien de **guaitar** —fer la vigilància— al lloc de Queralbs, i que a més el vicari de Ribes els obligava a fer-ho també al castell de Ribes, on no en tenien costum. Li suplicaren que els eximís d'aquesta obligació d'haver d'intervenir al castell de Ribes. El rei encomanà l'assumpte al jutge de Cerdanya. El jutge subdelegat, Francesc de Boan, el 7 de juny de 1344, dictà sentència que obligava els habitants de Queralbs a «guaitar» al castell de Ribes i a obrar-hi en la mesura que en tenien costum.²⁴ Però els habitants de Queralbs apellaren aquesta sentència. I els cònsols, el 23 de setembre de 1363, presentaren unes lletres reials al veguer de Ribes, en les quals s'ordenava a l'esmentat veguer que no pertorbés la gent de Queralbs, fins que la causa d'apel·lació estigués resolta.²⁵ També el rei Pere el Cerimoniós intervingué encara en aquest mateix afer, quan el 26 de febrer de 1369 declarà que els homes de Queralbs i de Fustanyà no havien d'esser forçats a contribuir a l'obra del castell de Ribes, ni a fer-hi la «guaita» en temps de guerra ja que els habitants de Queralbs, en cas de necessitat, es refugiaven a les roques anomenades de Colomera. A més a més, el castell de Ribes estava aleshores quasi derruït i distava del poble de Queralbs una mitja llegua (2,5 km). Per això, el rei, considerant que la pretesa obligació vers el castell de Ribes no presentava cap utilitat i no existia tampoc el costum d'intervenir-hi, els en declarà exempts.²⁶

Per a la història de la fortalesa

foto: Anna Borbonet

de Queralbs és fonamental el privilegi de la seva construcció, expedit pel rei Pere III el Cerimoniós, el 17 de març de 1375. En ocasió de les guerres hagudes contra l'infant de Mallorca, el rei concedeix als habitants de Queralbs que construeixin una fortalesa en el puig dels Pujols. Aquest lloc fou examinat prèviament pel capità del comtat de Cerdanya, i conseller

seu, Galceran de Pinós, el qual el trobà molt adient, hi veié ja una torre i també una fortalesa, que necessitava ésser més fortificada. Per això manà que la rodegessin de murs i tanques, de forma que esdevingués plenament defensable. L'indret, per altra banda, gaudeix de condicions molt favorables per l'abundància d'aigua i pels materials de construcció existents allà

mateix, la pedra i la calç. El rei ordenà que comencessin l'obra immediatament i que fos acabada en un termini de sis anys. Se'n podien escollir els mestres d'obra i imposar tributs durant el temps necessari. Escolliran també el capità de la fortalesa. Al mateix, temps aquest privilegi concedeix que una vegada acabada l'obra, hom no els obligui a refugiar-se en cap altre lloc. Que no es produís l'escàndol que es va donar anteriorment, que mentre se'ls obligava a anar a Paradenes foren assaltats pel camí.²⁷

Posteriorment es suscità la qüestió si els de Fustanyà i els del Serrat havien d'ajudar els de Queralbs en les despeses de les obres de construcció d'aquesta fortalesa. Foren elegits tres compromissaris per a decidir la qüestió, els quals consultaren el perit Joan Maçot, oficial de Puigcerdà i Cerdanya. Aquest dictaminà l'obligació d'aquells pobles vers la fortalesa de Queralbs. Aleshores els compromissaris, el 18 d'abril de 1397, dictaren una sentència arbitral, en què s'estipulà la forma i condicions en les quals havien de col·laborar aquells pobles.²⁸

5. — Alguns censos i censals

L'establiment de censos, en el sistema feudal de l'edat mitjana, constituïa un mitjà ordinari de l'organització territorial d'aquell temps. Per això trobem també alguns documents que estableixen (o hi fan referència) censos del poble de Queralbs, o bé tracten de censals o altres vendes.

Així, el 13 d'octubre de 1416 l'oficial de Cerdanya del bisbe d'Urgell, Francesc de Tovià, relaxà als cònsols de Queralbs les censures contraïdes, perquè havien deixat de pagar el cens de l'almoïna i de les llànties de l'església. Aquest cens importava la quantitat de 18 lliures barceloneses anyals, quantitat que els esmentats cònsols havien destinat a l'amortització d'un censal de Bernat Galceran de Pinós. L'al-

moïna d'aquell havia de distribuir-se cada any els dies de la dedicació de l'església i el de la festa dels sants Abdon i Absen.²⁹

Hom esmenta també el camp de sant Jaume, que el tutor de Bernat Sarroca ven a Bernat Tregurà, obrer de sant Jaume, el 28 d'agost de 1436.³⁰

El 9 de febrer de 1432, Gabriel Miquel i Narcís Miquel, ciutadans de Girona, fan una àpoca de 275 lliures barceloneses a Joan Serdà, clavari de la parròquia de sant Jaume de Queralbs, pagades per aquest en nom de l'esmentada parròquia, com a preu d'un censal mort, que corresponia a una avinença haguda entre aquells venedors i els habitants de Ribes, el 3 de juliol de 1429.³¹

6. — La devoció a la Verge de Núria i la cura del seu Santuari.

Els habitants de Queralbs sempre han demostrat tenir una gran devoció i sol·licitud per la Mare de Déu de Núria i el seu santuari, reflectides en el fons documental que donem a conèixer en aquest treball.

Els cònsols i jurats de Queralbs eren els patrons de la capella i de la casa i tenien la responsabilitat de vetllar-ne els interessos. El 26 de març de 1510 es formularen els capítols d'una avinença entre Antoni Conill, comanador de la capella, i els cònsols i jurats, que n'eren els patrons. El capellà comanador haurà de residir al santuari 5 mesos; els restants de l'any establirà la seva residència a Queralbs. En deixar el santuari, per sant Miquel de setembre, s'emportarà tots els joells, que restituirà en mans i poder dels cònsols. Quan retorni al santuari els recuperarà de nou i se'ls endurà. Així també, quan rebi un present o do que valgui més de 5 sous haurà de donar-lo i denunciar-lo als cònsols. Tindrà cura de les despeses que calgui en reparar les cobertes de les cases. Si no ho fa, els

cònsols poden ordenar que es facin les dites despeses a càrrec del comanador. En vendre les vitualles haurà d'observar les peses i taxes imposades. Ha de fer tallar i plegar l'herba del prat de Núria. No pot tallar ni fer tallar llenya a la devesa de Núria, sense la voluntat dels cònsols sota jurament. Ha de donar el dinar al rector de Queralbs i als cònsols quan hi vagin al temps acostumat per fer-hi la visita.³²

El bisbe d'Urgell, fra Andreu Capella, el 22 d'octubre de 1599, a prec del rector dels cònsols i dels prohoms de Queralbs, atenant la gran concurrència de romeus que acudien al santuari, establí i aprovà la confraria de la Mare de Déu de Núria, instituïda al mateix santuari. Tenia com a objecte primordial afavorir el culte i l'obra del santuari.³³

També a la mateixa església de Queralbs s'ha exercitat el culte i la devoció de la Mare de Déu de Núria. El papa Innocenci X, amb tres breus pontificis, concedí durant un septenni gràcies i favors espirituals als devots de la Mare de Déu de Núria. El 17 de març de 1646 concedí indulgència plenària als fidels que el dia de la Nativitat de Maria visitessin l'altar de la Mare de Déu de Núria, a l'església parroquial de Queralbs.³⁴ I el 9 de maig de 1647 féu d'aquest altar, un altar privilegiat.³⁵ El mateix papa, el 10 de desembre de 1650, erigí també altars privilegiats a l'església dels ermitants de Núria, situada fora del recinte emmurallat del poble.³⁶

DOCUMENTS

1. Privilegi de la construcció de la fortalesa de Queralbs

—Pere III, el Cerimoniós, Lleida, 17 de març de 1375; ADU, Arxius Parroquials, Queralbs, perg. Orig. B; perg. R, trasllat, not. Joan Franc (30, març, 1390)—

Nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum, Valentie, Maiorice, Sardine et Corsice, Comesque Barchinonensis, Rossilionis

et Ceritanie, quia exquisitis omnibus viis et modis, quibus insultibus inimicorum nostrorum et presertim illis impiis gentibus extraneis que anno isto intrarunt cum infante de Maiorice, more hostili, principatum Cathalonie et inter alia loca locum de Queralps, vallis de Rippis, comitatus Ceritanie, sine fortaliciis murorum et vallorum reperitum ceperunt et devastaverunt et totali supposuerunt perditioni, non sit tutior modus adinventus quam ut loca dicti Principatus, fortaliciis muris et vallis faciamus celeriter premuniri, cum per inde insultus huiusmodi strenue repellantur, ut experientia rei edocuit manifeste.

Igitur, volentes ipsis fortaliciis et muris et vallis construendis locum dare et operam efficaces, et intendere cura vigili circa subditorum indempnitates ad humilem vestrum Consulum loci predicti de Queralps intercessionem pro parte vestra inde nobis factam, tenore presentis nostri privilegii cunctis temporibus valituri, concedimus et plenam licentiam damus vobis Consulibus et iuratis loci predicti de Queralps, qui ad ipsum locum vestrum incolatum reducere desideratis presentibus et futuris construendi cum calce et lapidibus de novo in parrochia sancti Iacobi de Queralps, in loco sive podio nominato dels Puïols; qui quidem locus est propinquus ipsi loco de Queralps, et ad id idoneus et valde aptus tam per habundantiam aque fluvialis, que inde transit, unde poterunt molendina farneria perhempniter construi, quam lapidum et calcis ibi maxima opportunitate et copiositate vigentium, ut inde certificati sumus per litteras nobis missas per dilectum consiliarium nostrum, Petrum Galcerandi de Pinosio, militem capitaneum comitatus Ceritanie, qui ad oculum locum vidit predictum quandam pulchram bonam et fortem turrim et quamlibet aliam forciam quam volueritis facere fortiolem et ipsam ambire muris vallisque taliter quod apud intuentes defensabilis censeatur adversus omnes gentes.

Et iuxta eam in ipso podio, si et quando et quociens volueritis, vos et alii incole loci iam dicti presentes et futuri possitis et possint domicilia sua tenere, et de novo, si nobis et eis placuerit mutare et construere in ibi in augmentationem forcie antedictae. Ita tamen quod dictam forciam incipiat cito, eam continuando ea celeri continuatione, qua potueritis et expedierit,

perfece[ritis] ad longius intra sex annos a data presentis in antea sequuturos comittentes regimen operis forciarum predictarum construendarum vobis et successoribus vestris et Capitaneum seu Custodiam ipsius, quamdiu tamen benefeceritis ac dantes plenam et liberam potestatem vobis et successoribus vestris in predicto opere ponendi operarios seu rectores dictorum operum absque tarditatis dispendio, ut premititur, fiendorum, qui habeant plenum posse faciendi et fieri faciendi opera supra dicta per modum et formam quibus nobis et eis citius et melius videbitur expedire, et imponendi penas et banna pro expeditione dicti operis, quas et que volueritis et eas exigendi et in dicta opera et non in alios usus convertendi et talliam et tallias et onera alia in dicto loco et baiulia de Queralps et inter habitatores eorundem ad illud tempus quod vobis videbitur indicendi et indicta levandi et exigendi et in dicta opera tantummodo convertendi, et omnia alia faciendi que circa dicta opera et forcias predictas construendas vobis et eis iminerint facienda et operarios et rectores ibi positos amovendi et alios surrogandi, aut vosmet ipsa vel per alios postea faciendi, comittentes etiam et plenam et liberam potestatem dantes vobis et successoribus vestris ponendi et ordinandi cum facta fuerit, vel in puncto quo id possit aut debeat fieri iudicio vestro, in dicta forciam Capitaneum seu custodem auctoritate propria quem vobis et successoribus vestris videbitur et eum revocandi et alium surrogandi, quociens volueritis et vobis et vestris successoribus videatur ad sumptus vestros et comunitatis dicti loci et baiulie de Queralps; cavendo attentius quod circa premissa nos seu mittendus a nobis de proximo ad recognoscendum forcias illarum partium inveniamus vos benefecisse et nullam culpam desidiam aut negligentiam in hiis commisisse, aliter vestris culpa et mora exigentibus provideremus super predictis de aliis operariis et rectoribus ac Capitaneis operum predictorum.

Volumus preterea et ordinamus quod vos et successores vestri et alii incole et habitatores dicti loci et baiulie de Queralps teneamini et habeatis cum uxoribus et prolibus et familiis et bonis vestris tempore necessitatis vos recolligere in dicta forciam et non alibi et forciam ipsam quaytare defendere et condirectam tenere muris vallis et aliis

circa huiusmodi necessariis expensis et laboribus vestris et vestrorum perpetuo. Et utique non possitis cogi aliquo modo, per nos nec successores nec officiales nostros aut successorum nostrorum ad recolligendum vos alibi nisi dumtaxat in forciam antedictam, cum numquam usitati fueritis alibi vos recolligere, nisi hoc anno quo Michel de Turdo domicellus qui ut Capitaneus dicte vallis vestris rationibus non admissis cogebat vos ad recolligendum in loco de Perdines, non obstante quod ipse locus de Perdines distet per leucam de pravo et silvestri itinere a dicto loco de Queralps, unde re[collig]ere se volentibus da[pna] et scandala evenerunt eo quia dicte gentes extranee ipsos, dum intendebant de loco predicto de Queralps ad recolligendum ad locum de Perdines ceperunt et eos restari fecerunt. Propter quod vos et incolas dicti l[oci] et baiulie de [Queralps] presentes et futuros] huius servare a recollecta dicti loci de Perdines et alterius cuiusvis loci seu forcie, nisi predictae forci[e] tantummodo de Queralps, ad cautelam liberamus, quibuscumque actibus in contrarium hucusque seq[utis et] in preiudicium vestri atten[tatis quos] decernimus [hu]ius serio non valere obsistentibus nullomodo. Interim vero donec dicta forciam facta fuerit vel in puncto sit defensabilis contra cunctos ex quo certam non habetis rec[ollec]tam possitis vos cum [familiis et bonis vestris] recolligere in [ea] forciam dicte vallis [quam] necessitatis tempore volueritis et elegeritis ad tuicionem vestram, mandantes per hanc eandem inclito et magnifico carissimo primogenito et generali locum tenenti nostro, gubernatoribus vicariis et aliis officialibus et [subdit]is nostris presentibus et futuribus et dictorum officialium locum tenentibus quatenus presens privilegium nostrum et huiusmodi concessionem [et alia] supradicta firma habeant teneant et observent et contra ea non veniant nec sinant aliquem contravenire aliqua ratione. Si quis autem contra presens privilegium] nostrum aut contenta in in eo venire presumpserit, que quidem volumus et esse mansura [decernimus], non obstantibus quibuscumque privilegiis, usibus seu provisionibus et aliis actibus in contrarium factis attentatis et attentandis et fiendis penam [mille aureorum et iram et] indignationem [nostras se noverit absque spe venie] incursum; in

culus testimonio [hanc cartam] seu presens nostrum privilegium fieri iussimus et sigillo [maiestatis nostre appendicio comuniri.] Datum Ilerde xvii. die marci anno a Nativitate Domini millesimo ccc^o. lxx^o. quinto, nostrique Regni quadragesimo. Deca. Urgs.

Sig+num Petri, Dei gratia Regis Aragonum, Valentie, Maiorice, Sardinie et Corsice, Comitisque Barchinone, Rosilionis et Ceritanie.

Testes sunt, Romeus, episcopus Ilerdensis; Hugo de sancta Pace, Antonius de Vilariacuto; Raimundus de Villanova et Manuel Dentença, milites.

Sig+num mei, Berengarii Stheophani, scriptoris dicti domini Regis, qui de ipsius mandato hec scribi feci cum rasis et rescriptis in lineis tertia ut, et in x. Custodiam, et xiiii. et ordinandi, et xv. Capitaneum seu custodem actoritate, et xvii. Capitaneis, et xviii. hoc et xlii. donec et clausi.

(A la plica: Registrata. Segell pendent, molt deteriorat i mutilat.)

2. Decret d'erecció i constitució de la Confraria de la Mare de Déu de Núria, instituída al mateix santuari —El bisbe d'Urgell, fra Andreu Capella, La Seu d'Urgell 22 d'octubre de 1599; ADU, Arxius Parroquials, Queralbs, perg. orig. s/n—

(Cal fer constar que aquest pergami està trencat en el seu plec del centre, motiu pel qual hi ha alguna línia que resulta il·legible)

In Dei nomine, amen. Nos Andreas Capella, Dei et Apostolice Sedis gratia, Episcopus Urgellensis S.C. et R. Magestatis consiliarius, universis et singulis presentes litteras sive hoc presens publicum instrumentum inspecturis visuris lecturis pariter et audituris, notum facimus quod pro parte rectoris consulum et proborum hominum ville de Caralps nostre diocesis fuerunt nobis oblata producta et presentata quedam capitula et ordinationes institutionem et novam erectionem cuiusdam confraternitatis ad honorem et gloriam sanctissime et intemerate Virginis Marie et totius curie celestis sub vocabulo eiusdem Virginis Marie ecclesie de Nuria parrochie sancti Jacobi de Caralps nostre diocesis in se continentia, thenoris sequentis.

Molt Illustre y Reverendíssim señor, considerant lo Reverent Rector, Consols, prohomenys y habitants de la vila

de Caralps, vall de Ribes, diocesis de V.^a S.^a R.^{ma}, lo gran concurs y devocio que tenen los faels cristians a la iglesia y Capella de nostra Señora de Nuria, situada dins lo terme ambit y parrochia del lloch y iglesia de dita vila o lloch de Caralps, en la qual confluyen de diverses parts del principat de Cathalunya, comptats de Rossello y Cerdanya, obrant-se en aquella y rebent per medi de nostra Señora moltes merces, desijant sie en aquella augmentat lo culto divino, suppliquen quant humilment poden los predits a V.^a S.^a R.^{ma} sie servit concedir y atorgar-los privilegi que puguen eregir una confraria sots invocacio de nostra Señora de Nuria en la matexa capella y iglesia y per la bona administracio de aquella concedir y atorgar-los los capitols següents.

Primo sia V.^a S.^a R.^{ma} servit concedir dita licencia de poder eregir y fundar en dita iglesia y capella de nostra Señora de Nuria y sots dita invocacio dita confraria y, per que moga y augmenta mes la devocio als confreres qui en aquella se scriuran, sia servit concedir-los que per al dia de la Nativitat de nostra Señora, en lo qual dia mes que en altres entre tot l'any acut gran numero de faels cristians, y altres dias y festivitats de nostra Señora als qui dita sglesia y capella visitaran per quiscuna vegada quoranta dies de perdo, y aquells notifique lo rector o regent la cura de les animes en dita iglesia de Caralps lo diumenge abans que cauran dites festes quant fara los manaments, si 'n sera request per los obres de dita iglesia.

Item que per la bona administracio y govern de dita confraria sien elegits concordament o per la major y mes sana part dels homens y habitants en dita vila y parrochia de Caralps dos obres o administrados quiscun any lo endema del dia de sanctcogesma, los quals iunct ab dit rector, qui vui es o per temps sera de dita iglesia de Caralps, tinguen poder de rebre tots los emoluments y proveniments de dita confraria, y per adasso y per a scriure los noms dels confreres qui en aquella se scriuran agen de aportar un libre y aquell agen de tenir dins una caxa que servezca specialment per a posar aquell ab totes les peccunies que redundaran de dita confraria en la qual y aja [dues] claus, la una de les quals aja de tenir lo rector y l'altra lo mes vell obrer o administrador y no 's pu-

guen traure dines de dita caxa per obs de dita confraria que no sien dits Rector y obrer presents y ans que usen de dit son offici sien tinguts en jurar en poder del b[alle] de dita vila de be y llealment exercir dit carrech de administrador o obrer com se requer y en cas no vulguessen acceptar que puguen esser compellits en pagar sinch lliures barceloneses en augment de la lluminaria y obra de la dita confraria y capella per ...so y tractar coses de dita confraria se puguen ajustar dits homens y habitants, obtinguda primer llicencia del balle de dita vila.

Item suppliquen que elegits y jurats dits dos obres o administrados lo matex dia de l'endema de sanctcogesma los vells agen de donar compte y raho de tot lo que an rebut y administrat en lo seu temps de un any e raho de inventari o memorial del que en temps de llur administracio an trobat en dita capella, tant de ciris cera dines comptants vestiments ornamentals y values de dita capella als obres [o] administrados nous qui entraran, ab que entrevingue en la reddicio de aquells lo dit rector de Caralps lo qual assente en dit llibre lo que 's trobara en dit any aver-se exigít de manera qu'es pugue quiscun any saber la administració de dita confraria, assignant per dit treball alguna cosa justa a dit rector per dits administradors.

Item suppliquen a V.^a S.^a R.^{ma} esser concedit que los dits obres o administrados donats sos comptes per lo dit dia de l'endema de sanctcogesma sien tinguts y obligats tot lo que seran deutors y tornados a dita confraria en cas o fossen en pagar o dins deu dies prop següents perque los obres o administrados nous qui entraran puguen fer y executar lo que convingue en benefici de dita iglesia y capella y asso en pena de sinch lliures barceloneses applicadores a la fabrica de dita capella.

Item suppliquen a V.^a S.^a R.^{ma} sia servit concedir que los que voldran entrar confreres o confraresses de dita confraria tinguen de pagar la primer any un sou per los gastos de la lluminaria de dita capella y casa de aquella al any (?). ... de aquella los altres anys sie voluntari.

Item suplican a V.^a S.^a R.^{ma} que sia servit concedir que tots los dias o festes que los bacins de la iglesia de dita vila de Caralps acapten per la iglesia vage tambe un confrere de

dita confraria acaptant per obs de dita lluminaria y augment de dita confraria, ab tal que sia obligat dit acaptador en donar compte y raho quiscun any... o administrados ab acistencia de dit rector.

Item suppliquen a V.^a S.^a R.^{ma} concedir a dits obres o administrados que en la dita capella puguen distribuir candeles en les quals stigue figurada o premtada dita nostra Señora de Nuria y medalles de plom o stany ab la matexa impressio de dita nostra Señora de Nuria, tot per augment de dita Casa y Capella de nostra Señora de Nuria.

Los quals capitols y quiscun d'ells respectivament suppliquen dits rector consols prohomenys y habitants de dita vila de Caralps sia Vossa Reverendissima Señoria servit auctorizar y decretar com millor aparega a V.^a S.^a R.^{ma} sien a raho a justicia conformes y manar per V.^a S.^a R.^{ma}, esser-los-ne donat public y auctentich acte, solutis iuribus, lo que tindran a singular gracia y merce, lo molt illustre offici de V.^a S.^a R.^{ma} humilment implorant, que licet etcetera. Altissimus etcetera.

Quibus quidem capitulis et ordinatibus nobis obblatis et presentatis, mandavimus per notarium infrascriptum illa legi et publicari, quibus lectis et publicatis fuit nobis pro eorum parte humiliter supplicatum quatenus predictas ordinationes et capitula, cum opus tam pium contenerent, approbare ratificare auctorizare et decretare dignaremur. Nos vero videntes supplicationem huiusmodi fore justam et rationi consonam libenter in predictis nostrum prestamus assensuum, nostra tamen seu canonice iurantium pro tempore successorum mera durante voluntate, ut si quid pro tempore in predictis corrigendum mutandum tollendum addendum vel quomodolibet interpretandum duxerimus, illud corrigere mutare auferre addere vel interpretare valeamus dicta capitula et ordinationes, pro ut et quemadmodum desuper continetur a prima linea usque ad ultimam, laudamus confirmamus approbamus et ratificamus et in eisdem nostram interponimus auctoritatem et decretum.

Mandamusque universis et singulis, ad quos spectet, predictas confirmationes ratificationem et approbationem preinsertorum capitulorum omnia et singula in eis contenta, pro ut superius continetur, singula singulis refferendo

vobis, observent et observari faciant postposita et cessante quacumque contradictione. In quorum fidem et testimonium presentes fieri iussimus manu nostra subscriptas et sigilli nostri appendicio munitas. Datum in civitate Urgellensi die vigesima secunda mensis octobris anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

A., episcopus Urgellensis.

Josephus Farellus, secretarius.

(A la plica: Rescripta. Erexí (?) pre-sens privilegium 5 ll. ss. 6. Segell pendent, imprés sobre paper.)

NOTES

1. P. Pujol, *L'acte de consagració i dotació de la catedral d'Urgell, de l'any 819 o 839*, en *Estudios románicos*, 2, vol. IX de la Biblioteca Filològica de l'Institut de Llengua Catalana (Barcelona 1917), p. 19 i 26.
2. Arxiu Capitular d'Urgell, pergami original.
3. A. Alcover-F. Moll, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, t. IX (Barcelona 1969), p. 43.
4. P. Pujol, *art. cit.*, p. 19 i 26.
5. P. Pujol, *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*, Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana, I (Barcelona 1913), p. 14, doc. V.
6. Arxiu Diocesà d'Urgell, Arxius Parroquials, Queralbs, pergami A.
7. ADU, Arxs. Par., Queralbs, pergami B.
8. ADU, Arxs. Par., Queralbs, pergami C.
9. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. Y, trasllat del not. Bernat Blanch, 4 de març de 1307.
10. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), O.
11. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. L.
12. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. E.
13. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. P.
14. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), I.
15. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. A.
16. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. C, trasllat, not. Joan Andreu Calvária, 7 d'agost de 1590.
17. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), T.
18. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. F, trasllat, not. Joan Pujol de Queralbs, 19 d'agost de 1332.
19. ADU, Arxs. Par., Queralbs, per. orig. Q.
20. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), D.
21. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. G.
22. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. S.
23. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. s/n.
24. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. s/n. L'acte fou extés en instrument públic el 26 d'octubre de 1345 pel notari de Ribes Pere Canal, autoritzat pel jutge de Puigcerdà, Bernat Juncet.
25. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), M.
26. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. X, trasllat, not. Guillem de Perxat, 20 de març de 1369.
27. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. B; perg. R, trasllat, not. Joan Franc, 30 de març de 1390.
28. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. V.
29. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. N.
30. ADU, Arxs. Par., Queralbs, Llibre de regestes de pergamins (1571), Z.
31. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. I-2.
32. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. s/n., trasllat, not. Joan Guaran, 3 de juny de 1510 (?).
33. ADU, Arxs. Par., Queralbs, perg. orig. s/n.
34. ADU, Arxs. Par., Queralbs, breu pontifici, s/n. (Innocenci X, 17-III-1646).
35. ADU, Arxs. Par., Queralbs, breu pontifici, s/n. (Innocenci X, 9-V-1647).
36. ADU, Arxs. Par., Queralbs, breu pontifici, s/n. (Innocenci X, 10-XII-1650).

Els molins de la Vall de Ribes

per Joan Janer i Viñas

Aquesta central elèctrica ocupa el lloc de l'antic Moli de Queralbs i ens en recorda encara el nom. ▼

J. Vicens Vives, en la seva «**Historia Económica de España**» diu que el molí hidràulic arribà al nostre Pirineu el segle IX. Efectivament en aquest segle es troben molins històricament detectats a Sagra Morta, a Lillet i a la vall de Brocà, però encara no a la Vall de Ribes, bé que és de suposar que el Freser, el riu més treballador del nostre Pirineu, ja devia fer rodar les moles d'algun molí. No és fins a l'any 938 que tenim notícia dels primers molins establerts, si no dintre la vall, sí a frec d'aquesta i en terme que li pertany, en el punt just on començava el Comtat de Cerdanya. Lluís el Transmarí concedeix al monestir de Ripoll el dret de pesca des dels molins de Gemella, en el Freser, fins al riu Ter. Aquests molins, si no es trobaven a frec del pont de la Corba (actualment de la Cabreta) en devien ser molt a prop, possiblement en el lloc on durant segles tingué vida el molí Coronas, que fou desfet i enterrat per la ruada del Freser l'any 1940.

No és fins a l'any 1035 que trobem molins històricament detectats dintre la nostra vall. Guifred, comte de Cerdanya, feia aquesta donació al monestir de Sant Martí del Canigó: «i en el comtat de Cerdanya, en la vall Petrària, a la vila de Pardines i en el lloc dit «cucuciagus» dono una masia que actualment té Suniari amb tot el que a aquesta pertany, això és: cases, corts, horts, vinyes, terres ermes i de cultiu, arbres fruiters i no fruiters, boscs, prats, pastures, garrigues i molins amb tot el que els és respectiu».

És l'any 1102 que tornem a tenir notícia dels molins de a la Vall de Ribes. Guillem Jordà, comte de Cerdanya, abans d'anar a combatre a Terra Santa, on trobà la mort, fa testament i entre les immenses deïxes que fa llega al monestir de Sant Miquel de Cuixà els molins de Ribes i tres eugues. També diversos historiadors creuen que fou per la importància dels seus molins que Berenguer IV, a l'hora de

la seva mort, deixà Ribes a la seva esposa Peronella.

Un altre molí a la nostra vall neix en l'història l'any 1190. El monestir de Ripoll tenia un molí blader espatllat en el pla de Provença (can Gorra). El Dispenser del monestir donà permís a Berenguer de Maçana i a la seva muller, i a Gerau de Provença i a la seva esposa de construir un molí draper en el lloc on hi havia el molí blader espatllat i que aquest fos reedificat en algun altre lloc.

Tenim més àmplia informació dels molins de la vall l'any 1198. El nostre rei Alfons I, segons consuetud del seu llinatge havia de ser enterrat al monestir de Ripoll, però no sabem per quin motiu, s'ho repensà i a l'hora de la seva mort volgué ésser sebollit en el monestir de Poblet. En recompensa d'aquest canvi deixava com a desgreuge al monestir pirinenc de Ripoll els seus molins de Ribes. Pere I, el seu fill, a l'hora de complir l'última voluntat del seu pare féu un conveni amb el monestir de Ripoll i en lloc de deixar-li els molins de Ribes li donava els molins de Pardines i els de Queralbs juntament amb el de Ventolà. I manà al veguer Ramon de Ribes que ell

i els seus descendents els tinguessin per a l'esmentat monestir i que sense permís d'aquest ningú no pogués construir molins en la vall.

Per aital documentació tenim notícia de diversos molins existents a la nostra vall, però podem afegir-hi que no eren pas aquests els únics que hi funcionaven. Cada poble, cada llogaret, i sovint la casa de pagès solitària, tenia el seu molí: majorment des que, regnant Martí l'Humà, la vall, pagant amb sa pròpia pecúnia aquest dret, pogué incorporar-se a la Corona i obtenir ben aviat el privilegi de ser considerada «carrer de Barcelona».

Esmentem per la seva peculiaritat un altre molí existent en la nostra comarca. L'any 1673, Francesc Mitjavila, notari de Ribes i batlle natural de la Vall de Toses, ven a Jacint Cases de Planoles i als seus, perpètuament, tota aquella molina serradora juntament amb un molí fariner espatllat, rec i resclosa d'aquest, un prat de poc més o menys un jornal de tinguda de contigu a la molina serradora «situada dessús lo lloch de Toses. Ítem un canemar que és situat al costat del dit molí fariner espatllat», amb obligació de refer aquest molí. També al poble de Bruguera es troba la contigüitat

foto: Cisco Morera

d'un molí i un canemar. Al mig d'aquest poble hi ha la casa coneguda per «Cal Moliner», i tocant a la paret nord d'aquesta es troba un prat, o camp erm, que se'n diu el «Canamàs» de cal Riu. En temps ja llunyans, les aigües que baixaven de la Font Gran haurien fet anar el molí i de sortida devien omplir les basses en les quals s'amarava el cànem.

Esborrada la cronologia dels molins, esmentarem encara els que resten en ruïnes o en toponímia. En l'antic camí de Núria, una mica més amunt del Pla de Sallent, s'aguanta encara un molt vell i forçut pont per sota del qual salta i corre el riu Núria, que servia de pas als romeus i que porta el nom de Pont dels tres Molins. És de tradició que aquests tres molins eren els del santuari de Núria.

A Queralbs és recordada l'existència de dos molins. L'últim es trobava al rampeu de la Pujada de Queralbs, tocant al Freser i fou endut riu avall pel gran aiguat de l'any 1940.

A Fustanyà, un poc més enllà de can Batlle, hi havia també un molí conegut com el molí d'en Bonada i també amb el nom de molí de Serrat.

A Pardines tenien fama ben merecuda els molins d'en Roca, d'en Dalmau i d'en Gilet. El primer d'aquests per allà l'any 17 de la nostra centúria feia de molí serrador i de central elèctrica ensems. I podem dir encara que anant cap a Boixatera, camí de la Collada Verda, resta el topònim «molinó», lloc on es diu que fa segles existia un molí mogut per les aigües dels torrents Montroig i Canals del Molí. També en el que avui és el cor del poble, antigament barri Vilatinyós, una casa porta el nom de Moliner del Padró.

A Ribes queda encara record del Molí Vell de la Placeta, del Molí d'en Gorra, del Molí d'en Batet i del Molí d'en Sart. En aquest, per allà l'any 1895, fou muntada una dinamo per a produir llum elèctrica.

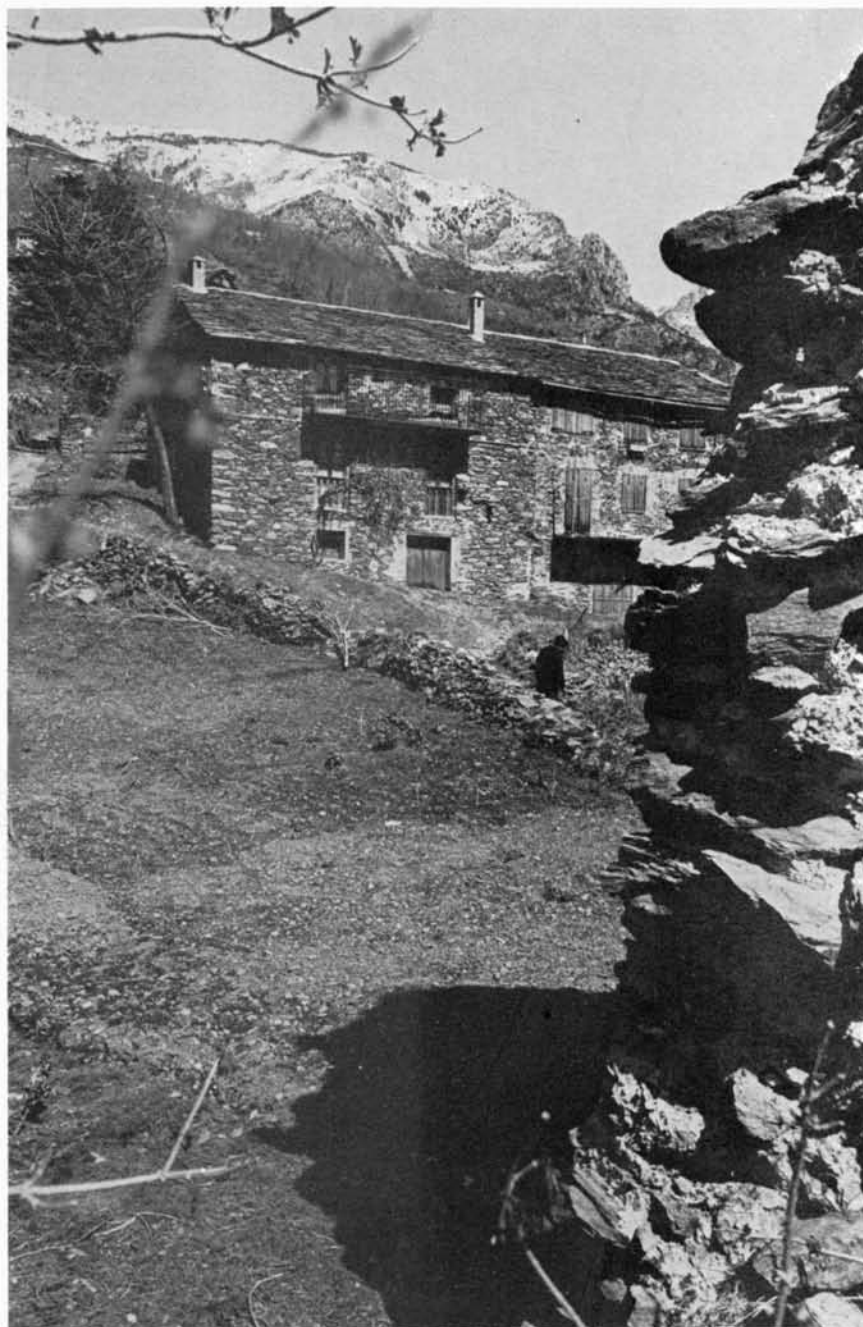

foto: Cisco Morera

La turbina, de dies feia rodar les moles del molí fariner i a les nits donava vida a la dinamo que fornava llum a la vila. També a primers de segle el senyor Sau, més tard fundador de l'actual indústria paperera que porta el seu nom, muntà en aquest molí un molí draper. El molí

d'en Gorra, potser el més vell de tots els molins de Ribes, quan es cansà de moldre gra passà a ser una fundició d'arsènic i, un cop morta aquesta indústria, fou transformat en fàbrica de paper. El Molí Vell de la Placeta sembla que estava establert en el lloc on avui es pro-

dueix la indústria paperera de can Sau.

Tampoc no mancaven molins al poble de Campelles. En posseïa dos: el Molí d'en Salomó i el Molí de can Coll, mogut el primer per les aigües de Rigard, i el segon per les d'un bassal abeurat, no sempre suficientment, pel torrent Llobre. També en el molí d'en Salomó el senyor Sau un dia ja llunyà muntà el seu primer molí paperer. Aquests dos molins ja funcionaven a començaments del segle XVII.

A Bruguera, a més del molí que ja hem esmentat i del qual avui només queda la toponímia, en funcionava un altre força avall del poble mogut per les aigües del torrent d'aquest poblet en una casa avui deshabitada i mig enderrocada. Aquest era el molí de la hisendada casa Perramon.

Si Planoles tenia el seu molí a la vora del Rigard, Dòrria en tenia dos; l'un era mogut també pel Rigard (en deien el Molí de Baix) i l'altre era mogut pel torrent de Dòrria (era el Molí de Dalt). Tots dos radicaven en terreny d'Espinosa. També hom

recorda que fa molts anys el Torrent de Planès feia treballar dos molins coneguts també amb els noms de «el de Baix» i «el de Dalt».

Un tal nombre de molins vol dir que la Vall de Ribes no era pas escassa de cereals. Més que la xeixa i el forment alguns cereals, principalment el sègol (segle), germinaven, creixien i granaven en terres ben magres i alteroses. Eren cereals tan soferts com els mateixos pagesos que els sembraven. Corroboren la nostra afirmació les dades següents: l'any 1192 el monestir de Santa Maria de la Grassa cedia a Alfons I totes les seves possessions de Salses i per això, entre altres béns, rebia del rei el cens anyal de 35 «emines» de civada de Ribes Altes de la Vall de Ribes

I, per ajudar a la construcció de fortificacions a la Cerdanya, l'any 1663 el marquès de Castell Rodrigo imposava a la Vall de Ribes la contribució de 450 lliures, moneda barcelonesa. Els Cònsols i Jurats de la vall, reunits en consell ordinari a la casa de la Vila de Ribes situada en el cementiri de la mateixa po-

blació, acordaren pagar un tan crescut tribut amb blat, ordi i civada. Acord que fou ben vist i acceptat pels representants del Capità General de Catalunya. Foren testimonis de l'acte i de l'acord Pere Tragurà i Ramon de l'Hostal, tots dos del poble de Queralbs. (Document del senyor Monés, propietari a Bruguera). Notícia de l'abundància de cereals ens la donen també els llibres d'òbits de les parròquies de la vall que s'han salvat de les cremes. Són innumbrables els testadors que deixen a familiars seus íntims mesures o quarteres de cereals, especialment sègol.

Avui, però, la indústria molinera a la nostra vall ja és història molta i enduta gairebé pels vents de l'oblit. Tots els molins moriren de tan vells i anacrònics que eren. Molts rodolaren riu avall, i alguns, transformats de soca-rel, foren convertits en temples de noves i més productives indústries. Si en resta algun a la vora d'un riu o d'un torrent, esquerdat o cobert d'heura, sembla un vell captaire pidolant la gràcia d'un bocí de pa.

Queralbs i la botànica

per Josep Vigo i Bonada

L'autor d'aquest treball al pont de Cre-mal, acompanyat d'alguns col·legues i ajudants de la Universitat, durant una de les seves exploracions botàniques.

El nom de Queralbs té per als naturalistes de casa nostra, i més especialment per als botànics, unes resonàncies especials. Dins la història de la nostra botànica Queralbs evoca tant l'època heroica de les primeres exploracions pirinenques com la llarga sèrie d'estudis que se'n seguí i que arriba fins als temps recents. Les muntanyes de la capçalera del Freser, i en primer terme —com ja es pot suposar— la vall de Núria, foren des de mitjans del segle divuit un dels llocs clàssics on els botànics acudiren a conèixer i a estudiar la flora de l'alta muntanya. Situats al cor dels Pirineus orientals i en una de les zones més riques i diverses de la serralada, els cims de Noucreus i de Noufont, el Puigmal, les Gorges de Núria i tants d'altres indrets propers veieren passar una corrua d'esforçats recollectors i d'investigadors famosos.

Entre els primers exploradors d'aquestes contrades hom compta l'anglès George Benthams que ens deixà memòria de les seves excursions en un pintoresc relat que duu per títol «*Catalogue des plantes indigènes des Pyrénées et du Bas Languedoc avec des notes et des observations sur les espèces nouvelles ou peu connues; précédé d'une notice sur un voyage botanique fait dans les Pyrénées pendant l'été de 1825*». El dia 24 de juny d'aqueix any —en temps de l'ocupació francesa de Catalunya pels Cent mil fills de Sant Lluís— Benthams i el seu company, Mr. Walker-Arnett d'Edimburg, partiren del poble cerdà de la Cabanassa, s'enfilaren per la vall d'Eina i, havent travessat la collada de Núria, feren cap al santuari. L'edifici es trobava llavors força malmès a conseqüència de la dramàtica estada que hi havien fet pocs anys enrera les tropes del general Mina, i la part encara habitable no es podia utilitzar, car romania tancada fins l'endemà de Sant Joan. Així és que els dos botànics hagueren d'instalar-se en una cabana on els quatre pastors

que hi vivien (i que només disposaven entre tots de dues mantes, una olla, un plat i quatre culleres) els feren lloc com van poder. L'endemà, Benthams i el seu amic anaren a explorar les escarpades Gorges; i tot davallant pel vell camí de ferradura, els vingué a l'encontre el rector de Queralbs que, amb un llarg seguici, pujava a Núria per obrir el santuari. Els dos forasters, abillats de gris del cap fins als peus, carregats amb premses i capses per herboritzar, amb un ganyet obert a l'una mà i a l'altra un bastó amb un mena de falçó a la punta, feren un estrany i espadador efecte —segons Benthams diu, i no costa gaire de creure— en aquella comitiva. Benthams, amb el seu esperit de científic il·lustrat, el seu anticatolicisme i els seus prejudicis d'estranger en un país «malhaurat i endarrerit», ens dóna una visió estrafeta (però no per això menys interessant) de la seva estada a les muntanyes de Núria i ens n'explica diverses anècdotes. La descripció que fa de la dita comitiva és del tot pintoresca i estripada. El mateix rector ens el pinta amb els tons més foscos: d'aspecte extraordinàriament desagradable, vestit amb una sotana de color

d'ala de mosca, plena de taques de fang i de tabac, i amb un barret greixós; d'esperit més supersticiós que religiós i de costums —segons ell— depravats (?). El vespre del mateix dia 25, havent tornat al santuari, els dos forasters demanaren menjar i llit al capellà i afegiren que estaven disposats a compensar econòmicament aquestes atencions. «I tant, que pagareu!», s'exclamà el rector (pensat que el seu català no seria entès). Efectivament, la factura que els presentà en concepte de dos àpats a base de sopa d'all i rostes i de quatre ampolles de vi ranci ascendia a sis pessetes, preu que ells trobaren, amb certa raó, abusiu. I a les protestes dels viatgers el rector respongué que «encara podien tenir-se per ben sortosos d'haver trobat acolliment en un lloc tan salvatge». Val a dir que ni aquesta asseveració està del tot mancada de raó ni sembla gaire difícil d'explicar l'actitud del capellà envers dos «personatges anglesos» en uns temps com aquells. El dia 26 Benthams i el seu company emprengueren el retorn a la Cabanassa, refent el camí de la vall d'Eina. En total havien fet tres dies de recollecció que, segons manifesta el botànic, foren els

foto: Anna Borbonet

El poble de Queralbs, emmarcat pels vessants ombrívols i coberts de pinedes del Balandrau i per les roques de Tot-lo-Món, coronades pel Torreneules. Enmig, la profunda entalla de les Gorges del Freser. ▼

foto: Anna Borbonet

més profitosos de tot el seu llarg viatge pels Pirineus, tant pel nombre com per la diversitat de plantes que trobaren. En tan pocs dies recolliren —admireu el seu delit i la seva eficiència— cin mil cinc-cents exemplars!

L'interès de la flora d'aquestes muntanyes ha estat remarcant per tots els botànics que les han recorregudes. Estanislau Vayreda, el botànic olotí que escriví l'any 1882 un «**Catàlech de la flora de la Vall de Núria**», en dona constància, tot qualificant de «molt rica y per demés variada» la flora de la comarca; i el germà Sennen, que publicà més tard, l'any 1929, una «**Flora de la Vall de Núria i els seus encontorns**»; i Joan Cadevall, l'autor de la moderna «**Flora de Catalunya**». Sen-

nen, que era un sagaç observador (bé que sovint hi veia més del que no hi havia), descriu en la seva obra una bona quantitat de formes vegetals que bateja amb els noms ben explícits de **Nuriae**, **nuriensis**, **Virginis-Mariae**, **piorum**, etc. Cadevall estiuèjà durant molts anys al balneari d'Aigües de Ribes i s'arribà més d'un cop fins a les muntanyes de Núria; en la seva «**Flora**» sovintegen les referències a aquella vall i a Queralbs mateix.

Als botànics admiradors d'aquestes contrades cal afegir encara, per la seva significació, Josias Braun-Blanquet, el pare de la moderna Geobotànica, que féu un magistral estudi de la vegetació alpina dels Pirineus orientals publicat l'any 1948. El qui això escriví tingué oca-

sió d'acompanyar Braun-Blanquet en unes excursions botàniques per les comarques de l'Empordà i de la Garrotxa. Un dels dies pujàrem a la Salut del Cabrerès, i en essent als deliciosos plans que hi ha part damunt d'aquest santuari, aparegueren davant nostre —com en un impressionant teló de fons— les crestes dels Pirineus. Allà hi ha el Puigmal, i Eina i Noufonts, comentava jo. Al professor Braun-Blanquet se li encengueren els ulls recordant les seves passades exploracions i féu per tot comentari: «aquesta, aquesta és la part rica de la serralada!» Més recentment acompanyàrem uns botànics forasters, bons coneixedors de la part occidental dels Pirineus, per diverses contrades orientals. Entre les excursions

El santuari de Núria, situat al cor de la part més rica en vegetació dels Pirineus Orientals. ▼

que férem no mancà la clàssica ascensió al Puigmal. Havíem sortit de Núria en direcció a la Coma de l'Embut, i tot just arribats al Collet Verd, em preguntaren —admirats de la quantitat de coses que havíem vist—: «és tot igualment divers en aquesta comarca, o és que Vós heu triat un itinerari excepcional? Val a dir que els havia fet passar, fent alguna marrada, pels llocs que sabia més interessants. Però, qualsevol itinerari que haguéssim emprès haguera resultat tant o més fructífer.

Tot això ho comentem per donar testimoni que aquest poble antic i emprenedor que és Queralbs compta, a més a més de la riquesa dels seus monuments romànics i de l'harmonia de la seva estructura rural, amb uns valors naturals veritablement remarcables. És sorprenent la diversitat d'ambients que hom pot trobar en aquesta petita regió, des dels salvatges vessants del Balandrau i les ufanoses Gorges de Núria fins als arrecerats costers de Torreneules o del Borrut, des dels baixos vessants de l'Estremera fins als alterosos cims del Puigmal i de Bastiments: fosques boscúries, rostos assolellats, amples tarteres, comes humides, ... Un dels factors que més contribueixen a l'exuberància de la flora del país és la variada i canviant naturalesa del substrat geològic que comprèn des de terrenys esquistosos i roquissars gneíssics fins a blanques calcàries i vetes de marbre. A poques altres zones pirinenques hom pot veure reunida, en una superfície tan reduïda, una tal riquesa florística i una tan gran diversitat de paisatges. Si els Pirineus orientals tenen fama d'ésser unes muntanyes privilegiades, les altes valls del Freser en són un dels paratges més notables.

Es podria fer una llarga llista de llocs especialment interessants dins les altes valls del Freser: els racons ombrívols del bosc de Serrat, les Gorges de Núria i del Freser, els circs glacials de Noufonts i

foto: Anna Borbonet

de Noucreus, la Coma de l'Embut, els immensos tarters del Puigmal, ... I deixant de banda la consideració global del paisatge, hom podria remarcar encara la gran quantitat d'espècies rares o endèmiques que es fan en aquesta regió. Als vessants boscosos de les Gorges del Freser es troba la localitat pirinenca més oriental del beç pubescent (**Betula pubescens**), un arbre ben poc corrent a Catalunya; a les mateixes gorges i a la propera zona de Cremal té una localitat extrema la **Vicia orobus**, una planta vinguda de les humides contrades occidentals banyades per les boires atlàntiques; i aquí mateix es troba l'única localitat coneguda als Pirineus del roser muntà (**Rosa montana**), una gavarra d'origen alpestre. A les parts més elevades abunden els endemismes: el cerasti pirinenc (**Cerastium pyrenaicum**), la saxífraga mitjana (**Saxifraga media**), la saxífraga aquàtica (**Saxifraga aquatica**), ... gairebé exclusius dels Pirineus catalans; la primula latifolia (**Primula latifolia**), la saxífraga pubescent (**Saxifraga pubescens**), l'herba blanca (**Senecio leucophyllus**), ... endèmiques dels Pirineus orientals. Algunes d'aquestes espècies són prou conegudes

per la gent del país, i més especialment pels pastors, els quals gaudiren en altres temps de gran fama com a entesos en plantes remeieres. Aquests coneixements populars de les plantes són un altre dels aspectes interessants de Queralbs, que podria ben omplir un capítol de la nostra etnobotànica.

Les muntanyes de Queralbs ens ofereixen, doncs, un dels exemples més excel·lents de la vegetació de l'alta muntanya pirinenca. Han estat, de fa temps, una font important d'estudis naturalístics, i previsiblement continuaran essent-ho, ja que al seu interès intrínsec s'afegeix la seva situació no gaire allunyada dels grans centres de recerca de Barcelona, Girona i Perpinyà. El poble que ha rebut en herència tals riqueses ha de tenir el punt d'honor —i en té també l'obligació— de preservar-les, igualment com conserva i té cura dels seus monuments artístics, de la seva estampa arquitectònica i dels seus costums. Cal esperar que els responsables d'aquest singular patrimoni natural sàpiguen valorar-lo en els seus justos termes i tractar-lo com mereix.

Uns privilegis reials del segle XIII

per Víctor Hurtado

Per les dades documentals que exposarem en aquest article, sabem que a la darrereria del regnat de Jaume I el poble de Queralbs va rebre el que podríem anomenar uns «Drets de pastures». És més que probable que aquests drets siguin la base d'una tradició popular transmesa al poble de pares a fills sobre uns suposats privilegis concedits personalment pel rei Conqueridor. Sense pretendre desvirtuar una bella llegenda, hem de fer tot un seguit de puntualitzacions.

En primer lloc, l'acta que exposarem a continuació i que tracta per primera vegada d'una forma exhaustiva la concessió dels drets de pastures esmentats, és signada per l'infant Jaume, futur rei de Mallorca, i no pas pel seu pare com recull la tradició. Ignorem si va existir realment un document semblant signat per Jaume I, almenys signat abans del 1269, és a dir abans de redactar el seu famós testament darrer. En efecte, no oblidem que per aquest testament el regne de Mallorca, els comtats de Cerdanya i Rosselló i la ciutat de Montpeller van ser heretats pel seu fill Jaume. El poble de Queralbs i tota la vall de Ribes, que formaven part del comtat de Cerdanya, van passar a ser domini del regne de Mallorca. Sabem que, des de la redacció del testament fins a la seva mort el 1276, el rei Jaume I va associar el seu fill a la pràctica de govern en aquelles terres que li havien estat assignades. Per tant no és d'estranyar que en el document a què fem referència, exceptuant la signatura, tot s'adrexi en nom de tots dos, pare i fill.

Un segon punt interessant és el fet que s'hagi perdut la carta original, ja que, com es pot llegir en el preàmbul del document, aquesta va ser «trencada i rosegada per les rates». Al gener del 1277, l'anomenat Joan de Pujol, procurador o cònsol de «Universitat» o comunitat de Queralbs, demanà a l'infant Jaume, esdevingut rei de Mallorca, que li fos expedida de nou una car-

ta de privilegis segons la còpia o referència conservada al registre de la cancelleria reial del nou regne.

Fetes aquestes puntualitzacions sobre el document, passem a veure què eren i en què consistien aquests drets de pastures. En realitat, malgrat que el document no ens en parli, hauríem d'incloure aquests drets específics en un conjunt més ampli que considerés no solament les pastures sinó també els camins, les aigües, les fonts i els boscos. És a dir tots els drets que una comunitat determinada tenia sobre els béns que l'entorn li brindava. Sense pretendre cercar aquí els orígens d'aquests drets, direm només que van molt més enllà del s. XIII. De fet caldria buscarlos en l'esperit comunitari ancestral de les poblacions primitives, esperit que es va mantenir molt més viu a les zones de muntanya pel paper d'aïllament i de refugi que moltes vegades els ha tocat de jugar al llarg de la història. Aquest antic costum el veiem aparèixer a la llei visigòtica, en alguns diplomes carolingis i més properament en els Usatges de Barcelona de la segona meitat dels segle XI.

Tornant al document, ens trobem davant d'una figura jurídica anomenada «pascuarium», en català pasquers, que ve a recollir la tradició de l'antic costum de donar el dret d'utilització de les aigües, boscos i pastures als habitants d'una comunitat. No obstant això, es reconeixien o es concedien aquests drets mitjançant el pagament d'un cànon o «dret de senyor», dit també «pascuaticum», el qual prenia generalment la forma d'un cens anual pagat per la comunitat al senyor que tenia dret de justícia sobre les seves terres. En el nostre cas veiem com la «universitat de Queralbs, Fustanyà i la vall de Ribes» pagava 50 sous megalesos l'any al rei, senyor de la vall.

Arribats en aquest punt, ens tro-

bem davant d'un contrasentit evident ja que sembla que els drets de la comunitat de Queralbs, drets derivats d'antics costums haurien quedat gravats per un cens anual a partir de l'acta de l'infant Jaume. La concessió atorgada per aquest, és a dir el document en qüestió, no seria cap privilegi sinó més aviat una imposició arbitrària si no tinguéssim en compte que per a aquestes comunitats de pastors el principal problema era la presència a les seves pastures de ramats forasters.

En efecte, mentre la vida econòmica, durant els segles de l'Alta Edat Mitjana, va quedar molt emmarcada fins els límits de la comarca o de la vall, no hi va haver pràcticament cap problema amb les pastures. Les comunitats gaudien de la seva llei antiga i el senyor de les terres, generalment el comte, podia portar-hi els seus ramats. És a partir del segle XII i sobretot al XIII, que, arran de l'obertura del gran comerç, pren importància el mercat i la indústria de la llana i veiem aparèixer els primers conflictes a les pastures pirinenques. És precisament a mitjans del segle XII quan els grans senyors, laics o religiosos, comencen a interessar-se per la ramaderia i arriben a formar, el segle següent, enormes ramats de bestiar. Grans propietaris a les terres baixes, és a dir de pastures d'hivern, aquests senyors es van veure molt aviat en la necessitat d'aconseguir pastures d'estiu a l'alta muntanya. Tant el monestir de Poblet com el de Santes Creus, per citar només els dos exemples més famosos, van esdevenir propietaris o van obtenir concessions de drets sobre àmplies zones de pastures al Berguedà i a la Cerdanya. Aquestes compres o concessions de drets van anar acompanyades de protecció reial o de privilegis de franquícies, fins a arribar a l'extrem, com és el cas de Santes Creus el 1173, d'establir que els batlles i els oficials reials «guardin, custodiïn i mantinguin» el

bestiar del monestir com si fos del mateix rei.

És fàcil d'endevinar la reacció dels habitants de les valls davant aquesta allau de concessions i privilegis. A més a més, si els peoners van ser els grans monestirs i les principals cases nobiliàries del regne, molt aviat van ser imitats pels petits senyors locals en un gran moviment d'especulació ramadera. Els conflictes pels ports, els camins i les pastures entre els monestirs, els senyors laics i les comunitats de veïns omplen els arxius d'aquests pobles durant tota la resta de l'Edat Mitjana. En el nostre cas, el monestir de Ripoll, Camprodon i Sant Joan de les Abadeses tenien a la vall de Ribes no solament dret de pastures sinó sobretot dret de pas cap als «pasquers reials» del Conflent.

Fets aquests aclariments, podem entrar de ple en el document i tractar d'esbrinar quins van ser els principals motius que van portar el rei, en aquest cas l'infant Jaume, a concedir els drets de pastures esmentats. Cal tenir en compte que aquesta concessió no es presenta de forma individual sinó que obeeix a tota una política pirinenca portada a terme per Jaume I i el seu fill, ja que drets molt semblants van ser atorgats, per exemple, a la vall de Querol (1257), Querol, Quer i Corvasil (1243) Prats de Molló (1245), etc. La interpretació d'aquests fets ens porta als següents raonaments:

— El rei concedeix els privilegis deixant ben clar que es respecti el «dret aliè», és a dir tots els drets establerts amb anterioritat al moment de la signatura de la concessió. Així, quan el document parla de prohibir els ramats forasters, es refereix a ramats nous. Tots aquells que tinguessin dret d'ús o de pas ja concedit quedaven fora de la prohibició. De fet, el privilegi en qüestió té principalment el fi de frenar les ambicions desmesurades dels petits nobles locals, que en el seu afany d'obtenir pastures van arri-

bar a crear una situació insostenible per a les poblacions de les valls. Fent valer drets de senyoria més o menys legítims, aquests petits nobles no van recular davant cap obstacle. Veiem així com el 1278, tan sols cinc anys més tard de la concessió reial, la família de Ribes va reclamar els beneficiaris del privilegi, és a dir la comunitat de Querals, davant del Jutge General de la Cerdanya, tot al·legant que la família posseïa, en paritat amb el rei, drets senyorials sobre la vall i que per tant els seus ramats quedaven exclosos del que deien les clàusules de la concessió reial esmentada.

— Un segon punt a tenir en compte és la presència d'un cert esperit liberalitzador en el contingut de les concessions, que deixa entreveure la recerca d'unes millores en les condicions de vida d'aquestes comunitats de pastors. No oblidem que ens trobem a la segona meitat del segle XIII, en un moment en què la conquesta de València representa un atractiu poderós per a les poblacions de la Catalunya vella. No fóra estrany que aquestes concessions, en tant que suposen uns determinats privilegis, portessin implícita la intenció de mantenir un cert equilibri de població en les altes valls pirinenques, per evitar en el possible uns èxodes massius. És així com, junt amb les concessions reials, veiem aparèixer concessions senyorials molt semblants: per exemple, el cas de Llo (1274).

— Un tercer punt que ens pot ajudar i molt, a comprendre la intencionalitat d'aquestes concessions és la part econòmica. Tornant a la figura del «pascuaticum» veiem que aquesta podria ser una forma excel·lent perquè el senyor —rei o noble— conegués la quantitat de bestiar que posseïen les comunitats de veïns, i que li permetés, doncs, de cobrar amb més coneixement de causa els impostos sobre la carn o sobre els formatges. Tot això sense

tenir en compte el cens anual que s'establí sobre el dret de pastures, que en el nostre cas pujava a 50 sous megelesos, xifra petita però no menyspreable.

— Un quart i darrer punt, aquest d'ordre polític, podria ser, per part del rei Jaume I, la necessitat d'inventariar i deixar ben paleses, de forma escrita, les jurisdiccions sobre unes terres destinades a formar part d'un altre regne. Com hem dit anteriorment Queralbs, en passar a formar part del regne de Mallorca, va quedar separat de les comarques veïnes per una frontera de tipus polític, la qual, traçada sense tenir en compte els moviments naturals de la transhumància, va convertir-se en un autèntic niu de litigis i baralles fins que Pere el Cerimoniós, el 1344, la va fer desaparèixer en reincorporar els comtats de Cerdanya i Rosselló a la Corona d'Aragó. És molt possible que aquest fet estigués en la ment de l'infant a l'hora de concedir els drets de pastures a Queralbs, sobretot si tenim en compte la proximitat de la línia fronterera.

Finalment, caldria també proposar la idea que la iniciativa no fos reial sinó de la mateixa comunitat de Queralbs. Els 50 sous megalesos són una xifra que ens fa pensar en la possibilitat que la concessió de drets esmentada fos la compra o el lloguer dels mateixos drets per part d'una comunitat de pastors enriquits, disfressant la dita compra o lloguer sota la forma d'una gràciosa concessió reial. La millor prova d'això la podríem tenir en la formació de la «Universitat», aplegant tots els habitants de la vall en una mena de «consolat» que defensava els interessos econòmics comuns i on els boscos i les pastures tenien prioritat. Aquest moviment comunitari tan sols podia existir amb una base econòmica prou forta per poder pactar amb el senyor la devolució d'uns drets que li pertanyien des de temps immemorial.

Es precisament aquesta «Universitat» aplegant els homes de Queralbs, Fustanyà i la vall de Ribes la que dona realment importància al document en qüestió. Si bé la consagració de la parròquia al segle X és un punt important en la història de Queralbs, no és menys important el reconeixement per part de la màxima autoritat, és a dir el rei, de la presència d'una comunitat organitzada que va donar al poble les normes elementals per endegar la seva vida quotidiana, és a dir la seva carta de naturalesa.

Concessió de pasquers als habitants de Queralbs i Fustanyà a la vall de Ribes.

- Publicat per Alart, B. «Privileges et titres de Roussillon et Cerdagne», pàgs. 322, 323. Perpinyà, 1874.
- Publicat també J. Martí Sanjaume. «Dietari de Puigcerdà», pàgs. 578-580 Lleida 1926-1928.

Traducció:

Que tothom sàpiga que el dotze de les calendes de febrer de l'any del Senyor 1277, Joan de Pujols de Queralbs, de la part de la Universitat dels homes de la parròquia de Queralbs i de Fustanyà i de la vall de Ribes, comparegué davant Nós Jaume, per la Gràcia de Déu Rei de Mallorca, Comte del Rosselló i de la Cerdanya i Senyor de Montpeller, i, suplicant-nos, ens demanà que fem refer i reparar un document concedit per Nós en temps del Senyor Jaume, de bona memòria, Rei d'Aragó, pare nostre, als dits homes sobre els ports, les pastures i pasturatges que són dins els termes de les dites parròquies: el qual document estava trencat i rosegat per les rates en alguna de les seves parts. Aquest document ens fou mostrat, i com que vam veure i reconèixer que era d'aquesta forma com s'havia declarat davant nostre, per això vam manar que l'esmentat document fos refet i reparat per Pere de Caldes, escrivà nostre, segons el que es troba al nostre registre. El tenor d'aquest document del registre del dit Senyor Rei era aquest:

Que tothom sàpiga que Nós l'Infant

Jaume, fill de l'illustre Rei d'Aragó, hereu de Mallorca i de Montpeller, del Rosselló, de la Cerdanya i del Conflent, de part del dit Senyor Rei, pare nostre, i de part nostra, donem, aprovem i concedim a perpetuïtat a vosaltres, tots i cada un dels homes de les parròquies de Queralbs i Fustanyà de la vall de Ribes, presents i venidors, tots els ports, pastures i pasturatges que estan dins els termes de les dites parròquies, de forma que posseïu i tingueu les esmentades pastures lliurement i en pau i que les utilitzeu a plena voluntat de vosaltres i dels vostres; i que cap altre bestiar no pugui o gosi entrar a les dites pastures, servir-se'n o pasturar-hi; i que cap batlle, veguer o altre oficial del dit Senyor Rei o Nostre o qualsevol altre no pugui o gosi ficar en les esmentades pastures cap bèstia sense el consentiment i llicència de vosaltres i dels vostres; i si ho fessin, vosaltres els podeu fer fora per la vostra pròpia voluntat: excepte el bestiar que hagués pagat al dit Senyor Rei o a nosaltres el dret de pasturatge des de Vinça; i si per casualitat es trobés dins les dites pastures un bestiar foraster que no hagués pagat al dit Senyor Rei o a Nós el dret de pasturatge des de Vinça, del qual dret de pasturatge hem de rebre el dit Senyor Rei i Nós, que el dit Senyor Rei i Nós puguem fer-nos pagar i rebre aquell dret de pastures que posseïm en els llocs esmentats. Per aquestes pastures o pasturatges vosaltres i els vostres esteu obligats per sempre a donar com a cens al dit Senyor Rei i a Nós, cada any a perpetuïtat, el dia de la festa de Tots-Sants, cinquanta sous megalesos. Fem aquesta donació o concessió, com hem dit anteriorment, salvant en tot el dret del dit Senyor Rei, pare nostre i de Nós, qualsevol que fos el dret que a ell i a Nós abans competia en aquests llocs i ens era costum tenir-hi, i salvant en tot el dret aliè. Per aquesta donació o concessió declarem tenir i haver rebut de vosaltres 500 sous megalesos i que renunciem a la percepció de qualsevol altre diner o sacrifici no comptat. Manant als batlles, als veguers i a tots els altres oficials i súbdits del dit Senyor Rei, pare nostre, i als nostres, presents i venidors, que tinguin la dita donació o concessió nostra per ferma i que l'observin i no la contravinguin ni permetin que ningú la contravingui per qualsevol raó. Tota persona que

intentés anar en contra d'aquesta concessió nostra, que sàpiga que cau sota la nostra ira i indignació i en la pena de 200 moravetins que ens haurà de satisfer sense que valgui cap excusa.

Dat a Perpinyà el deu de les calendes de maig de l'any del Senyor 1273.

Signatura de l'Infant Jaume, fill de l'illustre Rei d'Aragó, hereu de Mallorca i Montpeller, del Rosselló i de la Cerdanya i del Conflent.

Testimonis són: Joffre, vescomte de Rocaberti, Galceran d'Urtx, Ermengol d'Urtx, Eimeric de Bellveí, Arnau de Llupià.

Signa de Pere de Caldes, escrivà del dit Senyor Rei que per manament del mateix Senyor Rei, aquest document punt per punt, paraula per paraula tal com es troba en el registre del Senyor Rei, del temps en què aquest Senyor Rei es feia dir Infant Jaume illustre fill del rei d'Aragó hereu de Mallorca i de Montpeller, del Rosselló, de la Cerdanya i del Conflent, va trobar, va fer refer i reparar en aquesta pàgina i amb el segell del dit Senyor Rei el segellà a Perpinyà el dotze de les calendes de febrer de l'any del Senyor 1277.

(«Archives départementales des Pyr. Or.» — Procuracio real, registre XV, f° 21 — segons Alart, B. op cit.)

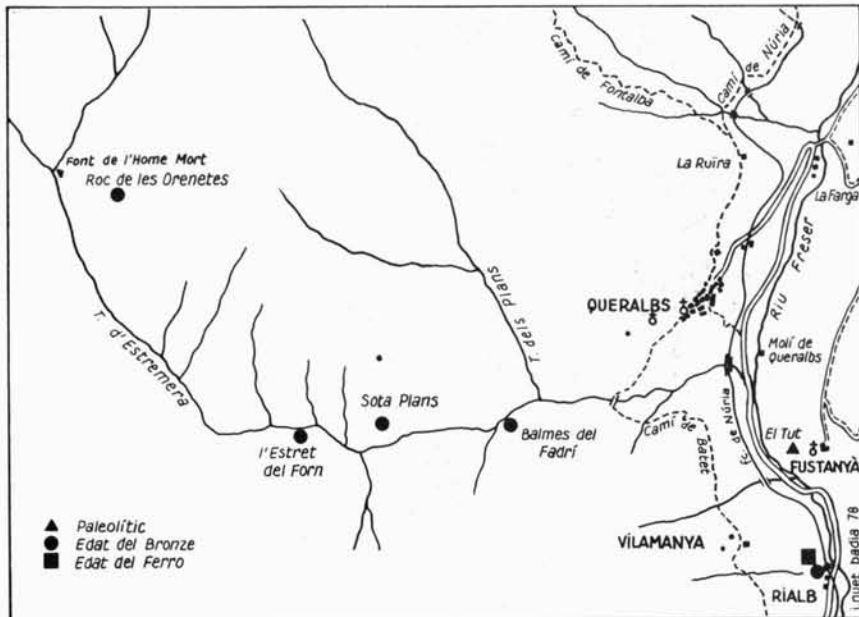
L'arqueologia a les rodalies de Queralbs (Freser mitjà)

per Eudald Carbonell i Roura

Fer un treball que realment reflecteixi la riquesa arqueològica d'aquesta zona és una tasca difícil, ja que l'estudi dels materials recollits en diferents prospeccions encara es troba endarrerit.

Hi ha restes de moltes civilitzacions que encara no han estat estudiades amb prou profunditat i de les quals només es coneix el període a què pertanyen.

Possiblement la part més coneguda és el paleolític, però tot i així hi ha greus dificultats a l'hora de fer un treball sobre aquesta qüestió. En aquest article, m'estaré d'entrar en el detallisme de situacions de coves i descripcions de materials i em limitaré a donar una visió de conjunt de l'arqueologia de les rodalies de Queralbs.

Estat actual de les investigacions i de les prospeccions

Des de l'any 1967 en què es van començar a recollir trossos de ceràmica de l'Edat del Bronze a Rialb, fins al 1975, un grup de Ribes va explorar sistemàticament coves i terrasses de la nostra comarca. Aquest grup, ampliat més tard amb gent de fora de Ribes, va realitzar com a treballs més importants la campanya d'excavacions del Fustanyà (1973-74) i la de la necròpolis del Roc d'Orenetes (1973-74); quan realitzàvem aquests treballs ja ens havíem constituït com a grup Grober Xaialsa, i estàvem subvencionats pel Servei Arqueològic de la Diputació de Girona.

Molt abans que comencéssim les nostres activitats, la zona de Queralbs ja havia estat objecte d'investigació per part de l'Institut d'Estudis Catalans.

Des de 1976, el grup Grober Xaialsa queda desfet, i només es realitzen sortides esporàdiques d'alguns dels seus antics membres.

En l'actualitat tot el material recollit per aquest grup es troba al Museu de Ripoll, on molt aviat s'obrirà una sala per exposar-lo.

Entorn arqueològic de Queralbs

Les contrades pirinenques travessades pel Freser i els seus afluents, varen estar poblades en temps molt remots. Les cavitats calcàries que s'estenen des de Rialb a la Font de l'Home Mort, passant per Fustanyà, han estat llocs de refugi i d'habitat quan les inclemències climatològiques feien impossible la vida a l'aire lliure.

Cronològicament correspon a Fustanyà el dret de ser l'habitat més antic on l'home ha fet estada (Carbonell, 1974). Les restes que s'hi han trobat, encara que dissortadament sense estratigrafia, ens han servit per ordenar les diferents etapes d'habitació del Tut. La presència humana a Fustanyà, ara fa uns 200.000 anys, és assegurada per les restes humanes trobades: un fragment de mandíbula i diverses peces dentàries que, estudiades a Marsella per M. A. de Lumley (1), sembla que pertanyen a un arctopitècid; també corresponents a aquesta època s'hi han trobat instruments poc estudiats tipològicament (Varis, 1977). D'aquesta antiga presència humana, en podem dir ben poca cosa, per tal com la cova

ha estat sotmesa a nombroses explotacions.

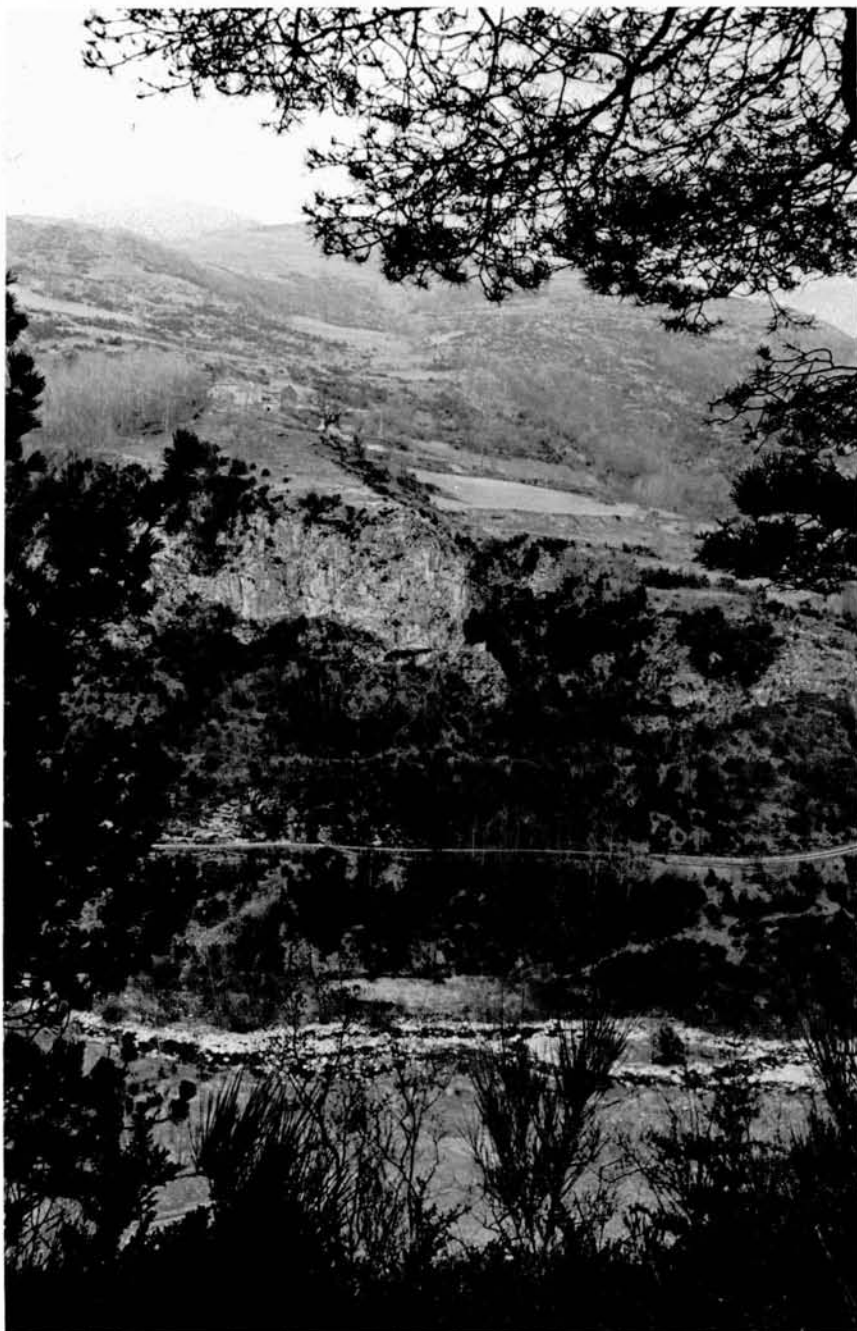
És possible que l'home de Neandertal hi hagués fet estada; algunes restes de fauna característiques d'aquesta època i alguns instruments ho confirmen, però cal fer un estudi més profund i realitzar altres prospeccions.

El Tut de Fustanyà també serveix de llar a l'home del Paleolític Superior, que deixa a la cova una placa de sauló semicircular, plana, on representa esquemàticament tres franges pintades de color ocre, que són tres banyes de càprid; a l'altra cara gravà un cap de cabra (Carbonell i Marcet, 1976).

Tota la sèrie de cultures de la civilització paleolítica que han estat ocupant el Tut tenien les bases econòmiques en la caça del cavall, el porc, el cèrvol, la cabra i d'altres espècies. Construïen els seus instruments amb pedres que arreplegaven al riu, amb fustes del bosc i amb ossos dels animals que caçaven. Els homes de les cultures del Paleolític Mitjà ja coneixien les manifestacions sobrenaturals, la re-

(1) Antropòloga de la Universitat de Marsella (França).

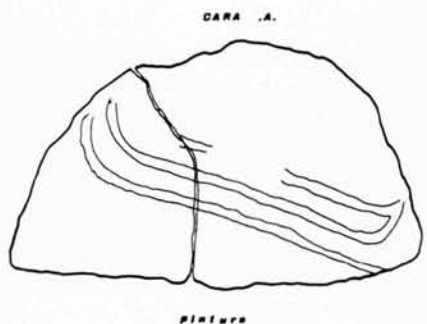
ligió, la màgia, etc. Els del Paleolític Superior dominaven l'art, la pintura, l'escultura, el gravat; la divisió del treball hi era vistent.

En el Tut, després dels caçadors paleolítics, també visqueren els ramaders i agricultors de l'Edat dels Metalls i fins i tot l'home medieval i modern.

Davant la cova de Rialb també

hem trobat restes de cultures paleolítiques; pertanyen possiblement al Paleolític antic de Fustanyà.

Després de les cultures dels caçadors paleolítics, les civilitzacions de l'Edat dels Metalls s'estableixen amb molta força i quantitat en aquests indrets pirinencs. Les cultures Eneolítiques es centren a Rialb (Rovira, 1976).

pintura

gravat

dibuix: E. Carbonell

L'arribada de les cultures de l'Edat del Bronze produeix un creixement demogràfic radical i l'ocupació sistemàtica de coves. Trobem restes d'aquesta ocupació i de les seves activitats a Rialb I, II i III; Balma dels Fadrins, Estret del Forn, i enterraments per inhumació als plans i al Roc d'Orenetes. A les coves-habitatge trobem ceràmiques llises, fetes a mà i a torn, decorades molt sovint amb incisions unguilades, tectòniques, puntuades, etcètera.

A Rialb, acompanyant aquestes formes ceràmiques de l'Edat del Bronze, trobem diversos instruments fets amb os, dels quals remarcuem com a peça única una pinta.

A les coves-enterrament s'han trobat restes humanes, ceràmiques i en algun cas aixovars funeraris. Per la seva importància cal destacar el Roc d'Orenetes, on les excavacions realitzades (1973) sota la direcció de Miquel Oliva i Prat, recolliren 48 cranis d'individus diferents amb una gran quantitat d'ossos d'altres parts del cos; un «tor-

foto: Ciscò Morera

Indústria en òs: pinta lateral a dents poc profundes, amb forat per penjar-la. Ganivet. Agulla. (Cova de Rialb.) ▼

Cova de Rialb, habitatge de l'eneolític i de les edats del ferro i del bronze. ▼

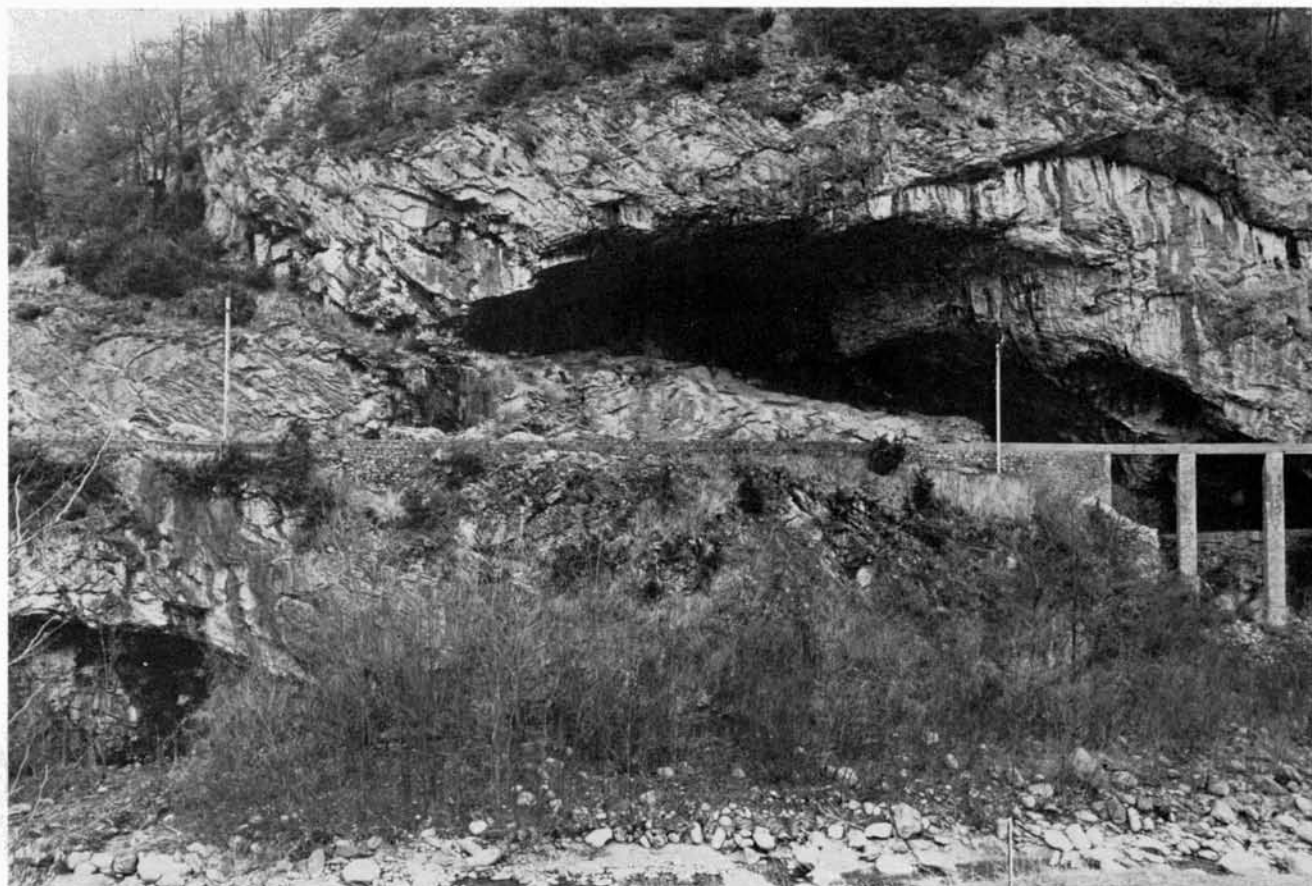

foto: Cisco Morera

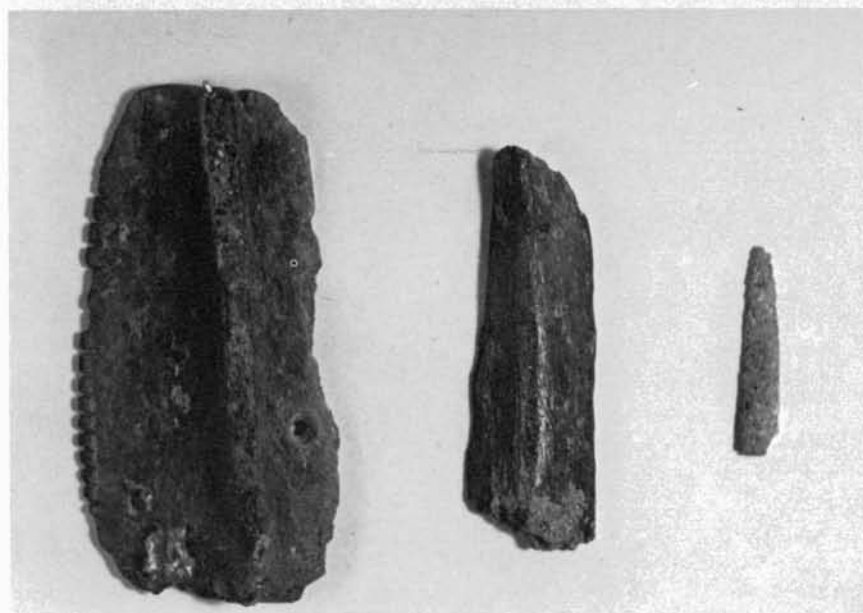

foto: E. Carbonell

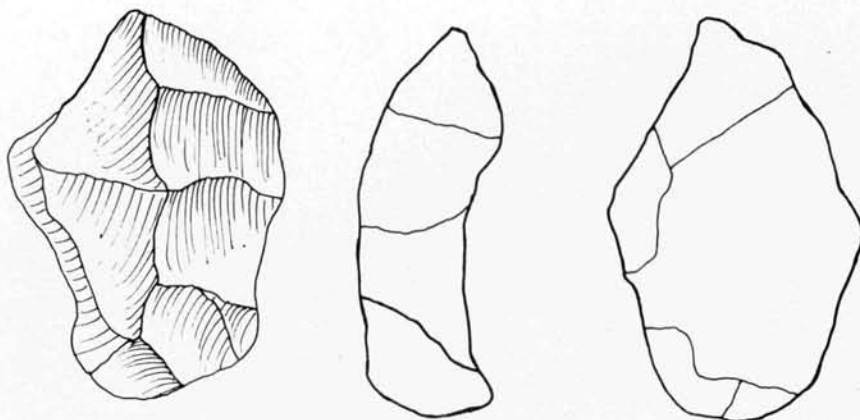
ques» molt ben conservat, anells de molla de bronze, una peça de pissarra cremada de color negre amb

una figureta i dos tipus de ceràmica: l'una amb decoració acordonada i l'altra llisa. Ens queda, però,

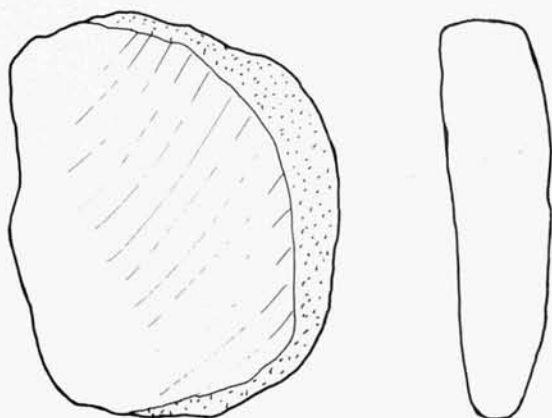
una incògnita per aclarir: cal escatir encara on habitaven els homes enterrats a la necròpolis del Roc d'Orenetes. Creiem que ho feien a l'aire lliure en un poblat, ja que el nombre d'individus enterrats és molt important i és difícil l'habitatge col·lectiu en alguna cova per les minses dimensions de les dels voltants.

De l'edat del Ferro hem localitzat a Rialb ceràmiques (Bronze final-Ferro inicial) així com fragments d'una àmfora ibèrica, restes de ceràmica romana i una moneda emporitana; sembla que només ha estat habitada ocasionalment, per aquestes dues civilitzacions, ja que totes les restes són a l'entrada de la cova.

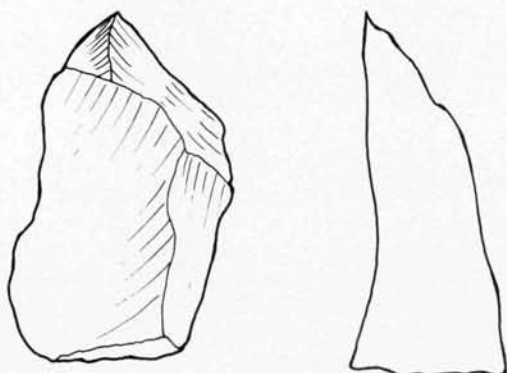
Els pobladors protohistòrics que van viure a les nostres valls eren ramaders (cabra i altres espècies) i agricultors-recol·lectors; la cacera ja era un mitjà de subsistència se-

nuoli tortuga

ganivet

punta

cundari. Habitaven en coves, encara que no descartem l'existència d'un poblat a les rodalies de Querolbs.

Com a conclusió podria dir que

aquesta vall del Freser ha estat habitada en tots els temps; pels caçadors del Paleolític, pels ramaders i agricultors de l'Edat dels Metalls i per ibèrics i romans.

1962. Tarradell, M.: *Les arrels de Catalunya*. Ed. Vicens Vives. Barcelona.
1965. Ripoll, E. y Lumley, H. de: *El Paleolítico Medio en Catalunya*. Instituto de Prehistoria y Arqueología de la Diputación Provincial de Barcelona.
1972. Lumley, H. de: *Le Paleolithique Inférieur et Moyen du Midi Méditerranée dans son cadre géologique*. Tome II. Editions du Centre National de la Recherche Scientifique. France.
1974. Carbonell, E.; Culi, N. i Busquets, R.: *El Paleolític Inferior i Mitjà a la conca del Freser*. Comunicació presentada al Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà. Publicat a Cypsela n.º 1, 1976.
1975. Canal, Josep: *Identificación del Paleolítico Inferior gerundense*. Revista de Girona n.º 73.
1976. Marcet, R. i Carbonell, E.: *Estudi morfològic i tipomètric del gravat i pintura mobiliar del Tut de Fustanyà*. Comunicació presentada a la III Assemblea d'Estudis del Comtat de Besalú, Banyoles.
1976. Varis: *El Paleolític a les comarques gironines*. Redactat amb motiu de la visita oficial del IX Congrés U.I.S.S.P.P. (Niça, 1976). Editat per la Caixa d'Estalvis Provincial de Girona.
1976. Carbonell, E.: *Els materials paleolítics a les comarques gironines*. Llibre-guia de l'Exposició celebrada a la Biblioteca de Catalunya. Museo Arqueológico de Barcelona.
1976. Rovira, J.: *Los vasos polipodos en Catalunya y el País Valenciano*. Cuadernos de Arqueología y Prehistoria Castellonense. Diputación provincial de Castellón de la Plana, pág. 118-132.
1977. Carbonell, E.: *Les comarques gironines dins del context de les rutes migratòries paleolítiques*. Boletín de Información Arqueológica, n.º 23, 17-18.
1977. Carbonell, E.: *Els primers materials paleolítics trobats a Catalunya*. Llibre-guia Exposició Lloret de Mar.
1977. Carbonell, E.: *El Paleolítico Inferior y Arcaico en el N.E. de Catalunya*. Comunicació presentada en el XV Congreso Nacional de Arqueología. Lugo.

Les fargues a la Vall de Ribes i Queralbs

per Joan Janer i Viñas

Si el molí hidràulic arribà ben aviat a la Vall de Ribes, a causa de l'abundància de rius i de torrents, és de creure que no es féu pas esperar molt la presència de la farga.

S'ha escrit i assegurat que els romans tenien una mina de coure sota el salt del Sastre, a frec del riu, també una primitiva fundició de ferro en el llogaret de Vilamanya. Siguin o no verídiques aquestes notícies, les paraules **farga** i **mener** no surten històricament a la vall fins als primers anys del segle XV.

L'any 1419 es fermà contracte entre Francesc de Ribes, veguer de tota la vall, i Mug, traginer de Queralbs. En Mug es comprometé a arrossegar 200 barres des de Rialb a la peixera de la farga que volia edificar a Ribes en Francesc de Ribes.

És l'any 1482, que torna a surar el nom de la farga de Ribes. Sembla, segons documentació de Josep M. Madurell i Marimon, que la de l'any 1419 feia temps que estava espatllada i el rei Ferran el Catòlic concedí permís a Miquel Alfonso de Ribes de reedificar-la. No existia cap farga en tot el Principat, i el ferro per a les naus s'havia d'importar de l'estranger.

La segona farga històricament detectada a la vall és la de Queralbs. El Rvd. Cohors i els homes de Queralbs i Fustanyà es reuniren per tractar de la construcció d'una o més fargues. Aquesta segurament devia ser la farga que —com ens diu Jaume Martí Sanjaume en el seu llibre: *Dietari de Puigcerdà*— abastava de ferro tots els castells de la Vall de Ribes.

Ve a tomb de remarcar que, els segles XIV i XV, els buscadors de tresors i de minerals apareixien en tot el país català abundants com els rovellons en els boscs de la nostra vall durant la tardor. Amb referència a la Vall de Ribes n'esmentarem només dos. El dia 6 de febrer de 1412, en P. Martí de Queralbs obtenia el següent favor: «Nós en Dalmau Biert, donzell, procurador Reial i Feudal, donem llicència e plen poder a vos P. Martí del loch

de Queralbs, sens incurrimment d'alguna pena o ban, puguets buscar or, argent, atzur, coure, alcofol e totes altres menas dins los comtats de Rosselló e Cerdanya, la qual llicència volem que dur e haya valor tant quant al Sr. rei esdevinador o a nós plaurà». Igual favor obtingué, de la reina Maria, Pere Pinya, burgès de Perpinyà, l'any 1439. Aquest, tres anys després, es presentà al Procurador Reial dels esmentats comtats amb mostres d'atzur i de coure que havia trobat en un cert lloc de la Vall de Ribes.

Aquestes dues fargues històriques devien ser les úniques existents a la comarca fins al segle XVII...? Segurament n'existirien d'altres, però la manca de documentació no ens permet afirmar-ho.

Eduard Graells, després d'una molt llarga i minuciosa investigació, ens pogué presentar el seu llibre: **«La Indústria dels Claus a Ripoll»**. És el llibre d'aquest intel·ligent investigador el millor tractat que s'ha escrit a casa nostra en matèria de fargues i dels seus derivats. Per la seva obra sabem l'existència d'una farga a Planoles, l'any 1622; una a Roques Blanques l'any 1623; una a Espinosa l'any 1628; i encara una altra a Sagnari l'any 1629. Repassant datalladament la documentació que Graells ens ofereix d'aquesta darrera farga sembla que en llarg de terreny o camí conegut amb el nom de Corba no hi havia solament la de Sagnari sinó que n'hi havia dues més: la de la Corba i la del Pont de la Corba (Pont de la Cabreta). I encara pel testament de Bonaventura Dosta, farmacèutic de Ribes de Freser que morí l'any 1917, podem entreveure una farga situada a la vora del torrent de la Maçana, entre la barriada de Ribes que porta aquest nom i el Bac de l'Heura. En el testament llegim que Bonaventura deixa a un dels seus fills el «cemp del prat de la Farga».

Sembla que a aquestes fargues els anà tot rodat durant els segles XVII i XVIII però a partir d'a-

questa fita una darrera l'altra conegueren ben aviat l'agonia i la mort. Si l'any 1666 l'historiador de Núria, Francesc Marés, pogué escriure: «el Freser baixa de les muntanyes de Núria per Queralbs i regant tota aquella vall i antiga vila de Ribes la fa rica en molins i fargues en les quals es fabrica el ferro», un segle després Francesc de Zamora, comissari general del servei policíac establert a Catalunya pel ministre Floridablanca l'any 1787, dia 30 d'agost amb motiu del seu viatge a la Vall de Ribes dirà: «Antigament en aquesta vall hi havia moltes fargues de ferro i martinets, dels quals encara es troben rastres que moriren per manca de bosc».

Sí, és veritat: a la Vall de Ribes les destrals havien arrasat boscs enters per a ser carbonats i donar vida a les fargues però encara restava molta llenya i no s'havien pas esgotat els nombrosos meners de la vall. Vegem si no: Carrera i Pujal, en la seva obra **«Historia Política y Económica de Cataluña»**, ens diu que a la Vall de Ribes, l'any 1780 existia una mina de ferro que abastava les fargues d'Espinosa, Cubià i Ripoll. Madoz, en el volum XIII del seu **«Diccionario»**, escriu: Queralbs, terme aspre i escabros conté quatre mines de ferro». Això l'any 1840. I un coetani d'aquest, l'escriptor ripollenc Galadies, en la seva obra **«Frutos Literarios»** publicada l'any 1849 fa constar que a la Vall de Ribes existia una veta de ferro de les més abundants que es coneixen, de la classe que en diuen «clavasó», que proveeix la farga de Ripoll, dues de Campdevànol, la de Castellar de N'Hug, la de Maçanes, la de les Heures de la Quar, la de les Coves de Ribes i la de Sobelles o de Rocafiguera, quan aquestes funcionen, ja que de vegades s'han d'apagar per manca de carbó. I continua dient que a més d'aquesta mina se n'ha descobert una altra, fa poc, de classe molt pura i que analitzada ha resultat tan bona com la de Querol.

Admesa la minva de carbó vege-

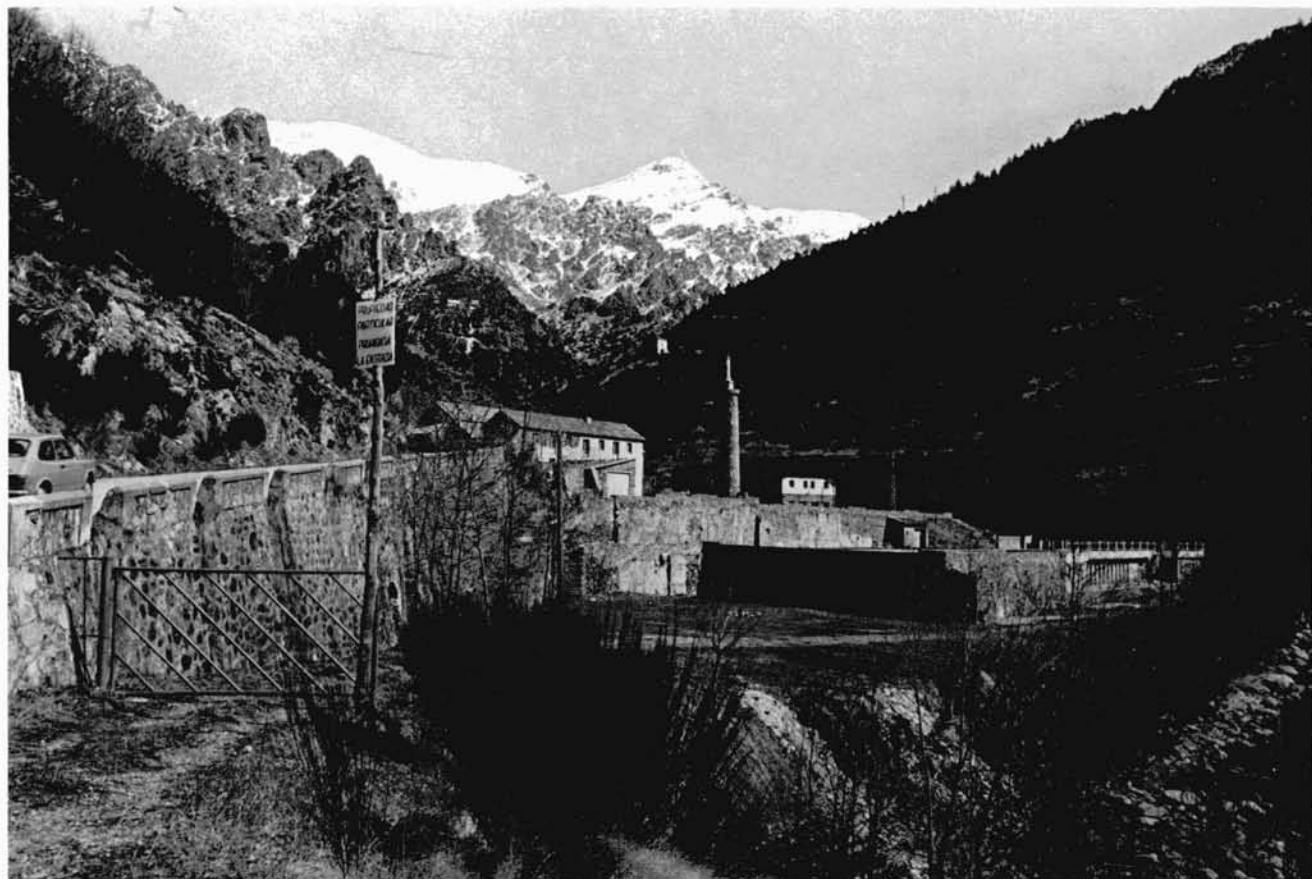

foto: Cisco Morera

tal, volem que el lector en compregui la causa. Per obtenir 9.000 quilos de carbó es necessitaven 36.000 quilos de llenya; i per produir de 120 a 140 quilos de ferro se'n necessitaven 500 de carbó i 400 de mena. Però alguns historiadors, un d'ells Caresmar, han assegurat que als bocs del nostre Pirineu feren més mal les ràtzies de la Marina que no pas les tallades que s'hi feren per mantenir el foc de les fargues. I altres malvestats podem afegir-hi encara.

I no era exactament veritat el dir de Zamora, l'any 1787, segons el qual a la Vall de Ribes ja no existien fargues. Per menció de Galadies i de Carrera i Pujal sabem que, si més no, les de les Coves de Ribes i la d'Espinosa l'any 1849 encara tenien vida. Aquestes havien pogut resistir les sotregades econòmiques i bèl·liques que molt so-

vint, com veritables pedregades, havien caigut damunt la vall.

La nostra vall, amb els seus molins, la seva ramaderia i les seves fundicions, als ulls dels nostres governants era com una mina d'or i per això sovint li exigien tributs cada vegada més crescuts. L'any 1700 es promogué plet en el Reial Consell de la Batllia General de Catalunya entre el Reial Patrimoni per una part i el Síndic de la Vall de Ribes per l'altra. Aquesta es trobava en perill imminent de perdre els furs que per compra havia aconseguit d'alguns reis. Després de moltes discussions jurídiques, l'any 1702 es féu convinença. Aquest conveni, pagat amb escreix, féu una gran retallada als privilegis de la vall. Per l'article 7 passen al Reial Patrimoni els molins, les fargues i els meners, i, gairebé com a caritat, es concedia a la comunitat un petit

cens anyal derivat d'aquestes indústries. Amb el resum d'aquest conveni es veu clarament que les llibertats de la vall ja rodolen riu avall. D'ara endavant, la indústria del país en el seu desenvolupament trobaria més traves que no facilitats.

L'esforç i la tenacitat dels patrons i dels productors fargaires toparen inesperadament contra un nou i gairebé insalvable obstacle. Del 1715 al 1721, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Berga i Olot conegueren la prohibició de fabricar armes. La manufactura ripollesa que havia pres vida i gran increment gràcies al ferro elaborat en la Vall de Ribes, ara, però ben a contracor, causava a aquesta un veritable trauma. Seria ara quan, davant de tants impossibles a vèncer, algunes fargues apagarien els seus forns potser per sempre més. Les que es

salvaren del col·lapse ja no aconseguirien mai més la vida ufanosa d'abans. Gairebé podem dir que els seus dies estaven ja comptats. Això escriu Eduard Graells: «Als primers anys del segle XIX, la implantació de nous sistemes d'obtenció de ferro, el seu abaratiment i el més fàcil transport del metall ocasionaren una completa revolució en la indústria siderúrgica, de fatals conseqüències»... El resultat d'aquestes conseqüències fou la mort de la **farga catalana**, coneguda i admirada per tot Europa, a la Vall de Ribes.

La farga era ben morta i enterrada i encara ningú no creia en la seva mort; si alguns hi creien, aquests esperaven ressuscitar-la amb miraculosos cataplasmes. Foren vanes les noves companyies fundades, fruits nascuts de meres il·lusions. Mentre la nostra farga sofria una llarga agonía, al nord d'Espanya en naixia una altra amb més vitalitat: els «**Altos Hornos**» amb què no es podia competir. La nostra ja havia complert la seva comesa.

Havia mort la indústria siderúrgica, però la mineralogia continuà essent una droga encara per a molts tècnics i profans d'aital matèria. Molts enginyers de mines, tant de temps remots com d'època moderna, havien vaticinat i portat a general creença que les muntanyes de la Vall de Ribes, des de Ventolà a Queralbs, eren una fantàstica vitrina que tenia exposada a la vista tota una gamma infinita de minerals. Aquesta gran escaparata contenia, més o menys dissimuladament, a més a més del ferro ja deixat de banda, amiant, antimoni, arsènic, coure, galena, níquel, plata, pirita, or i encara d'altres. Fou per això que a la vall no s'adormí encara l'art de la minarelogia.

Ja no calia el carbó vegetal. El

carbó de pedra que s'extreia de les mines de Surroca i d'Ogassa satisfia les necessitats de les comarques veïnes, industrialment parlant. I també se n'extreia a la Vall de Ribes; als estreps del Taga, de Pardines a Bruguera, des que l'any 1787 un tal Josep Asprer n'havia fet la descoberta. Per la descripció d'un viatge que Josep Arrau, pintor i professor de Llotja de Barcelona, portà a terme a la nostra vall i a Puigcerdà l'any 1852, tenim notícia que a Ribes «població curta però de gran esdevenidor» funcionaven una fundició de plom argentífer i una altra, dedicada a la producció d'arsènic; i que a més a més se n'estava muntant una altra de més grossa.

Tampoc la farga de Queralbs, una de les més antigues de la vall i segurament la més exuberant, no quedà plegada de braços arran de la total depressió de la siderúrgia. Ben aviat es reféu del xoc i amb totes les seves forces i esperança es disposà a plantar cara als imponderables. Veia que no era lluny el dia que l'arribada del tren i de la carretera a la vall escurçaria distàncies i el seu mercat seria ben assequible a les viles i a les ciutats. Amb intervals d'ara caic i ara m'aixeco, anava fent el seu curs, però cada vegada més a poc a poc. Fou llavors que un industrial potentat, en Girona, li injectà nova vida. Més que curar-li les xacres es pot dir que la féu nova de soca-rel. Aquesta farga passà de la seva vellúria a esdevenir un complex industrial, mai no vist ni somniat en aquest racó del Pirineu. S'aixecaren edificis nous; es construïren alguns quilòmetres de via fèrria per a vagonetes i també quilòmetres de via aèria que conduïen a les mines. Tot per treballar els minerals d'arsènic i de coure els quals, a

més a més, sembla que deixaven un residu no gens despreciable de plata i d'or. Eren tantes les il·lusions posades en aquesta nova farga que a ciutat, quan es parlava de la farga de Queralbs, se li posava el sobrenom de «la Farga d'Or». L'empresa no mirà prim per promocionar aquesta nova indústria que durà alguns anys i semblava empena per bons vents; però, malauradament, també aquí es podia aplicar la frase que ens diu que no sempre és or allò que lluu.

El dia 16 de desembre del 1911 «**La Gasetta**» publicava un Reial Decret distribuint un crèdit sis milions de pessetes per a subvencionar camins veïnals. La carretera de Ribes a Queralbs es trobava inclosa en aquesta subvenció. Tres anys després ja es treballava en la seva construcció. Però a la farga de Queralbs passà el mateix que a les mines de Surroca: quan se'ls obriren les portes de la bona comunicació, precisament per aquestes portes, el primer que els arribà fou la mort. I, encara, oh sarcasme!, quedaven il·lusions. Vegeu, si no la «**Veu Comarcal**» de Ripoll. L'any 1916 (núm. 118) donava aquesta notícia: «Durant el present mes es faran les següents demarcacions de mines; dia 12 a Toses, en el lloc de Plana Verdager; dia 13, a Planols, en Coll de la Barraca; dia 14, a Queralbs, en la Coma de Pedrissa; dia 15 a Ribes, en el bosc de la Singla. Totes aquestes esmentades, per a mena de ferro. També el dia 14, a Queralbs, en la Coma de l'Embut, per a mena d'aram. El dia 17, a Ogassa i Ribes, per a carbó».

Si es demarcaren els meners, la mena podia dormir tranquil·la dins l'entranya de la terra. La mort havia posat el R.I.P. a les fargues i a les fonderies de la Vall de Ribes.

La Forcanada:

1.ª ascensió nacional per la via Ravier

per Paco López

La Forcanada o Mall dels Puys, tal com es coneix a la regió d'Aran, està situada a la capçalera de la Ribera de l'Artiga de Lin. Muntanya formada per dos cims com els seus noms indiquen, que tanca al NE el massís de la Maladeta, trobant-se'n lleugerament fora, ja que totes les seves crestes i parets formen part de la conca hidrogràfica de la Vall d'Aran. La connexió entre aquesta última i el massís de la Maladeta es realitza per una aresta al mig de la qual hi ha el Coll Alfred.

La vall de l'Artiga de Lin es troba al nord-nord oest de la Forcanada i la seva aresta Est domina la Vall del riu Nere. La cara nord, per on transcorre la via Ravier, és molt dreta. Tot el conjunt és calcari i la roca, en general, bastant descomposta. Des de la Forcanada s'albira perfectament la cara NE de la Maladeta i cap al NE les muntanyes araneses.

Tot començà un dia de reunió al CADE, on per primera vegada vaig sentir a parlar de la Forcanada l'amic Josep E. Paül, interessant-me tot seguit per aquesta ascensió, no tan sols per ella mateixa sinó pel lloc on es troba situada i la severitat de la seva paret nord, fosca i mullada, que comporta una certa preparació psíquica i física. Dies després tornàrem a parlar-ne i van quedar definides les dues cordades.

Amb molta il·lusió vàrem emprendre el viatge cap a la Vall d'Aran, tot fent broma i xerrant de projectes posteriors. Quan vam arribar al Pla d'el Artiga ja eren les dues de la matinada; amb els cossos cansats pel llarg trajecte, vam dormir fins que la llum del nou dia ens despertà. Amb moltes ganes d'enfilar-nos per la paret nord, vam escometre la curta però dura aproximació cap al començament de la Ribera de l'Artiga de Lin, carregats com sempre, amb els ferros, el material personal i d'acampada, però no era feixuga tota aquesta càrrega ja que el paisatge meravellós ens ho va fer oblidar totalment. Una vegada al peu, ja era tard per començar l'escalada i decidírem esperar

fins al dia següent per iniciar l'atac, que esperàvem molt lent, donades les condicions adverses de la roca.

L'endemà es va escaure gris i plujós, però la nostra sorpresa va ser quan vam veure la paret amb la part superior plena de neu. Per aquesta vegada ja en tenim prou.

Després d'uns mesos d'activitat de cara a les vacances, som de bell nou al peu de la paret, també amb el mal temps a sobre; una boira del tot espessa, només de tant en tant ens deixa veure la paret nord. Però malgrat tot, decidim romandre-hi fins a l'endemà.

Realment, el nou dia ens ofereix el grandíol espectacle que nosaltres esperàvem: la paret fosca, enmig del cel blau, sense un núvol que ens preocupés, se'ns presenta quasi en bones condicions: només hi ha neu a la part superior. Acordem d'atacar. Amb els cossos encara poc acostumats a l'esforç, sortim del campament en silenci i suposo que tots quatre pensem el mateix: com serà la roca? En sortirem mai? Podrem passar les llargades de forta dificultat? La neu serà bona? Com anirà la davallada? Encara que som quatre, la solitud ens aclapara i ens posa una mica nerviosos. Quan ens trobem al peu de la paret nord, objectiu dels nostres pensaments, tot això passa de pressa. Traiem el material adient i comencem a pujar.

Les dificultats comencen ja amb les primeres llargades, car la qualitat de la roca és molt «dolenta» i això ens fa extremar la seguretat amb la conseqüent pèrdua de temps. Això del temps no ens importa massa perquè és d'hora; així, malgrat les característiques de la roca, decidim continuar. Després d'un flanqueig cap a la dreta, ataquem un mur vertical de forta dificultat i roca compacta (de la qual ja no ens recordàvem); la confiança i el plaer d'escalar tornen a nosaltres, però per poca estona: quan arribo a la reunió i m'asseguro d'un pitó de rappel amb una baga, el trec amb la mà. La propera llargada se'ns presenta en condicions no

massa favorables, plena d'aigua i molt vertical; sort que en Joan es troba en plena forma i passa.

A mesura que anem pujant ens apropem més a la tirada clau de l'ascensió: una xemeneia desplo-mada, mullada i amb verdet. Ens aturem uns moments a la reunió per tal de veure el lloc més idoni per passar; només n'hi ha un i el tenim damunt nostre. Aquest llarg ens costa molt més que els anteriors, però, per fi, també el passem. Nosaltres crèiem que seria el més complicat, però quan veiem el díedre de la part superior, ens adonem que els problemes encara no han començat, a causa de les seves condicions. Iniciem el díedre, ple de neu dura, preocupats pel nostre material, les botes d'escola que portem aviat son xopes, però tenim l'esperança que amb cinc llargs de corda sortirem de la paret (n'haurem de fer nou). El treball de neteja per poder progressar ens fa perdre moltes hores i el nerviosisme augmenta, a mesura que aquestes passen, pensant en un bivac a la paret.

Són les 8 de la tarda, ja fa una estona que la corda no es belluga quan sento uns crits des de dalt que m'assabenten que la via és acabada. Sense pensar-m'hi, surto de la reunió contentíssim, sembla que tot el cansament que sentia abans hagués desaparegut. Pujo ràpid i arribo al final de la paret nord. Ens abracem.

Quan arriben en Josep i l'Eduard, en Joan ja ha estudiat el descens i encara que no ens convenç massa, preferim desgrimpant tota la via normal que no anar al coll Alfred. La davallada és una lluita contra rellotge. Ja es va fent de nit i no sabem què trobarem més avall. En arribar al coll dels Aranesos ja és negra nit, hi ha estels al cel. Hem fet la via i estem contents.

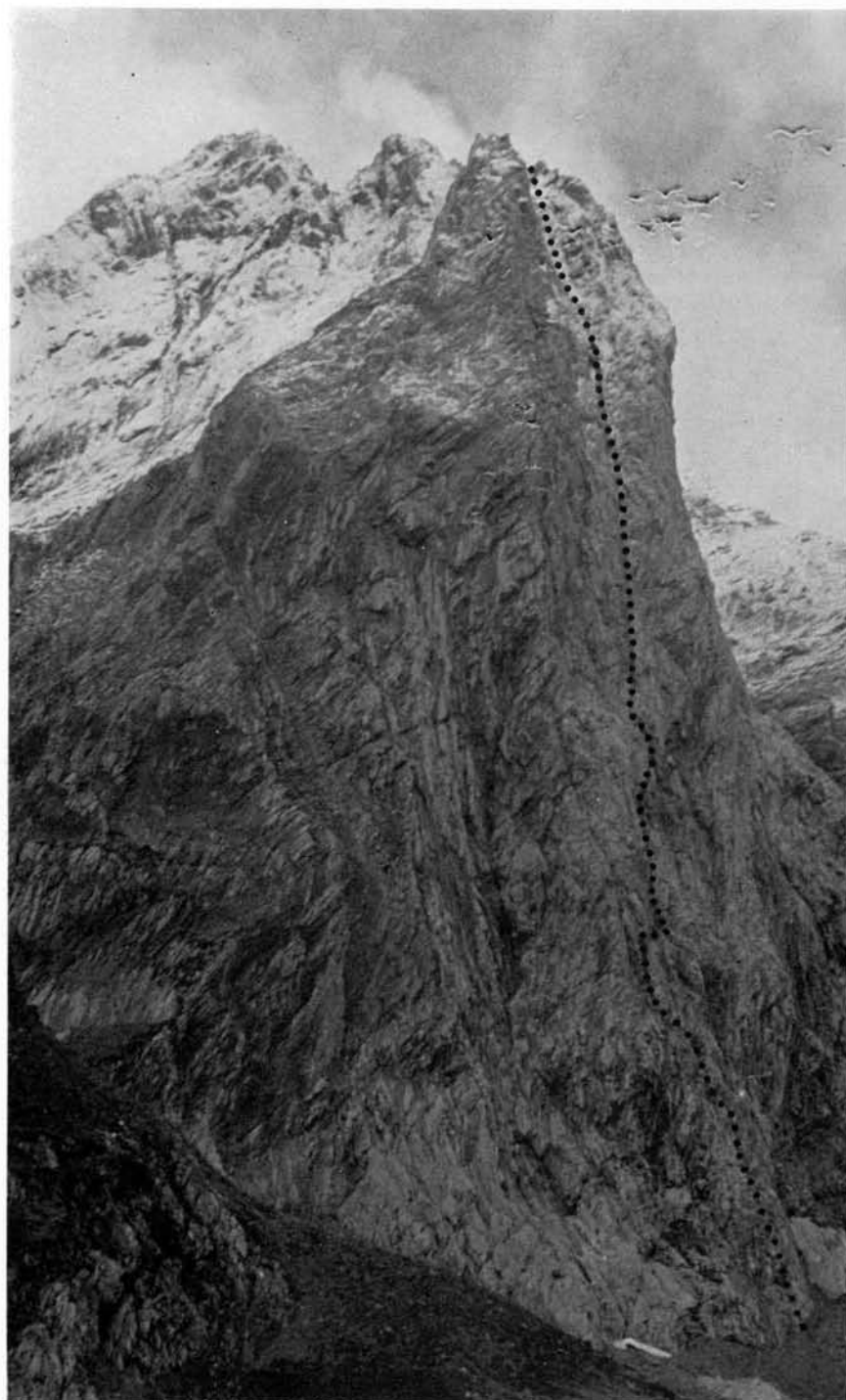

foto: E. Ruiz

Via Normal

1.ª ascensió: A. Tonnellé-Lafont.
11 d'agost de 1858.

1.ª ascensió nacional: Juli Soler
i Santaló. Agost de 1903.

Via Ravier

1.ª ascensió nacional: Josep E.
Paül-Eduard Ruiz i Joan Mari-Paco
López.

Ressenya tècnica: Altitude n.º 45,
pag. 169.

Bibliografia: Guia Posets-Mala-
deta, pag. 455.

La Forcanada i la via Ravier. ◀

Donant el relleu, al IX Gran Premi Sant Joan de l'Erm.

Louis Audoubert escalant l'esperó N. dels Grands Jorasses (via Wymper).

crònica del centre

a cura de Modest Montlleó

Esquí nòrdic. Temporada 1977-78

Aquest hivern la campanya esportiva d'esquí nòrdic s'ha desplegat dins els objectius previstos, malgrat les dificultats de manca de persones a la secció d'esquí i d'un programa de treball acordat a les circumstàncies del moment.

Per la tardor va ésser del tot impossible de contractar un preparador físic i el gimnàs adient per a la posada a punt dels nostres associats. Malgrat tot, els corredors van fer unes trobades i es van preparar «pel seu compte» (gimnàstica, sortides al camp, conferències, etc.) i van intervenir a diferents curses de cross.

Arribada la neu, els corredors van participar en un curset i també se'n van fer d'altres per a iniciats i per a debutants, a Sant Joan de l'Erm.

Les curses en què els nostres corredors van prendre part són les següents:

Copa Sant Cugat, totes les categories a Sant Joan de l'Erm. Combinada Nòrdica i alts, Campionats de Catalunya, a Sant Joan de l'Erm, Rasos de Peguera i Lles de Cerdanya, Marcia Longa, a Dolomitas (Itàlia). Trofeo Panticosa, a Panticosa (Aragó), Campionats Universitaris a Cerler (Aragó), Gran Premi de Sant Joan de l'Erm, Campionats d'Espanya a Alto Campoo (Santander), Campionat de Catalunya de Veterans de Fons a Sant Joan de l'Erm, Marxa Beret-50 a la Vall d'Aran i el Comiat a la Neu, a Sant Joan de l'Erm.

Les activitats dels nostres equips, han estat variades, ja que els atletes que els componen han hagut de participar en curses, fer de monitors, donar conferències, fer de marcadors, obridors de pista, cronometradors, controls, organitzadors, atendre la premsa, correspondència, relacions públiques i d'altres coses més; aquesta diversitat de tasques és un greu problema motivat per la manca de gent i al qual és important de trobar solució.

Cal que el curs vinent tinguem una planificació del treball, i que no s'arribi a l'hora de la feina sense un programa d'activitats, d'actuacions i d'objectius ben clarificat.

Antoni Torcal

Films de Louis Audoubert

Iniciant un nou Cicle de Projeccions d'Alpinisme Internacional, enguany la cinquena edició, la Secció de Muntanya i CADE ha presentat dos interessants films de muntanya que ofería el seu autor, el ben conegut pirineista Louis Audoubert.

Cal dir que la presentació i l'estrena a Catalunya dels seus films, «Couloir Nord des Drus - Face Nord des Droites» i «Gasherbrum II (8.035 mts.)», Avenures als 8.000 mts., ha constituït un notable esdeveniment en el nostre món alpinístic.

El primer, «Couloir Nord des Drus - Face Nord des Droites», és realitzat als Alps, en el transcurs d'aquestes ascen-

sions s'hi relata, amb la simplicitat característica de l'autor, el que són aquests dos itineraris d'escalada. El ritme és correcte i cal destacar-ne algunes boniques panoràmiques alpines.

«Gasherbrum II» és un bon documental del que va ser l'expedició francesa del 75 a aquest bell cim del Karakorum. Cal remarcar les extraordinàries escenes en record d'un company que va morir durant el descens del cim per causa de l'esgotament i d'una forta tempestat amb temperatures baixíssimes.

Les imatges dels films de Louis Audoubert són vives i clares com ell i els comentaris, en directe, simpàtics i irònic alhora, amb una punta d'humor.

Esperem que Audoubert torni aviat, complint la seva promesa d'oferir-nos els seus dos darrers films amb les ascensions al Salcantay (Andes del Perú) i la Nose - El Capitan (Yosemite, Estats Units).

Després de la presentació a Barcelona els films varen ser projectats a Sant Cugat del Vallès i a Reus, amb la col·laboració del Club Muntanyenc Sant Cugat i de la secció excursionista del Centre de Lectura de Reus.

Lluís Belvis

Expedició «Saraghrar 77»

El darrer 4 d'abril va tenir lloc a la sala d'actes de la nostra entitat l'estrena de la projecció d'aquesta expedició.

La presentació estigué a càrrec d'en Ramon Bramona i l'assistència de públic va ser massiva, cosa que va evidenciar novament la necessitat de rea-

Un dels meravellosos panorames de què gaudiren els escaladors bascs durant l'ascensió al Pucaranra (6.147 m.). ▼

El guia alpi Pierre Tollet en acció. ▼

litzar els actes com aquest fora del nostre estatge social, vist que la cabuda de la sala d'actes resultà insuficient.

La projecció és un intel·ligent recull de transparències d'una qualitat excel·lent, seleccionades de les dues temporatives realitzades per assolir aquest cim.

Els comentaris van ser fets en directe, amb un fons de música actual. En Bramona va comentar amb detall els motius que justifiquen no haver vençut aquella paret tan difícil. La conclusió és que l'experiència havia estat molt important, possiblement aquest segon cop definitiva perquè en un nou intent d'assolir definitivament el cim, potser ja no es produeixi una nova oportunitat per a aquest equip. El que evidentment queda és una gran ensenyança de cara a futurs objectius de característiques similars. L'esperó S.O. del Saraghar serà, quan s'obri, un gran itinerari. Avui encara resta com un dels més difícils del món intentats fins avui.

Lluís Belvis

Pucaranra «Euzko Ezpedizioa Peruko Andesera»

El darrer 9 de febrer va tenir lloc a la sala d'actes de la nostra entitat la presentació a Catalunya del muntatge àudio-visual «Pucaranra Aresta N.E.». Aquesta projecció va ser presentada pel seu autor, el ben conegut alpinista basc Felipe Uriarte. La projecció és força interessant i es divideix en dues

parts. La primera es centra en la civilització pre-incaica localitzada a Chavin, al nord del Perú. La gent que actualment viuen pels voltants i les runes d'aquesta important civilització hi són mostrats d'una manera encertada, amb una fusió de persones i runes amb llegendes mitològiques. A la segona part es comenta l'atac al cim del Pucaranra, realitzat a l'estil alpi. L'itinerari, a través de les imatges presentades, és elegant i lògic alhora. Per poder assolir aquest cim de 6.147 metres varen realitzar tres bivacs en plena aresta i cal remarcar que un es va realitzar al cim mateix. La música de la projecció és correcta i la imatge, en conjunt, de bona qualitat. Una primera ascensió absoluta per aquesta aresta i una projecció reeixida.

Lluís Belvis

Notícia de la secció de camping

Aquest any s'ha fet esperar el tradicional sopar dels acampadors i per fi el vàrem poder fer, el mes de febrer.

Fórem més de cent, pràcticament tots els que varen acampar a la Pleta de Paderna aquest estiu.

Hi va assistir també el president del Centre, en Lluís Puntís, amb la seva muller. Al final de l'acte, va fer un breu comentari sobre l'empenta presa per aquesta secció els darres anys.

Vàrem visionar amb goig dues pel·lícules d'Antoni Puig i de Julià Sàez.

En aquest sopar, sembla que es revisqui el campament en trobar tots els amics, bé que guarnits d'altra manera.

El propassat 15 de febrer es va inaugurar el nou estatge de la secció, al costat de l'Aula Pompeu Fabra.

Fórem una colla d'amics els que ens hi reunírem aquest dia. Hi va haver vi dolç i galetes i es va passar la pel·lícula del consoci Antoni Puig del campament de vacances d'estiu a la Pleta de Paderna, titulada «Regió de l'Alt Es- sersa».

El nou local és força espaiós, s'ha pintat i s'hi han muntat uns prestatges per col·locar-hi el material de la secció.

Aprofitem per invitar-vos a visitar-nos-hi, almenys els dijous, que hi som tots.

La festa de Pasqua es va fer un campament, a les Fonts de Figuera, a Vilanova de Meià, amb 49 assistents (5 roulettes i 7 tendes).

Es van fer excursions a la cova de l'Edra, a la cova Negra i d'altres al Montsec de Rubies, i es recolliren fòssils.

Aquesta família d'acampadors aprofità l'horabaixa de cada dia per commemorar esdeveniments, l'onzè aniversari de na Mercè Vilas i també l'onzè aniversari d'en Xavier Monreal, amb una gran xocolatada amb coques i el diumenge la tradicional «mona» amb ous durs, regada amb mistela, que ens va oferir «lo doctor Pepito».

Neige-Glace-Roc

El passat 28 de febrer va tenir lloc l'estrena a Catalunya del muntatge àudio-visual «Neige-Glace-Roc». La presentació va estar a càrrec de l'autor, Pierre Tollet, jove guia d'alta muntanya i monitor d'esquí a França.

Aquesta sessió, emmarcada com totes les que comentem dins el programa del V.è Cicle de Projeccions d'Alpinisme Internacional que organitza la Secció de Muntanya de la nostra entitat, va resultar interessant atès l'alt contingut didàctic. Se'ns hi van mostrar d'una manera simple i detallada les diferents tècniques d'escalada en neu, glaç i roca.

El sistema de projecció era el d'una sola imatge amb dos projectors, amb foses encadenats. La música, molt encertada, posava l'èmfasi necessari a cada un dels diferents passatges. Els comentaris eren gravats en castellà per l'autor. La primera part versava sobre tècnica d'escalada en neu i glaç, amb imatges de diferents escalades hivernals al Pirineu i als Alps. A la segona, els comentaris varen estar dedicats a l'escalada en roca, amb ascensions, entre altres, a Picos d'Europa, Agulles d'Ansabere, Mallos de Riglos i Montserrat, on ens va mostrar una escalada realitzada amb el malaurat Pere Camins, al qual va dedicar paraules molt elogioses.

Va agradar molt que, encara que la projecció fos primordialment tècnica, fes reflexions sobre els sentiments i sensacions de l'escalador en una reunió, en un bivac, en la superació d'un difícil diedre, en l'arribada al cim...

Lluís Belvis

Els amics de l'Alta Garrotxa, al Centre

La circular del mes de març ja donava notícia d'aquesta visita i de l'acte que tindria lloc el dia 14 a la sala d'actes. No ens ha d'estranyar que aquell dia s'apleguessin al nostre estatge tots aquells socis que coneixen la contrada i aquells a qui la vetllada descobriria un muntanyam gairebé verge, on uns Amics de l'Alta Garrotxa procuren de salvar ermites romàniques, conservar antigues rutes i convertir totes aquelles muntanyes en Parc Natural.

Lluís Puntis va iniciar l'acte agraïnt als Amics de l'Alta Garrotxa la tasca desplegada en benefici d'aquella comarca, que és de fet també un servei al país. Es dolgué que no pogués estar en aquells moments presidint la Comissió dels Amics el senyor Sala i Canadell.

El consoci Antoni Gelabert va prendre la paraula per presentar en Narcís Puigdevall, que amb en Sala dirigeix la recuperació monumental de la comarca. Va dir-nos que en Puigdevall és un empordanès transplantat a la Garrotxa, autodidacte, convertit en un tècnic del romànic. La coneixença humana va esdevenir-se amb motiu del Campament General de Catalunya a adernes. Allí vàrem conèixer aquests amics, allí va tenir lloc la descoberta d'aquests homes excepcionals. Són una gent que volen salvar més de cinquanta esglé-

sies romàniques i aquelles terres que les circumval·len, i que amb aquest treball de recuperació sigui declarat Parc Natural. Fa algun temps que va començar-se l'arranjament d'esglésies, però en Gelabert va voler recordar la de Sant Feliu del Riu, que s'està recuperant actualment. Tot es porta a terme amb entusiasme, aportació personal, alguns diners per comprar material i, sobretot, amb molts adeptes d'aquelles rodalies, excursionistes de Banyoles, d'Olot i consocios nostres.

Tot seguit es projectà un àudio-visual titulat «El paisatge de la Punyalada», segons la famosa novel·la de Marià Vayreda, muntatge original de mossèn Josep M.ª Melcior.

Després de la projecció en Puigdevall enumerà de forma detallada la riquesa monumental de la Garrotxa dins de l'art romànic, més aviat humil com el país però amb prestigi arquitectònic: Beget, Palera, les restes del que fou monestir de Sant Llorenç de Sous i Besalú. Féu un tribut de reconeixement al qui fou Conseller de Belles Arts de Girona, Miquel Oliva, molt vinculat a aquests treballs i iniciador de la gestió de la constitució dels Amics, que ja arriben a tres-cents socis i reben algunes ajudes de la Diputació i Caixes d'Estalvi.

Es va cloure l'acte amb la projecció d'un film sobre els treballs realitzats i en vies de recuperació, que és un estímul per als que hi despleguen alguna activitat i un incentiu per als qui puguin unir-se'ls. És també un document viu, acreditatiu dels treballs que s'hi realitzen i de la forma com s'executen. De fet respon al manifest que obtingué fe de vida, al marc incomparable del Campament General de Catalunya de 1976.

M. M.

Operació «Afganistan-77»

El darrer 14 de març va tenir lloc a la sala d'actes de la nostra entitat la projecció de transparències i pel·lícula de l'activitat realitzada per un grup de membres de la secció de Muntanya, a les muntanyes de l'Hindukush afganès, on varen assolir amb èxit el cim del Nushaq (7.492 mts.), segon en alçada d'aquella important serralada.

La projecció va ser presentada dins del programa del V.º Cicle de Projeccions d'Alpinisme Internacional, i en Conrad Blanc va introduir els assistents

en les motivacions que els havien dut a fer aquest cim en lloc de l'Urgend (7.038 mts.), que en principi havien previst d'assolir. L'inici d'aquesta projecció és resolt amb una breu projecció de transparències de bona qualitat: la primera, una bella visió del Nushaq on es pot observar la ruta seguida pels components de l'expedició. Situats després a Kabul, se'ns expliquen les dificultats hagudes amb el material enviat per via aèria, i els tràmits per a l'obtenció del permís. La vida i els costums afganesos són també mostrats en fotografies molt significatives, igual com els camins seguits per arribar al peu del Nushaq, i la instal·lació dels camps d'alçada i l'arribada al cim. Seguidament un film sobre l'Afganistan ens mostra principalment la vida als carrers de Kabul, amb unes escenes sobre l'esport nacional, el joc del «bouzkashi». A la segona part, un nou film ens mostra el camí seguit al llarg de la marxa d'aproximació i l'estada i escalada a la muntanya. La qualitat és bona i cal dir que en aquesta presentació al Centre la projecció ha guanyat en relació al dia de la seva estrena al Cercle Catòlic de Gràcia.

Acte de presentació de la guia «Pirineu Oriental»

El dia 15 de març, vàrem assistir a un acte dels que haurien de sovintegar a casa nostra: la presentació d'una nova guia, titulada «Pirineu Oriental», obra cabdal de David M. Aloy i Maria M. Lleonor, la seva muller.

El nostre president, Lluís Puntis, va obrir l'acte amb un breu parlament per passar tot seguit a cedir la paraula al consoci Josep Girona, perquè fes la presentació de l'obra. L'amic Girona féu una allegoria de l'acurada publicació i constata que en aquesta edició s'havien introduït unes modificacions que la feien més plaent i funcional. El llibre o, més ben dit, els dos volums de què consta l'obra descriuen una zona que freqüentem, però que no teníem condensada. Els trets principals de les terres del Rosselló, Capcir, Conflent, Vallespir, Fenollet, enllà de la frontera estatal, i del Ripollès, Alta Garrotxa i Alt Empordà, del Coll de la Perxa al Mediterrani, ençà s'hi troben descrits amb innombrables itineraris a peu o turístics i vies d'escalada. Hi trobem també estudiats la hidrografia, el clima, la vegetació, el medi de vida,

l'art i la cultura, el poblament, les comunicacions, les festes, etc.

Els autors també adreçaren unes paraules al públic assistent per explicar que es tracta d'una obra que ha costat vint anys de viatges, de caminar i omplir fitxes, de consultar llibres i cercar les col·laboracions de companys identificats amb la tasca. L'obra havia d'aplegar els coneixements dels autors, animats a l'empresa pels amics Jolis-Simó, M.ª Mercè Lleonart, discreta com sempre, va dir que la part més important de la guia l'havia concebuda i realitzada el seu marit i que ella s'havia limitat a acompanyar-lo i com una bona secretària havia emplenat fitxes i treballat també en la tasca de l'índex. Nosaltres creiem que és obra d'una compenetració total i d'un gran afecte al nostre país i a les nostres activitats muntanyenques.

Tot seguit va fer ús de la paraula l'editor, senyor Puxades, que va tenir paraules d'elogi per als autors. Remarcà les innovacions efectuades, que milloren edicions anteriors en introduir fotografies en color, tant a la portada com al llarg de les mil cent pàgines de text i va invitar el matrimoni Aloy a prosseguir la tasca, ja que el món excursionista és mereixedor de caminar documentat per aquells que saben descriure itineraris. Finalment posà de relleu que la coberta dels llibres fou una idea que va donar el president Puntís i que acceptaren amb satisfacció.

El president del Centre va cloure l'acte donant les gràcies al matrimoni Aloy, a la Comissió de Publicacions del Centre i a l'editor perquè havien fet possible l'obra, una guia que ens ha de fer retrobar els catalans de l'altre vessant.

M. M.

Presentació de Queralbs-Mil·lenari (1978-1978)

El primer acte d'aquest mil·lenari va tenir lloc al nostre estatge social, el dia 16 de març. Hi acudí un grup de representants d'aquella població pirinenca, acompanyats pel nostre consoci Antoni Abel, fill de Queralbs. La vetllada que havia de presidir el nostre president, Lluís Puntís, no pogué comptar amb la seva presència. El president, absent, delegà la seva representació en aquest cronista, que va agrair en nom de la junta directiva que ha-

QUERALBS MIL·LENARI 978-1978

guessin escollit el Centre per inaugurar les festes i actes culturals de l'any del mil·lenari. A continuació, l'amic Abel ens va adreçar la paraula, per donar compte d'una forma global de les moltes activitats que volen portar a terme. Després, nois i noies d'aquella vila varen destriar els trets més característics de cada un dels actes que tenen pensat de realitzar. També desitgen fer palesa la problemàtica de la vida rural, l'emigració a ciutat, la falta d'equipaments, de llocs de treball estables, conclusions de cara al futur, milloraments socials necessaris, etc.

Acabà l'acte amb la projecció del film, «Queralbs, vila Pirinenca», original de Pere Masdeu, molt conegut a casa nostra. El guió literari, a càrrec d'Alexandre Cirici i Pellicer, s'agermanà de forma precisa amb la tècnica de l'amic Masdeu i l'obra d'art fou premiada amb forts aplaudiments.

Queralbs, camí de Núria, amb la seva cèlebre porxada romànica, els carrers costeruts, els coberts de pissarra, els balcons de fusta, i les vaques als prats, pot tenir la seguretat que serà visitat i elogiat pels actes que hi tindran lloc. El Centre s'identifica amb aquesta manera de ser i desitja a la vila un futur curull de realitats.

M. M.

Viatge de Setmana Santa a Sòria

La secció de Ciències i Arts va programar una excursió per Setmana Santa a Sòria i des d'aquella capital va

realitzar excursions per les seves rodalies.

Com tenen per costum els organitzadors, editaren un opuscle d'onze pàgines, amb detall dels trets principals dels llocs que visitarien, però l'autor, el company Amat, abans d'entrar en matèria, descriu el paisatge que envolta la regió, començant per l'època neolítica. És, com podeu veure, un treball erudit, pensat per ser utilitzat per un públic conegut de cada sortida, preparat i que a la vegada espera un estudi seriós, històric, descriptiu i entenedor alhora.

El 23 de març arribaren a Sòria, on visitaren la ribera del Duero, l'església de Sant Joan de Rabanera (segle XII), Santo Tomé, romànica, Sant Joan de Duero, la Catedral, el Museu Numantí, el Museu Celtibèric, el Palau dels comtes de Gómara, etc.

El dia 24, sortiren cap a Agreda, població amb molta història i molts monuments religiosos d'interès. A la tarda visitaren Numància i aquí n'Amat, amb la seva jocositat característica, explica que «Numància fou una mena de Stalingrad de la pedra i de la fona, però, naturalment, amb moltes víctimes menys». D'aquesta població veieren l'ermita romànica dels Sants Màrtirs i moltes excavacions.

El dia 25 l'itinerari els portà a Almazan, important població àrab, conquerida per Alfons I d'Aragó. Com a digne de visitar, mencionem les muralles, la plaça Major, l'església de Sant Miquel, de Sant Vicenç, la de N.^a D.^a del Campanar i el Palau dels Hurtado de Mendoza. A continuació es dirigiren a Berlanga de Duero i hi visitaren el castell segle XV, l'església d'estil mossàrab, anomenada Sant Baudel de Berlanga, sorprenent per la seva originalitat i bon gust. També estigueren al castell de Gormaz i Burgo de Osma, Sant Esteve de Gormaz i Calatañazor, població famosa perquè s'ha dit que a l'any 1002 hi fou derrotat Almanzor.

El dia 26 el recorregut fou per la ruta de l'Urbión, amb vistes a Vinuesa, pantà de la Cuerda del Pozo, Santo Domingo de Silos i parada a Fraga, per dinar. Retornaren a la nostra ciutat contents de tot el que havien vist i del temps, que els va afavorir força.

Islàndia: Exposició de fotografies originals de Trinitat Capmany

Del 17 al 29 d'abril la sala d'expo-

Aspecte de la presentació del llibre «Camina que caminaràs», premi del Centenari del Centre Excursionista de Catalunya, acte que presidí el Conseller de Cultura de la Generalitat, senyor Pere Pi-Sunyer, amb els autors Fina Rifà i J. M. Cormand, l'editor, membres del jurat qualificador i dirigents del Centre.

sicions de la nostra entitat es va veure concorreguda amb motiu d'una exposició de fotografies en color, en gran ampliació, originals de la nostra consòcia Trinitat Capmany, sobre el tema monogràfic d'una visita a Islàndia.

La mostra era un reportatge escollit, fruit d'una excursió recent a aquell país llunyà, al nord d'Europa, poc freqüentat. La senyalització en un mapa del recorregut que efectuaren els expedicionaris féu molt entenedor el trajecte que seguiren, sota qualsevol temperatura, encara que totes elles més aviat desagradables.

Les fotografies despertaren interès, ja que la tècnica sensitiva de l'autora aconseguia que els visitants visquessin les característiques d'aquell país excepcional, amb tots els ingredients de bellesa, poesia, desencís, inconvenients, desproporcions, perfecció, etc.

Amb aquesta exposició s'escaigué també un acte oportú: la dissertació que va fer l'amic Francesc Gurri, el dia 21 al vespre, sobre el tema «Quatre idees i cent visions sobre la llunyana Islàndia», merítos complement promocional. Francesc Gurri, com a expedicionari, va poder delectar el públic assistent amb explicacions de primera mà, molt descriptives i plenes de detalls, embolcallades, com és el seu costum, d'uns esquitxos de jocositat.

Aquesta vetllada fou il·lustrada amb diapositives en color i comptà amb la col·laboració de Jordi Trasfi.

L'exposició i la vetllada foren programades per la Secció de Geografia i Ciències Naturals.

M. M.

Camina que caminaràs

Aquest és el títol de l'obra que obtingué el Premi Literari del Centenari del Centre Excursionista de Catalunya. El llibre fou presentat als nostres socis en una vetllada que va tenir lloc el dia 20 d'abril a la sala d'actes, amb la presència del Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, senyor Pere Pi-Sunyer, que va presidir l'acte.

A causa d'una vaga inoportuna d'arts gràfiques, el felix naixement d'aquest llibre es veié pertorbat a l'extrem que solament en tinguérem quatre volums, que foren examinats pels socis assistents.

Presentà l'acte el nostre president, Lluís Puntís, qui va agrair la presència del senyor Pere Pi-Sunyer i va donar

foto: Trini Capmany

les gràcies a les persones que feren possible l'edició, malgrat les dificultats d'última hora.

Va parlar del llibre el nostre consoci Eduard Cardona, que fou membre del jurat qualificador. Va explicar més o menys la temàtica del llibre sense entrar en gaires detalls a fi de conservar la curiositat dels lectors. Dedicà paraules elogioses al contingut de l'obra i d'encomiàstiques per al matrimoni Fina Rifà-J. M.ª Cormand, autors de «**Camina que caminaràs**». Seguidament els autors adreçaren unes breus paraules als assistents i el senyor Pi-Sunyer va cloure l'acte amb un parlament ben demostratiu de la seva complaença de trobar-se en el nostre estatge i de presidir l'acte literari. Tingué paraules d'elogi per a la nostra entitat i per a l'obra cultural que portem a terme dia a dia. En el camp esportiu que també és competència de la Conselleria de Cultura de la Generalitat la imatge del Centre és d'aprofitament i de vàlua. Cultura i esport són avui per al Centre dues funcions vitals i quan Catalunya entri a la normalitat institucional d'alguna manera haurà d'agradir la tasca que sense defallença ha fet durant aquests anys silenciosos.

Finalment va esperonar els socis perquè segueixin per aquests camins del cultiu de les arts i de les lletres, en benefici de l'entitat i de la nació, i va oferir-se per tornar a presidir actes similars.

Abans d'abandonar el nostre estatge, el senyor Pi-Sunyer va signar en el «llibre d'or» i va tenir una conversa amb alguns companys de la Junta Directiva i de Seccions.

M. M.

Festa de Sant Jordi

Aquest any la Festa de Sant Jordi es va destriar en dues jornades. El matí de diumenge tingué lloc la inauguració del XLIV Saló Internacional de Fotografia de Muntanya, al Palau de la Virreina, així com el nou laboratori fotogràfic en una dependència de l'entitat. A la tarda, el tradicional acte literari al Saló de Cent de l'Ajuntament i el di lluns la venda de llibres editats pel Centre, segons l'acord establert amb el Gremi de Llibreters que aquest acte es realitzés en dia feiner.

Lluís Puntís, president del Centre, acompanyat d'alguns membres de la junta directiva, va inaugurar l'exposició de fotografies esmentada i féu uns comentaris en què s'endevinen uns canvis per a l'edició vinent, a causa de la poca participació estrangera, de la baixa qualitat artística dels concursants i de la falta d'inquietud, potser, per escollir els temes. És possible, doncs, que es modifiquin les estructures en millorament de la qualitat que el Saló exigeix.

Al vespre, a les set, va començar la vetllada literària i de lliurament d'in-

El Nevado Yerupaja (6.634 m.), un dels possibles objectius de l'expedició «Inti-Wata-78». ▼

signies d'or i argent als socis que feia cinquanta i vint-i-cinc anys que pertanyien al Centre. Va presidir l'acte el regidor Alfons Cànovas. En Lluís Puntis féu el parlament d'obertura sobre un tema d'actualitat dins el món excursionista i felicità tots els assistents i de manera especial els que per llur constància havien de rebre la distinció.

Seguidament va dirigir la paraula al públic el senyor Joan Triadú, que parlà sobre «Excursionisme i literatura. L'Empordà, vist pels nostres escriptors». Va destacar per una part la quantitat d'escriptors que sempre ha tingut Catalunya dedicats a cantar la naturalesa que viu sovint l'excursionista, així com la quantitat d'excursionistes que han enriquit la literatura catalana amb escrits de fets viscuts a muntanya o bé de difusió o d'intenció pedagògica. N'era una bona prova justament el nostre Centre, amb la gran aportació de socis literats com ara Jacint Verdaguer, Osona, Soler i Santaló, C. August Torres, J. Iglésies, Bosch de la Trinxeria, Pau Vila, Jolis, etc. Per acabar, s'esplaià sobre l'Empordà i els escriptors més representatius d'aquella contrada de nítida cum, tramuntana i flaires de mar. Tota una dissertació, documentada i explicada amb el mestratge que li és característic, seguida amb la màxima atenció per un públic que el va acollir amb satisfacció.

A continuació es féu lliurament de les insígnies d'or i argent. La senyoreta Montsió Garcia, vice-secretària de la junta directiva, va anar cridant els guardonats per ordre alfabètic. Tres socis obtingueren la insígnia d'or i 46 la d'argent.

L'acte finalitzà amb un breu parlament del senyor Cànovas, que posà enfervoriment en les seves paraules de satisfacció en haver pogut presidir, una vegada més, la vetllada cultural de Sant Jordi i esperonà amb fermesa els excursionistes assistents perquè prosseguissin per aquests camins tan plaents per als que hi caminen, puix el seu aprofitament abona el pes de Barcelona i de Catalunya. «Com a regidor del districte 1.er estic orgullós de tenir-hi el Centre estatjat».

Agraïm de tot cor al senyor Cànovas i a l'Ajuntament de Barcelona la deferència que cada any ens demostren en deixar-nos el Saló de Cent per a la nostra festa anyal.

Expedició «Inti-Wata-78»

Aquest estiu un grup de membres del Centre Acadèmic d'Escalada (C.A.D.E.), té previst de realitzar una nova expedició a la serralada andina, a la Cordillera Huay-Huash, una de les més interessants alpinísticament i la segona en extensió, després de la Blanca. Al moment de facilitar-nos aquesta notícia el grup organitzador treballa encara en les diverses informacions sobre les muntanyes d'aquesta serralada, bé que semblen possibles els cims Nevado Siula Chico (6.080 metres), Nevado Yerupaja Chico (6.121 metres), Nevado Siula Grande (6.356 metres), Nevado Sarapo (6.145 mts.), Nevado Jirishanca (6.126 mts.), Nevado Carnicero (5.980 mts.), Nevado Yerupaja (6.634 mts.), Nevado Rasac (6.040 metres), entre d'altres.

El grup que hi prendrà part està format pels següents membres: Joan Créixams (cap de l'expedició), Emili Cives (director tècnic), Cèsar Algora, Jaume Altadill, Lluís Belvis, Jaume Bonaventura, Josep Casanelles, Josep Casanovas, Josep V. Ponce, Enric Ribot i Ricard Vila.

La sortida es preveu per finals de juny, amb una estada total en terres peruanes de quaranta-cinc dies.

Com en les anteriors expedicions Hirc-76 i Països Catalans-77, també hi participarà un grup de turistes-excursionistes que gaudiran dels avantatges econòmics d'un bitllet de grup. Vist l'interès que aquesta sortida al Perú ha despertat entre els socis de la nostra entitat, s'han previst varies dates de partida: una a principis de juny, amb la possibilitat de poder estar el 24 de juny a Cuzco, per les Festes del Sol.

Altres sortides previstes són al mes de juny, acompanyant els expedicionaris, dues més pel juliol i la darrera a primers d'agost.

Esperem que els diferents grups que prendran part en aquesta estada en terres del Perú puguin assolir amb èxit llurs objectius.

Lluís Belvis

Expedició Stauning-78 (Groenlàndia)

Per l'estiu que ve, un grup de membres del Centre Excursionista de Catalunya estem preparant, amb caràcter particular, una expedició alpinística lleugera a les muntanyes de Groenlàndia. El grup estarà format per: Enric Font, Joan Garcia, Francesc X. Gregori, Josep M. Iglésias i Josep Ruiz Garcia. La durada de l'expedició serà de 30 dies i la sortida és prevista a mitjan mes de juliol.

Groenlàndia és el territori àrtic més vast i l'illa més gran de la terra, amb una superfície de 2.175.000 km². El 86 % de l'illa és recobert d'una espessa carcassa de glaç, «Inlandsis», amb un gruix màxim de 3.410 m. i un gruix mitjà avaluat en 1.515 m. La perifèria és constituïda per extenses gelieres que cobreixen una superfície d'1.833.900 km², el que significa l'11,9 % de l'àrea glacial mundial.

L'alçada de les muntanyes oscil·la entre els 2.200 i els 2.700 m., amb la cota màxima al Gunnjorns Fjeld, de 3.700 m. Les grans dimensions de l'illa i les seves característiques, fan que encara avui hi hagi zones pràcticament inexplorades.

La zona escollida per la nostra expedició és l'anomenada Aips de Stauning, situats per damunt el paral·lel 72°, a la costa oriental de Groenlàndia. Des de la base meteorològica de Mesters Vig, on hi ha un petit aeroport, ens endinsarem, amb barques, per l'Alpefjord fins a trobar la gelera del Vikingbrae, lloc on s'instal·larà el camp base.

Les muntanyes dels Alps de Stauning, amb geleres que cauen al mar i amb cims i parets verges, al bell mig d'una zona polar, donen al conjunt un esperit d'aventura, que justifica l'expedició.

E. Font

crònica

a cura de Modest Montlleó

ARA FA CENT ANYS

Febrer

Dies 2 i 3 de febrer de 1878: Excursió a Breda, Montsoriu, Arbúcies i Hostalric

Com que l'entitat havia incrementat el nombre de socis, es programaren dues sortides: una de dissabte i diumenge i una altra de diumenge solament. Començarem a explicar la primera de les dues.

Breda. — Visitaren l'antic monestir fundat per Ramon Berenguer el Vell, del qual solament pogueren contemplar l'església, que és avui la parròquia i poca cosa més. Del campanar romànic en fan un judici comparatiu amb el de Ripoll. En algunes cases veïnes veuen restes del desaparegut monestir; alguns fragments del claustre, set o vuit arcades, algunes finestres i l'escut abacial. Davant de semblant escampall d'obres fragmentades o disperses, feren un clam a la Comissió de Monuments, a entitats artístiques i una campanya de sensibilització, a fi de salvar i adecentar el que es pogués, tota vegada que la nostra entitat havia nascut per vetllar el patrimoni natural i artístic del país. Es proposaren de prosseguir la tasca de recerca i d'indicar als estaments competents on jeien les despulles que un temps honoraren Catalunya i com podien reconstruir-se.

Castell de Montsoriu. — Per arribar-hi, assenyalen que cal guanyar una fatigosa costa. Del castell solament dues finestres de marbre de Gualba els atraguieren l'atenció. Tot eren pedres trosjades, restes d'emmerletades torres i desolació. Era al capvespre, a l'esguard del Montseny, i els dolls de la inspiració feren aparició. Aquells excursionistes començaren a fantasiar amb el pensament i acabaren amb pregoneres reflexions asseguts damunt les ruïnes del que fou un dels castells més bells del món segons l'historiador Descloit.

Melangiosos i capficats, recordant la noblesa que ostentà el comte d'Empúries, un dia senyor d'aquell niu d'àligues, feren camí cap a una masia, probablement can Figueres, on els donaren sopar: patates bullides i patates fegides de segon plat. Dormiren en una estança plena de sacs de patates.

Arbúcies. — Aquesta vila on estigueren ben poc temps la situen en una petita vall delitosa, amb rodalies falagueres, plenes d'arbredes. Població afavorida per la colònia estiuenca, amb una església sense trets especials; no obstant, observaren que es feia l'ofrena de pans a la missa.

Hostalric. — Vila notable, de brillant història, envoltada de muralles i fermes torres circulars de defensa, amb cases adossades i balcons oberts a la mateixa muralla. Igual diríem avui, ja

que sembla que no hi ha interès a deixar les muralles en el seu estat primitiu. El castell sobresurt de la població i trobaren que l'antiga fortalesa havia estat molt reformada i assentada segurament sobre un vell castell, molt més antic.

D'aquesta excursió feren dibuixos i algunes fotografies. És la primera vegada que llegim que feren fotografies.

L'altre grup, de sortida solament de diumenge, visità l'església de Santa Agnès de Malanyanes i el castell de la Roca.

Santa Agnès de Malanyanes. — De Cardedeu i seguit una riera al peu del castell de Bell-lloc, després de creuar el riu Mogent, arribaren a Santa Agnès de Malanyanes. L'església la cataloguen del segle XIV i destaquen que la trobaren en tota la seva «virginitat arquitectònica» amb l'atri format per quatre columnes d'una reminiscència toscana. Prop del temple admiraren el campanar, simple torre quadrada amb dos finestrals d'arc cintrat en la seva part superior i acabat amb els típics merlets. La portalada romànica la xifren de l'últim temps i de l'interior, per la seva construcció primitiva, tot feia pensar que no s'havia equivocat en fer el judici de l'antigor.

Recomanaren al senyor rector la conservació dels retaules, pintures que calia protegir. D'aquesta viletta dispersa passaren a veure el castell de la Roca.

CAN QUIM
Sta Helena d'Agell 4/78

Via d'ascensió al Tirich-Mir IV (7.338 m.) seguida per l'expedició Euskaldunak Himalaya Era. El campament IV era a 6.450 m., el V a 6.650 m. i el bivac, al coll, a 7.200 m.

La creu indica el lloc de l'accident en què perdé la vida l'alpinista Ernesto Fonquernie.

amb una visió detallada dels cims que els varen envoltar durant la seva estada per assolir el cim del Tirich Mir IV. Ara un jove equip d'alpinistes bascos intentava una nova ruta per la part SW., amb més de 1.200 metres. Després d'una dura lluita amb la muntanya varen aconseguir el seu objectiu. Al descens varen patir la dolorosa pèrdua del company Ernesto Fonquernie, víctima d'un accident malaguanyat del qual encara no hi ha una explicació clara. Des d'aquest moment tot seria problemes per a l'expedició, com si la fortuna que fins aleshores els havia acompanyat ara els hagués deixat, amb congelacions d'en Francisco Asís Chavarri, tant als peus com a les mans, els cavalls, la vaga dels jeeps, el ramadà, els desbordaments dels rius, etc. Per si no n'hi havia prou, un cop al camp base varen comprovar que la fotografia de l'arribada al cim va quedar dins d'un dels carrets que anaven a la motxilla del malaurat amic Ernesto. Ara sols com a prova de la seva ascensió restava per sempre més el testimoni de l'oficial d'enllaç que va declarar a la seu del ministeri d'informació pakistaní la segona ascensió al Tirich Mir IV per l'equip basc. També les cordes fixes que gairebé assolien els mil metres hagueren de quedar abandonades a la paret, tot esperant alguna altra expedició que decideixi d'anar a repetir aquest interessant itinerari.

En resum, una ascensió molt important per a l'alpinisme de l'Estat espanyol i una projecció viva i humana. Només ens cal afegir que si bé alguna transparència no tenia prou qualitat, en fórem compensats pel valor documental.

Lluís Belvis

Castell de la Roca. — El poble de la Roca jeu al peu del turó on es troben les rònegues desferres del castell que, deduïren, podia ésser del segle XV. Així començaven el seu relat, aquell grup d'excursionistes, que com els seus companys també havien visitat les ruïnes d'un altre, no molt allunyat d'aquest. La destrucció no es devia solament al temps transcorregut: també l'home hi havia ajudat. Una torre quadrada quedava com a testimoni de la seva grandesa. Altres parets mestres aterrades afligien aquells homes que haurien volgut aixecar de nou l'edifici si al seu abast haguessin estat els materials i els braços. En marxar contemplaren l'escut en una torre, emblema de la família Torrelles. Retornaren a Cardedeu, i descriuen així el paisatge que continuament tenen enfront: «Montseny, niu de fantàstiques tradicions i d'una naturalesa eternament verge».

Dia 17 de febrer del 1878: Excursió a Argentona i al castell de Burriac

En aquesta excursió visitaren can Marc de la Pujada, prop d'Òrrius. La masia no la descriuen, però sí l'ermita de la mateixa finca, que segons deduïm pot ésser la que avui coneixem per Sant Pere de Clarà. Segons sembla, en aquell temps estava repleta d'heura, que gairebé no en deixava veure les pedres; els sepulcres els feien servir per fer-hi planter de tarongers. Dubtaren a considerar el temple d'origen templari i cregueren més aviat trobar-se davant una obra del segle XIV.

Del castell de Burriac solament despulles en descriuen. Destaquen, això sí, que la millor part conservada era la torre circular encara intacta. Tregueren un croquis del castell i en retornar a Argentona es trobaren que brandaven les campanes implorant el benefici de la pluja. Per manca de temps no pogueren romandre gaire estona en aquesta vila i es quedaren sense poder veure l'acte religiós.

Dia 24 de febrer del 1878: Excursió a Sant Pere de Reixac

Abans d'arribar a l'església de Sant Pere de Reixac, s'aturaren a la masia anomenada can Fontanet que, més que una simple masia, era un palau, provist de finestrals gòtics i escut de la família a la façana principal.

El temple s'alça en un turó prop del riu Ripoll, a mà dreta del poble de Montcada; aquesta és la definició de la situació que donen del lloc que visitaven. El conjunt arquitectònic el consideraren important i de molt interès la sagristia i una imatge bizantina del segle XI, que devia presidir l'antiga i primitiva capella. Pintures no gens despreciables, encara que bastant mutilades i, gairebé amagat al costat de l'escala del cor, descobriren un sepulcre gòtic del segle XIV, pertanyent a N'Alamanda de Reixac. Ascendiren al campanar i albiraren el terme, amb el turó de Montcada, amb les restes del castell i l'ermita, que avui han desaparegut, en servir el turó de primera matèria per a la fabricació del ciment.

Acabada la visita, es dirigiren a la cova de Na Guilleuma, prop de les despulles del castell de Montcada, cova fonda on els llums que portaven donaven diferents coloracions i efectes fantàstics a les belles i variades cristallitzacions existents.

En aquell mes de febrer, acceptaren el càrrec de socis protectors de l'Associació, els Exm. Capità General de Catalunya i l'Ilm. Sr. Bisbe de la Diòcesi. També l'Exm. Ajuntament de Barcelona va acceptar en sessió solemne el nomenament de Protector.

La Companyia de ferrocarrils va concedir als socis de l'Associació de viatjar en la classe immediata superior a aquells que anessin en la inferior, sempre que fossin més de tres.

M. M.

Expedició «Euskaldunak Himalaya Era»

Al saló d'actes del Casal del Metge, va tenir lloc el darrer 7 de març la presentació a Catalunya de la projecció «Euskaldunak Himalaya Era», expedició basca al Tirich Mir IV (7.338 mts.). Per fer aquesta presentació es varen traslladar Barcelona Agustí Castells i Benjamín Mancebo, metge i cap de l'expedició, respectivament.

La projecció es va dividir en dues parts: a la primera en Mancebo ens va relatar les incidències del viatge, el qual varen realitzar en dues furgonetes, des de Bilbao cap al Pakistan.

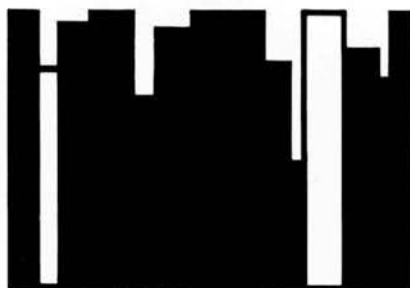
L'arribada a Pakistan i la marxa d'aproximació cap al Tirich Mir per pistes infernals ocupà el temps principal d'aquesta primera part.

A la segona, l'amic Agustín Castells comentà les vivències al camp base,

crònica alpina

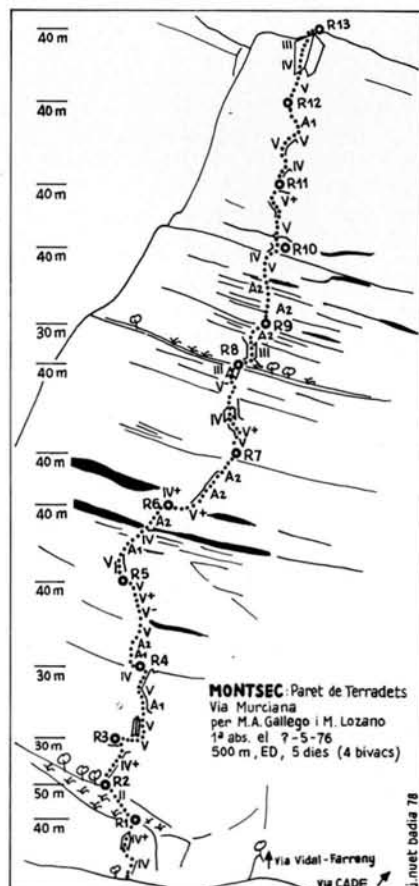
a cura de Ricard Vila

bibliografia

a cura de Josep Girona

Arxiu de vies

Panoramas del Pirineo Español. — Cayetano Enríquez de Salamanca. Antonio G. Sicilia. Fotogravats en blanc i negre i en color. Text en espanyol i en francès. 160 pàgs. Cayetano Rodríguez de Salamanca, editor. Madrid, 1977.

Tenim a les mans un llibre magnífic, subjugador. Mentre anem fullejant amb amorosa delectança les seves pàgines, sadollades de la llum radiant de les altures i de la sentor d'aire pur que brolla sempre de la muntanya, rememorem inconscientment velles efemèrides viscudes en molts dels escenaris que el llibre, mitjançant les seves magnífiques il·lustracions, ens va exposant. Records i emocions, temps ha viscuts, brollen impetuosament de la nostra pensa, empesos per la força evocadora de la imatge.

Perquè, què deu tenir aquest llibre que no tenen tants d'altres de tema similar, que hem vist en el curs de molts anys dedicats a la valoració crítica de la bibliografia muntanyenca? En primer lloc, una idea clara i ben treballada pels seus autors, homes amb un provat coneixement i amor al Pirineu, i que cadascun dins de la seva esfera hi ha abocat tot el seu ampli cabal d'experiències, un gust estètic innat en la preparació de la part gràfica i un rigor científic de lloable professionalitat.

En efecte, la temàtica del volum, que com el seu nom indica es centra exclusivament en la presentació de les

millors panoràmiques del Pirineu, dosificant hàbilment el material recollit (pert cert, de primer ordre), comprèn des de les ribes del Bidasoa fins a les costes del Cap de Creus, en una teoria variada i multicolor, una selecció que deu haver exigut una tasca meticulosa i delicada, a causa de la gran varietat de paisatges entre els quals calia escollir.

En segon lloc, cal remarcar l'excel·lència del material gràfic emprat, fotografies en blanc i negre i en color, setanta de les primeres i setanta-set de les segones, de bon tamany i acurada reproducció, amb esment en molts casos dels topònims dels cims, colls i altres accidents orogràfics dignes d'esment que hi figuren.

Finalment, anotem el valor pedagògic de l'obra, que ultrapassa, al nostre entendre, de bon tros, la seva bellesa artística, en proporcionar la imatge exacta de cada cim i els detalls orogràfics que hom n'albira; dóna així, tant al muntanyenc com al geògraf i també a l'estudiant i a l'aficionat a la fotografia, el millor element d'estudi i de consulta per conèixer els cims del Pirineu en tots els seus aspectes. En aquest sentit podríem dir que al binomi «Guia-Mapa» que fins ara constituïa el bagatge gràfic bàsic del bon excursionista, caldrà afegir des d'ara un nou element: el llibre o àlbum de panoràmiques, del qual és una magnífica mostra el que estem comentant.

Com ja hem dit, l'obra s'inicia amb un paisatge del Bidasoa, per entrar seguidament en els escenaris, no massa coneguts, però sumament interessants, del Pirineu navarrès, amb els Pics d'Anie, Mesa de los Tres Reyes, Petraxema, entre molts d'altres. Ve després la part occidental del Pirineu aragonès, potser tampoc massa visitada, o bé feta molt d'esquitllentes, representada en el llibre pel Bisaurin, el Llerda, la Raca, el Tobazo i l'Aspe. Visionem seguidament la regió de Panticosa, el circ de Piedrafita i la Peña Telera.

La part més prestigiosa i coneguda del sistema hi està, òbviament, molt ben representada, tant per la quantitat com per l'excel·lència de les il·lustracions: així el Mont Perdut, amb les seves valls adjacents de Pineta i Ordesa, el Posets i el conjunt formidable dels seus contraforts; i les majestuosos i immenses Malèides hi ocupen un lloc abundós i preminent.

El Pirineu català omple gairebé la

meitat del llibre, amb un bon conjunt gràfic, degudament equilibrat entre les diferents comarques: Aran, Pallars Sobirà i Jussà, Andorra i l'Alt Urgell, la Cerdanya, el Ripollès, la Garrotxa i àdhuc unes breus però significatives visions de l'Empordà, en dos aspectes de la Costa Brava empordanesa. Remarquem entre aquest bell diorama pirinenc les fotografies dedicades a la regió de Cabdella, Tuc de la Llança, Sant Maurici, Peguera, Ribera de Cardós i Cadí. En canvi, creiem que el Pedraforca i les regions del Puigmal i Ulldeter, hi haurien d'estar més àmpliament representades. Si l'editor ens permet una suggerència, creiem que contribuiria a arrodonir plenament el llibre la inserció d'un mapa general, i àdhuc potser algun de parcial dels massissos més rellevants, car així aquest esdevindria un veritable i complet Atlas Panoràmic del Pirineu.

Dels autors, poques coses podem dir que no siguin ja conegudes a bastament pel lector. De Gaietà Enríquez de Salamanca, ensems editor, director de l'obra, maquetista i autor dels textos, n'hem parlat manta vegada en aquestes pàgines, en comentar les seves importants monografies pirinenques, els seus magnífics estudis sobre Gredos o la seva traducció de l'obra de Minvielle «La Serra de Guara».

Antoni G. Sicília és un brau muntanyenc aragonès, dedicat durant quaranta anys a la tasca de recollir en imatges la fesomia del Pirineu i els Pics d'Europa, amb resultats tan positius com el lector podrà evidentment constatar per la imatge gràfica del volum comentat.

Les notes explicatives de cada panoràmica, breus i concises, però suficientment explícites, proporcionen l'adequada informació geogràfica tot contribuint així a l'objectiu pedagògic de l'obra. Remarquem així mateix la depurada revisió toponímica del volum, que es clou amb la versió francesa del text.

En resum, doncs: una obra sumament recomanable, adreçada a tota mena de muntanyencs o d'aficionats a la naturalesa. Els novells trobaran en les seves imatges els punts d'accés als cims cabdals del sistema i visionaran anticipadament les imatges anhelades que més tard han de veure en ascendir als cims. Els veterans reviuran amb una il·lusió tenyida de melangia vells records d'hores pretèrites. I tots fruit-

ran de llargs moments de joia amb la contemplació, a través de les pàgines del llibre, de les perspectives més prestigioses, de les visions més suggeridores, del nostre estimat Pirineu.

Josep Girona

PIRINEU ORIENTAL. Del Coll de la Perxa al Mediterrani, per David M. Aloy i Sonadelles i Maria Mercè Lleonart. Editorial Montblanc-Martin. Barcelona, 1978.

Hem de dir d'entrada que l'obra que volem comentar és fruit d'un treball seriós i d'un volum molt considerable.

Els autors, el matrimoni Aloy-Lleonart, ens ofereixen en aquesta nova guia del Centre una visió quasi exhaustiva d'allò que avui anomenem Catalunya-Nord, o sia les terres catalanes situades més enllà de les fronteres actuals i que constitueixen bàsicament el Rosselló.

Aquest fet em dóna peu a exposar que, al meu criteri, potser hauria estat millor titular Rosselló-Vallespir-Conflent, la nova guia, que no pas Pirineu Oriental, perquè dins aquest nom genèric vénen incloses zones que a la guia no són tractades. És, amb tot, una qüestió menor que no afecti en res el contingut de l'obra.

L'extensió de la guia ha obligat a presentar-la en dos volums. Ben enquadrats i amb una bona presentació tipogràfica, els enriqueixen nombroses fotografies en color i en blanc i negre, així com croquis abundosos de vies d'escalada i mapes parcials de les diferents zones descrites. Unes cobertes plastificades donen un caire pràctic a la presentació. Un mapa general, de carenes, malgrat els seus errors, completa la visió de conjunt. La guia pot complementar-se notablement, en l'apartat de cartografia, amb els excel·lents mapes de l'Institut Geogràfic francès, com ja indiquen els autors.

En el primer volum, de més de dues-centes pàgines s'illustren les peculiaritats físiques i humanes de les regions descrites. Resulten interessants, en especial, les notícies històriques que ens són donades, així com una visió breu dels principals monuments, monstirs i castells, que tan generosament poblen aquestes terres habitades de sempre per l'home.

Per al simple turista, que fuig de les grans caminades, més de cinquanta itineraris, per bones carreteres, són més que suficients per tenir una visió de conjunt, ben ampla de tot allò de notable que en matèria d'art i d'història i també de paisatge ens ofereixen aquestes terres tan nostres.

Després d'aquestes dues-centes pàgines, més de cinc-centes ens detallen itineraris de muntanya, o de pla (que al Rosselló no tot són muntanyes), que ens porten a recórrer des de les altes contrades d'Eina i Carença, Madres i Canigó, als relleus més suaus del Comanegra, Salines i les Alberes, amb incursions per terres inèdites fins ara en la nostra bibliografia excursionista, com són ara el Fenollet i les Corberes.

Dins els itineraris de muntanya, prolixament descrits, s'inclouen les descripcions de les nombroses vies d'escalada obertes a les zones de Carença-Estanyet, Pic de l'Infern i Canigó. Potser el temps transcorregut des de la recopilació d'alguna de les fitxes corresponents farà que en alguns casos la dificultat sigui actualment rebaixada en la seva acotació, però això no afecta en res el traçat de l'itinerari.

Un aspecte que cal remarcar en aquest treball del matrimoni Aloy-Lleonart és l'abundància de referències a publicacions existents, on l'interessat podrà ampliar coneixement o precisar aspectes solament apuntats en la guia.

Com dèiem al començament, estem davant una obra considerable, treballada seriosament que ve a enriquir d'una manera notable la col·lecció de guies sobre el Pirineu que el Centre ve publicant des de fa llargs anys.

I ara, només a mitja veu, com a expressió d'un íntim pensament, em pregunto si amb aquesta guia no arribem a un final d'etapa, d'una etapa rica i fecunda, que ha procurat donar-nos una visió al més completa possible d'unes terres i d'unes muntanyes, d'una història i d'uns homes, dins un mateix text. Potser la propera etapa, que

voldria també rica i plena, sigui la d'unes guies més breus en extensió, però també més especialitzades, on cada tema que fa referència a la regió estudiada pugui ser tractat amb tota amplitud i on l'interessat trobi tot allò que necessita, sense haver de recórrer a altres fonts. Ens hi obliga l'evolució dels temps i la major ampliació de coneixements.

Que aquestes reflexions meves no siguin preses en cap sentit negatiu envers la nova guia suara publicada. La idea que l'ha menada és la que ha prefigurat tota la col·lecció de guies publicades fins ara pel Centre i, en aquest aspecte, no mereix altra cosa que la felicitació més sincera i entusiasta.

I el prec als amics Aloy-Lleonart que vulguin continuar treballant i puguin oferir-nos aviat el sector meridional d'aquest Pirineu Oriental tan nostre.

J. M. Sala Albareda

«Els massís del Pedraforca». Agustí Jolis i M.ª Antnia Simó de Jolis. Col·lecció Llibres de Motxilla. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 79 pàgs. Fotogravats i mapes. Barcelona, 1978.

Saludem amb joia l'aparició del volum inicial de la sèrie de publicacions que sota el suggerent títol de **«Llibres de Motxilla»** ha editat l'Abadia de Montserrat, amb la col·laboració tècnica d'una Comissió Assessora formada per Jordi Mir, Carles Albasa, Joan Cervera, Òscar Ferrer, Isidre Rodrigo i Agustí Jolis.

Es tracta d'una mena de publicació pensada i escrita per excursionistes, d'un format lleuger, simple i breu, de preu mòdic i assequible, però presentat amb dignitat i bon gust. Fotogravats, mapes i dibuixos hi són inserits amb notable abundància i claredat.

L'estudi dels esposos Jolis que ha donat lloc al primer volum de la sèrie porta el títol d'**«El massís del Pedra-**

forca», i malgrat la seva evident brevetat és una detallada monografia dedicada a l'esvelta i prestigiosa muntanya berguedana, vista des d'un prisma inèdit i altament suggestiu, que defuig els habituals tòpics i els llocs comuns.

Es tracta d'una evocació històrica del pas successiu de les generacions de muntanyencs i escaladors pels cims i les parets de la muntanya al llarg d'una centúria. En aquest sentit, Agustí i M.ª Antnia Jolis, salvant sempre la peculiar empremta que infonen als seus textos, han orientat el seu treball en una direcció similar a la de l'antològic «L'Aneto i els seus homes» de Robert Ollivier, llibre clàssic i apassionat, que en realitat és una «biografia» del cim cabdal del Pirineu. Doncs bé, **«El massís del Pedraforca»** és així mateix la «biografia» d'aquest cim, és a dir, la història dels homes que l'han estimat, han contribuït a la seva divulgació, s'han arrapat per les seves parets i han escrit pàgines dedicades a glossar-ne les bel·leses.

En aquest sentit, la segona part del volum és potser la més interessant. Comença amb el tempteig dels primers excursionistes, Artur Osona, que descriu els itineraris en les seves Guies, publicades l'any 1894; Pere Pagès i Rueda, el primer que li dedica un article del Butlletí del Centre, l'any 1903; Josep M.ª Guilera, que amb tècnica rudimentària pujà al Pollegó Inferior l'any 1921.

Ve tot seguit el període de Lluís Estasen i els seus companys: Albert Oliveras, Puntas, Navarro, Jofre, Vià, Rovira i el propi Josep M.ª Guilera, entre molts d'altres, que escriuen les pàgines gloriuses de les primeres victòries en la paret nord, que havien d'iniciar la veritable «escola d'alta muntanya catalana», tot transformant el ja granat excursionisme català en un autèntic alpinisme.

Segueixen tot seguit les generacions de la post-guerra: la dels Piqué, Panyella, Mallafré; Maria Antònia Simó, Estorach, Estrems, Faus, entre un gran conjunt de depurats i entusiastes escaladors, que davant la impossibilitat de viatjar als Alps, i àdhuc a voltes al propi Pirineu, acudien incansables al vell amic Pedraforca, cercant en l'aspre contacte amb la seva roca, no tan sols els coneixements d'escalada que els calien, sinó l'emoció indescriptible de sentir-se en comunió amb una veritable muntanya de caire alpi.

La inauguració del Refugi Estassen, l'any 1947, havia de contribuir també a facilitar la realització dels itineraris per tot el massís, com ara la publicació, l'any 1950, de la Guia «Alt Berguedà i Cardener», dels propis autors del present llibre, havia de divulgar entre els muntanyencs les bel·leses de la comarca.

La primera part del volum centra el seu objectiu en la descripció de la fessomia i l'estructura del conjunt orogràfic, tant de la muntanya com de la seva rodalia, sense oblidar els històrics mitjans de comunicació, com el vell i enyorat carrilet, les despulles d'un pasat històric o les modernes realitzacions ramaderes, com la pleta nova de la Vila, construïda modernament per apiegar el bestiar de la contrada.

Pinzellades de color, bellament dosificades, per palesar un ambient i una vida, que ha fluit, estàtica, al llarg de molts anys i era s'esmuny ràpidament empesa pel ritme vertiginós dels temps presents. I al seu costat, el dramatisme dels tràgics accidents de muntanya que mantes vegades ha endolat la gran família excursionista, o bé l'escalf acoïllidor de la llar fumejant en les fredes nits, alegrat per les cançons i les rialles dels muntanyencs, en els seus moments de repòs en el curs de travesades o en les ascensions.

Un bon grapat d'evocadores fotografies que rememoren tota una època que ja és història i un mapa-croquis del massís illustren el volum que estem segurs que haurà de colpir emotivament tots aquells que visqueren d'una manera o altra aquella època, i que interessarà sens dubte tots els qui avui per primera volta es senten seduïts per l'encís del Pedraforca i es meravellen amb la subtilitat de la seva bel·lesa.

Josep Girona

**AVUI,
COM FA
40
ANYS,**

ANUNCI PUBLICAT EN LA REVISTA
N.º 1 DE "L'ESQUI" L'ANY 1935 pel
"CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA"

SANTA
EULALIA
ESPORTS

**Sempre a l'avantguarda de les
darreres novetats de materials
per a l'esqui de neu!**

PASSEIG de GRÀCIA, 93 - TEL. 215 06 74 - BARCELONA-8

**ESQUI
CAMPING
ESCALADA
SPORTS**

SANJUST

CANUDA,6-BARCELONA(2)

Tel. 302 36 95

ARANSE (CERDANYA)

**CONSTRUCCIO D'UN CONJUNT
DE 10 CASES AGRUPADES EN RÈGIM
DE COMUNITAT DE PROPIETARIS
(A preu de cost)**

INFORMACIÓ:

UBAC/SA

SOCIETAT DE GESTIÓ IMMOBILIÀRIA
Camp 61, Telf. 2128700-04, Barcelona 22

**PROMOTORA D'UN DETERMINAT
CONCEPTE D'ARQUITECTURA**

CAIXA DE PENSIONS
PER A LA VELLESA I D'ESTALVIS

“la Caixa”

---

de Catalunya i Balears

**No us
n'estranyeu!
Encara
no ha
visitat
Mañanes**

Mañanes es preocupa
per tothom qui vol practicar un esport.
Li aconsella l'equip complet
més adient entre tota una gamma variada de les millors marques.

Canuda, 26 - T. 318 45 00 - Barcelona-2 / Via Augusta, 103 - T. 217 91 88 - Barcelona-b
Prim, 99 - T. 380 48 21 - Badalona

subscriuiu-vos
a

MUNTANYA

publicació centenària de
l'excursionisme català

Nom .....
Carrec .....
n.º ..... pis .....
Població ..... D. P. ....

Se subscriu a la revista Muntanya a partir de l'any .....,
amb la quota anual de 500 ptes.

Cobrament:

Signatura

- ☐ reembossament
☐ per banc, segons
autorització adjunta

Data .....
Banc .....
Senyor Director de Caixa .....
Sucursal ..... Carrer ..... n.º .....
Població .....

Distingit senyor:

Us preguem que fins a nova indicació, vulgueu fer efectiu
el rebut anual a la revista MUNTANYA, del Centre Excursionista
de Catalunya, corresponent a la subscripció

a nom de .....
que viu a .....
Població ....., amb càrrec al

corrent núm. ....
compte d'estalvi núm. ....

a nom de .....

Ben atentament,

Signatura

EL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA ha arribat a un acord de col·laboració amb la LLIGA PER A LA DEFENSA DEL PATRIMONI NATURAL (DE-PA-NA), entitat nascuda especialment per a la defensa del patrimoni natural del nostre País.

Els objectius d'ambdues entitats són coincidents en totes les accions encaminades a la salvaguarda del patrimoni natural, com poden ser: el de lluitar contra els atemptats ecològics, denunciar els agents de pol·lució i contaminadors del medi. També coincidim en la necessitat d'organitzar campanyes de sensibilització dels ciutadans en general i dels excursionistes en particular, perquè es respecti tot allò que és patrimoni de tots.

Per a aconseguir aquests objectius és imprescindible el concurs de tothom. Cal començar.

US CONVIDEM A COL·LABORAR A AQUESTA GESTIÓ, FENT SERVIR LA BUTLLETA QUE US PRESENTEM A LA PÀGINA SEGÜENT, ANOTEU-HI LES VOSTRES OBSERVACIONS, FETES EN EL TRANCURS DE LES EXCURSIONS, I DESPRÉS LLIUREU-LA A LA SECRETARIA DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

COL·LABOREU-HI AMB INTERÈS I FEU-HI COL·LABORAR ELS VOSTRES AMICS EXCURSIONISTES, AIXÍ TINDREU LA SATISFACCIÓ D'HAVER APORTAT EL VOSTRE ESFORÇ A L'OBRA COL·LECTIVA DE SALVAGUARDAR TOT ALLÒ QUE ESTIMEM MÉS.

**DENÚNCIA D'ATEMPTAT PAISATGÍSTIC
O CONTRA EL MEDI NATURAL**

Data ..... Localitat .....
Municipi ..... Comarca .....
Localització de l'observació .....

Descripció del tipus de paisatge .....
.....
.....

Descripció del fet observat .....
.....
.....
.....
.....

Nom de l'observador .....
Domicili ..... Telèfon .....

Notes

Doneu el màxim de dades possible i acompanyeu-les, si pot ser, de FOTOGRAFIES i MAPES. El paisatge es pot descriure de manera senzilla: alzinar esclarissat, aiguamoll litoral, bosc de ....., conreu de ....., etc.

Exemples remarcables que cal denunciar: Destrucció de la vegetació. Erosió del sòl. Contaminació d'aigües. Tala de boscos. Caça d'espècies protegides o amb mitjans il·legals. Paranys no autoritzats. Plagues. Urbanitzacions il·legals o mal realitzades. Deixalles i abocadors incontrolats.

Trameteu aquest imprès a: CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
CLUB ALPÍ CATALÀ
Paradís, 10 — Barcelona-2

Receptari Pràctic de Cuina

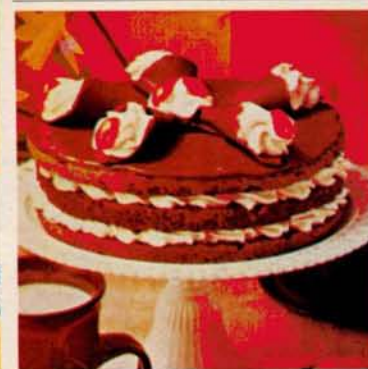
FILETES RELLENOS

PATO RELLENO
A LA NARANJA

LANGOSTA
AL CALDO CORTO

PASTEL DE CHOCOLATE
Y NATA

POSTRES 28

PASTEL DE CHOCOLATE
Y NATA

POSTRES 28

Tiempo de cocción:
de 40 a 50 minutos
Tiempo de preparación:
30 minutos
Recipiente de cocción:
1 molde para pastel de 20 cm
1 cazuela
1 cuenco
Temperatura del horno:
160° C

Ingredientes para 5 personas:
4 huevos
100 g de azúcar en polvo
50 g de cacao
100 g de harina
1 cucharadita de levadura
en polvo
200 g de chocolate
2 decilitros de nata montada
y azucarada
algunas cerezas confitadas

- 1 Batir los huevos y el azúcar hasta conseguir una mezcla espesa y ligera.
- 2 Temizar el cacao con la harina y la levadura, mezclando con la preparación de huevo, operando muy cuidadosamente para no deshacer la ligera textura de los huevos.
- 3 Verterlo todo en el molde untado con manteca y enharinado; cocerlo en el horno a fuego moderado de 40 a 50 minutos hasta que esté firme al tacto; dejarlo enfriar.
- 4 Quitar el chocolate para el glaseado en 1 cuenco sobre una cazuela con agua caliente.
- 5 Hacer 5 cuernuchos con papel de aluminio y sujetarlos con papel adhesivo.
- 6 Poner un poco de chocolate derretido en cada cuernucho y darle vueltas hasta que queden revestidos intercomentando.
- 7 Poner el pastel y rellenarlo con las 1/2 partes de la nata batida.
- 8 Recubrir la parte superior del pastel con el resto del chocolate derretido.
- 9 Quitar el papel de los cuernuchos; colocarlos sobre el pastel y rellenarlos con el resto de la nata, puesta en una manga de pastelería, adornados con las cerezas confitadas partidas por la mitad.

Deposito Legal: B-20.717-1974 (ISBN 84-343-5059-7)
C.A.S.A. Mallorca 51 Barcelona, 1975

© Paul Hamlyn Ltd.
© Saur Edicions, S.A., 1974

Més de mil receptes perquè cada dia pugueu fer un plat diferent.

Més de mil receptes seleccionades, perquè cada dia pugueu fer un plat diferent amb una facilitat extraordinària.

Cada recepta ha estat impresa en una tarja plastificada, fàcil de netejar i d'unes mides ideals perquè pugueu dur-la quan aneu a comprar i així no hàgiu d'anar prenent notes.

Cada tarja conté una recepta, la llista dels ingredients que calen i una fotografia a tot color del plat llest. Les receptes han estat distribuïdes en 25 seccions, que comprenen tot allò que pugueu planejar i preparar a la vostra cuina, des d'àpats familiars fins a reunions especials, amb inclusió de menjars ràpids, aperitius i refrescos, etc.

Cada mes rebreu 24 targes pel preu

d'aquesta oferta especial. I, encara, alguns obsequis sorpresa per a la vostra cuina. 10 Dies de prova, sense compromís!

SALVAT EDICLUB
Gran Via Carles III, 94-4°
Barcelona-28

**TARGETA
DE COMANDA**

Si, vull rebre la primera entrega per examinar-la 10 dies, sense cap mena de compromís. Només pagaré 99 ptes. (i 20 per les despeses d'empaquetatge i remesa) quan ho rebre, igual com cada cop que aniré rebent trameses de 24 targes. Aquesta subscripció la podré cancel·lar el moment que voldré, tot advertint-ne prèviament SALVAT-EDICLUB.

FIRMA

NOM

ADREÇA

N.º

POBLACIÓ

D.P.

PROVÍNCIA

OFERTA ESPECIAL
NOMÉS
99

PTS. EL MES

i 20 el paquetatge

i remesa.

Actualització a la

última edició de la

Receptari Pràctic de

Cuina.

GRATIS

Al moment de passar la comanda us regalem un fitxer, pràctic i decoratiu, perquè sempre pugueu tenir les targes a l'abast de la mà i, encara, igualment de franc, 25 targes index, marcades adientment per classificar receptes.